

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

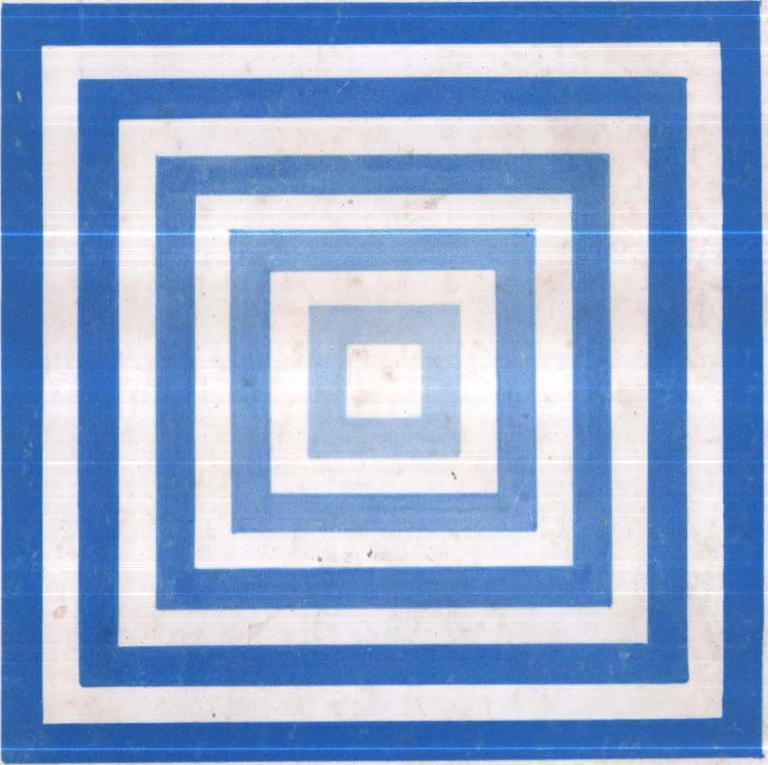
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

nail morali mütarekede izmir önceleri ve sonraları

mütarekede izmir

önceleri ve sonraları

nail morali

Genel Dağıtım: **Tekin Yayınevi**
Cağaloğlu Tel: 27 69 69
Dizgi Baskı : **Ülkü Matbaası**
Kapak : **Halit Dede**

Mütarekede izmir

Önceleri ve Sonraları

Nail Moralı

İ S T A N B U L — 1 9 7 6

EDİTÖRÜN NOTU

Nail Moralı, İzmir Müdafai Hukuk Cemiyetinin kardeşi Halit Beyle, kurucusu olup Mütareke boyunca İzmir'in kurtuluşu için çalışan yurtseverler arasında başta gelen, canla başla hizmet etmiş, gizli kalmış bir eski İzmirli'dir.

Yazar, bu kitabında 20. yüzyılımızın başlarından beri İzmir ve İzmirliilerin politik, sosyal, kültürel, ticarî, iktisadî yaşamını dile getirerek Abdülhamit, 2. Meşrutiyet, 1. Büyük Harp, Mütareke, Kurtuluş Savaşı, Kurtuluş ve sonralarındaki anılarını dile getirmiş ve Türk Tarih Kurumunun yayımladığı, «Mütarekede İzmir Olayları» kitabına katkıları yapmıştır...

YİRMİNCİ YÜZYILIN BAŞLARINDA İZMİR

Âsrın başlarında İzmir, Ödemiş, Tire, Nazilli havali-sindeki eşkiya saltanatından, bilhassa çiftlik ağalarının çektiği korku, eziyet ve zararlar hariç, Meşrutiyet Devri-ni nisbi bir sükûn içinde karşılamıştır.

Yerli ve sahillerimize baskınlar yapan Rum eşkiya-larından ilerde ayrıntılı olarak bahsedeceğim.

İzmirde Halil Rifat ve Mithat Paşaların valilikleri, eserleri anılır hâlâ..

Ben Kıbrıslı Kâmil Paşa devresini iyi hatırlıyorum. Eski şöhretli Sadrazam Kâmil Paşanın valiliği, oğlu Sa-it Paşanın Çakırcalı gibi şakilerle menfaat ilişkileri, şı-marıklıkları bir tarafa, pasif bir idare şeklinde geç-miştir.

Kâmil paşadan sonra Aralık 1322 de Rauf Paşa, 1325 de Mahmut Muhtar Paşa, 1326 da Nazım Paşa, 1327 de Halep eski valisi Reşit Bey, 19 Eylül 1329 da Rahmi Bey İzmir valiliği yapmışlardır. (*)

Saltanat devrinde Eşref Paşa İzmirin meşhur Be-lediye Reislerindendir. Eşref Paşa Mahallesi onun ese-ridir.

(*) B akanlık Arşivi.

İzmir polis müdürlükleri için Başbakanlık Arşivinde şu isimleri okuyoruz: Meşrutiyetten evvel Mazhar Bey, sonra Cemâl Şahingeri, Arif Bey, Çeşme Kaymakamı Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey. Bu zat Vali Rahmi Beyin ilk polis müdürüdür. Hacim beyden sonra, mütarekeye kadar Hilmi Bey polis müdürü oldu. Hilmi Bey alaylı, fakat gayet zeki, çalışkan, Rahmi Beye tâbi bir memurdu.

Meşrutiyete kadar İzmir Askerî Kumandanı Tevfik Paşa —ATATÜRK'ün yakını Edip Servet Tör'ün babası—, Şer'îye Mahkemesi Reisi —Kadı— Ferid Efendi —Bestekâr Sadettin Orel'in babası— İzmirliilerin çok sevdiği, hörmetlerini kazanmış kimselerdi.

İstibdat idaresi İstanbul'a nisbetle İzmirde pek sıkılık yapmamıştır. O zamanlar bir vilâyetten diğerine, meselâ İzmirden İstanbul'a gitmek için Murur Tezkaresi -geçme belgesi- taşımak mecburi idi. Uşaki Zade Sadık Beyin Avrupada tedavi için İradei Seniye -Padişah izni- aldığını Başbakanlık Arşivinde, Nazırlar Hey'eti Meclisi Zabtında okuyoruz.

İstibdatta, İstanbuldan olduğu kadar Avrupaya, Mısırâ firar çok olmamıştır. Firarilerden biri, Belediye kasasından on bin lirayı alıp götürmüştü. Meşrutiyette, nasıl becerildi bilmem, bu ihtilâs zaman aşımına uygulandı. Eski firârî İstanbul'da Çester grubunun, bütün memleketi kavrayan İmar, yatırım işleri için çok entere-san projeleri takib görevini yüklendi. Sonra ÇESTER soyadını da almıştı. Çester Beyle 1926 da İstanbulda yerleştikten sonra sık buluşurdum, kibar bir zattı. Allah taksiratını affetsin.

Adülhamit hükümeti ecnebi mekteblerine gidilmesini yasaklayamadı, fakat istemezdi. Başbakanlık Arşivlerinde, Dahiliye Nezaretinin vilâyet Polls Müdürlüklerine

gönderdiği bir genelge ile çocuklarını ecnebi okullarına gönderen veliler hakkında ayrıntılı malûmat elde edinilmesi isteniyordu. Bu nedenle Aileler çocuklarını ecnebi mekteplerine göndermekten çekinirlerdi.

Gazetelere şiddetli sansür uygulanıyordu. Ancak Kapitülâsyon uygulaması ile işleyen ecnebi postahanelerinden Avrupa matbuatı ele geçirilebiliyordu. Abdülhamit devrinde Naima Tarihi gibi kitaplar bile açıkta satılmazdı. Veleşpit Hafız, gizli diye babama epeyi kitap sürmüştü. Veleşpit sarıksız Hoca, keyfini bilir, sevilen meşhur ser-serilerdendi.

Darü'l-irafında arabi hocamız, Müdür Giritli Ali Efendi bize Hadis -Hazreti Muhammedden iletilen sözler-okuturdu. Bir gün Ali Efendi telâşla sınıfa geldi. Hadis defterlerimizi topladı. Bir iki gün evvel öğrettiği bir hadisin yazılı olduğu sahifeleri koparıp cebine attı, ve gitti. Sebep; hadis şu mealde olduğu için; «Zalim âminin, murteşi -rüşvet alan- hakimın şerrinden sakının.» Bu hadisi sınıf arkadaşımız Hikmet babası Kadı Ferid Efendiye göstermiş. «Amir» deyince Padişah kastedileceğinden, Kadı, Ali Efendiye haber saldırarak gereğinin yapılmasını emretmiş. Hadisteki «Rüşvet alan Kadı» lâfının Ferid Efendi ile ilgisi yoktur. Onu herkez namuslu bir insan bilirdi.

İ Z M İ R D E M A A R İ F

İstibdat hükûmetinin ilgisizliği bir taraftan, milletin cehalet ve taassubu diğer taraftan, İzmirde de Maarif hiç işlemeyen bir müessese halinde idi.

Bu kitapda bir çok konuda faydalanacağım — Düyu-

nü Umumiyei Osmaniye İdaresinin görevlendirdiği ViTAL GUINET'nin Anadolu'da on iki senelik incelemelerinden sonra Pariste Editeur Ernest Laroux'nun yayınladığı «LA TURQUIE d'ASİE, GEOGRAPHIQUE, ADMINISTRATIVE, STATISTIQUE DESCRIPTIVE et RAISONNEE de CHAQUE PROVINCE de l'ASİE MİNEURE» adlı çok kıymetli eserinin 3. Cild Sahife 424 de İzmir Merkez Sancağı okulları hakkında verdiği İstatistiki tabloyu sunuyorum:

1891 MEVCUTLARI

Toplumlar	İlkokul Adedi, Erkek	Ö renci, Kız	O renci
MÜSLÜMAN	81	4560	0
RUM Ortodoks	60	5442	3492
ERMENİ, Gregorijen	3	350	210
Katolik	9	295	80
PROTESTAN	2	315	200
KATOLİK - LÂTİN	11	860	992
YAHUDİ	6	710	0
	172	12532	4974

GUINET'nin yukardaki tablosu ibret verici, çok acı bir hakikatı göz önüne koymaktadır. 81 Türk okulunda KIZ öğrenci Sıfırdır. 60 Rum okulunda Erkek öğrenci adedi bizim 81 okulumuzdakinden 882 fazladır.

Aynı tabloda Yahudilerin Kız öğrencisi Sıfırdır. Acaba bu, Yahudi okullarının Muhtelit oluşundan mı idi. Fakat ben bir çok Yahudi aileleri tanırdım ki, yaşlı kadınları okur yazar, bir kaç yabancı dil bilirlerdi. O yaş-

lardaki kadınlarımızın çoğu okuma yazma bilmezdi, hele yazarlar çok nadirdi.

Asrın başında bizim semtde, Arabfırını ile Beyler So-
kağı arasında üç sınıflı bir İlk Okul vardı. Adı «HAMİDİ-
YE» idi. Tilkilik yolunda «RÜŞDİYE Orta-okul-, Konak
bitişğinde İDADİ -lise- miz en yüksek mektebimizdi. «HA-
MİDİYE» de bir nebze ben de bulundum.

Yukardaki bilgiler, ilerde ayrıntısı ile bahsini edece-
ğim, YUSUF RIZA Efendinin, Asrın başında kurduğu DA-
RÜL'İRFAN -erkek- ve BEDREKAI'İRFAN -kız- mektep-
lerinin başarı, ve kıymetini ölçmeye yarar kanaatındayım.

Meşrutiyet idaresi Maarife el atınca, İzmir'de bundan
nasibini almıştır. «İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti»nin
Mütarekede yayınladığı 4 numaralı Broşüründe 1917 Res-
mî İstatislere göre, AYDIN -İzmir- vilâyeti mektepleri hak-
kında aşağıdaki rakkamlar kaydedilmektedir:

	TÜRK	RUM	ERMENİ	YAHUDİ	SAİR
OKUL	594	136	21	21	7
OGRETMEN	1560	501	61	103	107
OGRENCİ	15023	10167	2082	2989	1050

Cumhuriyetimizin İzmirimize kazandırdığı Eğitim mü-
esseseleri için 10.7.1975 tarihinde edindiğim rakkamları
bu satırlara ilâve etmekten büyük zevk duymaktayım. Böy-
le mukayeseleri ilerde Ticarî, iktisadî konularda da tec-
rübe edeceğim. Ne idik, ne olduk görelim diye.

1975 İZMİR MERKEZ OKULLARI

- Karşıraka, B o ova, Buca dahil -
(Köyler h a ç)

Okul Sayısı K a r o l u Ö r e e Ö r e n c i

ilk Okullar	81	1 6	5 953
Orta Okullar	30	743	25434
Liseler	20	618	15531
Meslek Liseleri —			
Sanat Enstitüleri	15	463	791B
Özel Orta	11	155	3121
Özel Liseler	12	181	3'165

E G E Ü N İ V E R S İ T E L E R i

Yalnız İzmirliiler için değil, etraf ve diğer bölgelerin yararına çalışan bu müesseselerimizdeki öğrencilerin 1973-1974 devresi Fakülteler itibarile mevcutları şöyledir:

Tıp Tarım Fen   **Dişçilik Mühendis İkti s t Yüksek Nörseri**
 1577   978   1116   376   574   **5384**   171

**Askerî Okullar da İzmir'e geniş ölçüde değer sağla-
 mıştır.**

Y U S U F R İ Z A E F E N D İ

İzmir bu zata büyük minnet ve şükran borcu taşır. YUSUF RIZA hocamız,Meşrutiyetten bir hayli evvel, İzmir İDADİSİ - Lise - Müdür Muavinliğini muhafaza etmekle beraber, DARÜL'İRFAN'ı İptıdai ve Rüşdi kısımlarlla kurdu. Az sonra BEDREKAI-İRFAN KIZ MEKTEBİNİ, muhterem

refikası Hanımefendinin idaresinde, örnek eğitim müesseseleri olarak İzmir'e hediye etti.

Ben de Darül'İrfanda yetiştim.

Müdürümüz Giritli Ali Efendi, gayretli bilgili bir zattı. Eşrefpaşa'da kütüphane şeklinde bir kıraathanesini babası ile işletirdi.

DARÜL'İRFAN ileri ve ilerleyen bir programla İzmir'e büyük hizmetler vermiştir. Yusuf Rıza Efendi, evvelâ Arabfırını'nın İngiliz Yokuşu başında bir Konakta kurduğu mektebini, sonra Çivici Hamamdaki büyük binaya taşımıştı.

Yusuf Rıza Efendi, Cumhuriyette İstanbul Valisi iken icraatı ile tanınan, bilhassa memlekette ilk asrî İtfaiye teşkilâtını kuran Haydar Beyi, Başvekâlet Müdevvenat Dairesi Umum Müdürü Emrullah, Dış İşleri Hukuk Müşaviri, ilim adamı, Buldanlı Veli Beyler gibi kıymetli gençleri kadrosuna almış, okullarını üstün sonuçlara ulaştırmıştır. Selim Sırrı Bey de Cimnastik hocamızdı.

Yusuf Rıza Efendi mekteplerinde, okuma yılı sonunda tertiplediği «Tevzii Mükâfat» törenleri ile İzmir'e yenilikler, Maarife rağbeti arttırmakta örnek faydalar sağlamıştı.

Darül'İrfan'ın Tevzii Mükâfat -Ödül Dağıtma- Törenlerinde Gösteriler, Resitaller yapıldı. Rol alan arkadaşlarımızdan başta gelen Nuri Fettah (Esen) di. Nuri bir defasında, Serveti Fünuncu Ahmet Hikmet Beyin «Yeğenim» monoloğunu, mimikleri ile sahnede o kadar muvaffakiyetle yaratmış ki bu monoloğu Nuri'ye her sene tekrarlattırıldılar.

Yusuf Rıza Efendi kıyafeti ile de medenî bir örnekti. Onun başına bir sarık sarışı vardığı hiç görülmemiş şeydi. İpekli uzun beyaz sarığı, fesin altından yukarıya doğru kalıplanmış gibi idi. İpekli siyah cübbesi pırıl

pırıldı. Rum, frenk din adamlarının kıyafetlerinden de üstün bir manzarası vardı hocamızın. Burhan Felek Beyefendinin 23 Haziran 1975 «Milliyet» deki fıkrasında, din adamlarımızın kıyafeti için yazdıklarının, Yusuf Rıza Efendi Yetmiş sene evvel örneğini vermişti.

K I Ş   H A Z I R L I K L A R I

İzmirde kış hazırlıkları bir âlemdi. Odun, kömür yazdan depo edilir. Tarhana, domates salçası, pestil, meyve kuruları, pekmez hazırlanırdı. Yine varlıklılar, veya imkân bulanlar senelik sovanlarını çuvallarla, sarmısaklarını kangallarla, kırmızı biberlerini salkımlarla yazdan sağlardı.

Kış için evlerde kuru yufka yaptırılırdı. Yufkacı Hacı Kadın haftalarca evvelden peylenirdi. Açılan yufka geniş saç üstünde pişirilir, üst üste yığılır, sandık odasına yerleştirilirdi. Yufkacı kadın Bezdirme için -kalınca açılmış, az kavrulmuş- yufkalar yapardı bir aralık. Salçalı, soğanlı kıyma bu yufkalarla sarılır ve yenirdi. Şimdiki Lâhmacun nev'inden bir şeydi bu. Bezdirme şuruba bulanarak da yenirdi.

H A V I R   İ Ş L E R İ

Lokma, Aşûre, Helva pişirilip eşe dosta, komşulara, hassaten fakir fukaraya dağıtılırdı.

Ramazan sonuna doğru basmalar, Amerikan bezleri, yünüler, pirinç, fasulya, nohut, şeker, sabun, ta uzaklardaki muhtaclara her sene tayinlenerek dağıtılırdı.

Mahallelerde yardım gizli yapılırdı. Hiç kimse aç çıplak kalmazdı.

Kurban bayramlarında zenginler sekiz on koyun keserlerdi. İstanbul'da kurban etlerinin komşulara da dağıtıldığını gördüm. İzmirde ev için alıkonan az bir kısım hariç hepsi fakir fukaraya ayrılırdı. Mahalle bekçileri, mescit müezzinleri kurban derilerini Hicaz Demir Yolu inşaatı ianesi için evlerden toplarlardı. Bekçilerin bir kısmı da, rengâ renk tül tülbent sarılı davulları, zurnaları ile evlerden etlerini, bahşişlerini alırlardı.

R A M A Z A N   V E   B A Y R A M

Ramazanda mektepler geç açılır, erken kapanırdı. Hükümet daireleri de öyle. Başdurak, Şadırvan, Kestanepazarı, Hisar gibi büyük camilerde mukabele okuyan güzel sesli hafızlar görevlendirilirdi. Vaazlar yapılırdı. Vâizler devamlı imamlardan gayri İstanbuldan, Konyadan, falan gelenlerden olurdu. Kestanepazarı Camiinde Ramazanlarda Camiül-Ezher'de yetişmiş, arab usulü ile Kur'an okuyan Konyalı Hoca artist bir Efendi idi. Cuma ve Bayram namazları için Namaz kıldırın ve Hutbe okuyan, hergünkü devamlılardan başka hocalardı. Bu bir nevi imtiyaz, gedik'di, ve babadan oğla da geçerdi.

Ramazanda Dedem, sonra Babam 15'inden itibaren sıra ile mahalleli, dostları, ve çarşıllılar için iftar davetleri yapardı. İftarlara namaz kıldırın için bir imam müezzin de devamlı gelirlerdi. Ben dokuz yaşında cruca başladım. Hiç sektirmezdim. Bir iftar ziyafetinde müezzinlik yapmağa heveslendim. Bu pek basit iş yaparken bocaladım. Bereket versin yanımda duran Musa

Bey Mescidimiz müezzini işi ele aldı. Utancımdan ağladığımı namazdan sonra gören Dedem beni okşadı, ve elime bir Sekizlik - İki Kuruş sıkıştırdı.

Dokuz yaşında oruca başlayıp devam etmek o zamanlar olağan şeylerdendi.

Ergenlikten evvel tutulan bir günlük orucun Altmış Yıl sevap ve kıymeti olur derlerdi. Zaman geçti, ben orucu falan bir tarafa bıraktım. Bir gün Babaannem beni oruç bozarken gördü, ayıpladı. «Nene, dedim, sen bana küçükken tuttuğum bir günlük orucun Altmış Yıl bedeli olduğunu söylemiştin. Benim daha alacağım yok mu?» Biçare nenem, benim bu lâubali, yersiz şakama dayanamadı bayıldı idi teessüründen.

O zamanlar alenen oruc bazanları polis yakalar, hapse atarlardı. Döverlerdi de. Bayrama kadar içerde kalmak ta vardı.

D İ N İ G Ö R E V L E R A D E T L E R

O devirde dini adetlere, görevlere çok bağlılık vardı. Bununla beraber din bağlılığı içten olurdu. Yani İbadet mahfi -gizli-, Kabahat mahfi denirdi.

Hatırlarım. Mefluc, yatağında yatan dedem, bir gün nenemi çağırdı. Karşiki salonda namaz kılan babamın derhâl yanına gelmesini söyledi. Nenem, «Ahmet namazda» deyince, dedem «Namazı bıraksın gelsin dedi. Ev alt üst oldu. Babam şaşkın şaşkın dedeme geldi.

Sebebi? Salonun kıynaşık - İzmir diyalektinde «yarı açık» demektir - kapısından babamın namaz âyet ve tekbirlerini yüksek sesle okuması imiş. Dedem babama,

«Senin kıldığın namaz değil, Allaha içten seslenmek lâzım» demişti. «İbadet mahfi, kabahat mahfi.»

1950-1960 arasında Türkçe Ezanın kaldırıldığı dönemde, radyolarda duyardık. Mevlitlerde Kur'an okunurken bazı dinleyicilerin gûya aşka gelerek «Ah... Allah» figanları ne kadar yersizdi.

KURBAN BAYRAMLARI

Kurban Bayramı arifesinde Başdurak, Alipaşa Meydanı, Hisar, Kestanepazarı camileri etrafında, Tilkilik, Namazgâh, Basmane civarında kerestelerle ağıllar kurulur, kurbanlık koyunlar satılırdı. Arife gece yarısında koyun sürülerinin İkiçeşmelik'ten şehre indirilişinin bir hususiyeti vardı. İkiçeşmelik Camii civarındaki kahvehaneler tıklım tıklım dolardı. Küçük yaşta bu seyre bizi de götürürlerdi.

Çocukluğumuzda Kurban etinden «GERDANIYE — Gerdan— Tatlısı»nı pek severdik. Kuru erik, kaysı, hurma, üzüm, badem, fıstıkla yapılan bu et tatlısı, Karadenizin Hamsi Tatlısı gibi İzmirin hususi bir aşısıdır. Kurban yemeklerinden BUMBAR DOLMASI'nı hâlâ ararım.

Kandillerde mahallelerde, biraz gelişmiş erkek çocuklar, sehpalara yerleştirilmiş, aralıklı dilimli saç kaplara petrole bulanmış, kül, veya odun, tahta parçalarını tutuşturarak meş'aleler kurarlardı. Bunun için bir yokuş başı seçilirdi. Kaldırım üstüne çalı çırpı yığarak ateşlerler, üstünden atlarlar, kovalamaca oynarlardı. Davul zurna çalarak zeybek ve çifte telliler de sıraya girerdi. Ateşleme ikmâli için geçenden para da alırlardı. «Veren de sağ olsun, vermeyen de,» diye bağırırlardı.

Mahalleler arasındaki toplulukların birbirine çatıp taşlamalar, dövüşmeler eksik olmazdı.

Bu Kandil törenlerine Ağabeyim Halit de katılırdı. Demem bir defasında Halit'in kavgaya katıldığını duymuş, onu hırpalamıştı.

H A C I L A R

Hacca gidenler Limanda uğurlanırdı. İlâhilerle uğurlananlar olurdu. Şimdiki gibi büyük kabileler olmazdı. 1975 Hacılarımız Kırk Binin üstünde imiş. O zamanların sofuluğu göz önüne getirilirse, bu günlerin hacıları en aşağıya on misli fazladır. Bunu yurdun her tarafında yaşam, geçim, ve kazancın çok gelişmiş olmasına yormak hiç hatalı değildir kanısındayım.

O zamanlar kadın hacı da ek az olurdu. Cumhuriyetimiz bu sahada da kadına eşitlik sağlamıştır demek.

Hacılar dönüşte de merasimle karşılanırlardı. Tesbih, meşlah, poşu, Hakik yüzük, Bilezik, allı pullu minicik deri torbalarda Kâbe toprağı, Zemzem, Hurma, Hasır Yelpazeler getirir dağıtırlardı.

M E V L İ T L E R

Mevlitler Kandillerde evlerde, camilerde, mescitlerde okutulurdu. Alâattin, Hafız Mehmed Devecioğlu meşhur mevlithanlardı.

Mevlitlerde İstanbuldaki gibi şeker külâhları dağıtıldığını hatırlamıyorum. Bademli şerbet, veya İlmonata tep-silerle, şerbetçi güğümlerile dağıtılırdı.

Düğün, sünnet mevlitleri evlerde, ölenler için mevlit'i hem evde, hem cami veya mescitlerde okutulurdu.

C E N A Z E L E R

O zamanlar Cenaze ilânları, ailenin imkânlarına göre, mescitlerde, veya camilerde «SALÂ» verilmek suretile yapıldı. Şimdiki ibi «Salihatı nısvandan... Hanım-efendi, Büyük, Eşsiz İnsan, Biricik Yavrumuz, Trafik kazasında cennete kavuşan Sevgili eşi şeklinde gazetelere ilânlar verilmezdi. Tabii o zamanlarda çelenk falan yoktu. Ölen erkek ise tabutun üst ön ucuna bir tes konur. Hacı ise Abani, ilmiyeden veya İmam ise Beyaz sarık fese sarılırdı. Kadını tabutlarına oyalı tülbent konurdu.

Yahudiler, akşam geç de olsa, ölülerini o gün hemen gömerlerdi.

Rumlar ölülerini giyimli, yüzleri açık olarak cenaze arabalarında taşırlardı.

SÜNNET, GELİN ALAYLARI

İzmirimizde Sünnet düğünleri, Gelin Çeyiz alayları pek cazip, tantanalı olurdu.

Sünnet, mahalle, yakın uzak akraba, ve fakir çocukları toplanarak yapıldı. Kırk elli çocukla yapılmış sünnetleri hatırlarım.

Sünnet gününden bir gün evvel arabalar -karoçalar- tutulur, çocuklar şehirde gezdirilirdi. Kafile önünde Dav-

lanbaz denen, dız altından şolvarı kesik, yırtık, başında rengârenk külâh, elinde kırmızı, sarı, mavi, beyaz kor-delâlar sarkan tef ile türlü maskaralıklar yapan, yolda çoluk çocuğun bin bir eziyetine katlanan soytarı meşhur bir Yahudi bu işin ustası idi.

Davlanbazın ardından atlı delikanlılar, çalgıcıların arabası, sonra Sünnetin beyzadelerinin arabası, ve diğer sünnet çocuklarını taşıyan arabalar giderdi.

Düğün sahibinin çocukları hususi elbiseleri ile, feslerine iliştirilmiş mücevherlerle süslendirilirdi.

Bu alaylarda sünnet çocukları güler, türküler söyler, büyük kısmı şaşkın şaşkın etrafı seyreder, bazıları da benim yaptığım gibi akibetten korkarak ağlardı.

Gelin düğünleri de parlak, Çeyiz götürmesi pek renkli olurdu. Rengârenk tüllerle, tülbentlerle örtülmüş, baş üstünde veya kucaklarda taşınan tepsilerde, selederde Gümüş Takımları, kıymetli eşya, kab kaçak.. At arabalarına yerleştirilen mobilyalar, bakır, pirinç mangollar, sandıklarda giyim eşyası bir evden öteki eve götürülürdü.

T A N I N M I Ş   A İ L E L E R

İzmirin tanınmış aileleri arasında hatırlayabildiklerim şunlardır:

Evliyazadeler, Hacabeyler, Yemişçizadeler, Miscizadeler, Mansurizadeler, Uşakizadeler, Kapanizadeler, Osmanzadeler, Hacı Davutlar, Halimağazadeler, Fesci Halim Beyler, Abidinzadeler, Şerif Paşalar, Şerifzadeler, Sükerizadeler, Hacı Hasan Paşa Ailesi, Harsapaşalar, Sa-

lepcizadeler, Süleymanbeyler, Menekşelizadeler, Tokadizadeler, Numanzadeler, Çullu Zadeler, Emirler Hancıları, Kadızadeler, Kemahli İbrahim Beyler en eskilerden Kâtipzadeler, Veziroğulları.

E V H İ Z M E T L E R İ

İzmirde hizmetçiler o zamanlar Girit, veya Bulgaristan muhacirlerinden Eşrefpaşada oturanlardan **Ayıklı** veya Gündelikli tedarik edilirdi. Çamaşır, tahta siliciği için Yahudi kadınlar gündelikle çalıştırılırdı.

Tire, Ödemiş gibi yerlerden küçük yaşta kızlar Besleme olarak getirilirdi. Bunlar yetiştirilir, çalıştırılır, beslenir, büyüdüklerinde evlendirilirdi. Bunlar eve alınınca homama götürülür, elbiseleri atılır, saçları kesilir, kazınan başlarına sürür sürülürdü, bittin arınmaları için.

Besleme kızlar biraz serpiline evin küçük beylerinden epeyi derde uğrarlardı. Küçük beyler biçare kızları çımdıklar, sıkıştırarak yola getirmeye çalışırlar, biraz sonra işi ileri götürerek kızları müşterek Exhibitionisme'e zorlarlardı. Kızcağızlar hanımları duyarsa bu sarkıntılıklar yüzünden derhâl evden kovulacaklarını bildiklerinden, ancak kaçırmaya çalışırlar, fakat şikâyet etmezlerdi.

Eski evlerde Afrika'dan gelmiş dişi ve erkek zenci esirler vardı. Annemin babası Iskenderiyeden izmire gelip yerleşmişti. Onun için bize de Ak Araplar derler, ve beni kızdınrdı arkadaşlar. Annemin babası dört defa evlenmiş, dört dişi, iki erkek zenci esiri vardı. Erkek zenciler HADIM edilmemişler, büyüdüklerinde dişi dadılarla evlendirilmişlerdi.

Rum ev hizmetçileri daha çok Frenk ve Rum ev-

lerine giderlerdi. Aylıklı, çalışkan Urladan, Karaburun-
dan Tepecikten Adalardan gelen bu Rum hizmetçilere
Fanteska denirdi.

SÜT NENELER, DADILAR

Türk süt neneleri Buldan, Sarayköy, Aydın, Tire gi-
bi yerlerden, Rum süt nene, ve dadıları da civardan,
Adalardan gelirlerdi.

Ecnebilerin kendi lisanlarından evvel iyi Rumca ko-
nuşmalarına sebep bu dadılarıdır.

P A S K A L Y A

Rumların Paskalyaları, sinirlerimizi perişan edecek
şekilde şımarıklık, saygısızlıklar içinde geçerdi. Türklerin
Rumlarla karışık oturdukları semtlerde kilise çanlarının
durmadan çalması, silâh, çatlar - patlar sesleri, gürültü-
leri çekilir şey değildi.

Meyhane Boğazı palikaryalarının azgınlıkları, Pas-
kalya rezaletleri bilinir, yine de Türkler Ekalliyetlere ezi-
yet ediyor, özgürlük vermiyor denirdi.

İ S İ N M A , Y A K İ T

Şömine, daha çok Kordon Boyunda, Bornova, Kar-
şıyaka, Bucada Frenk ve azınlıkların evlerinde bulunur-
du.

Frenkler «Tandur» dedikleri, yorgan veya seccade ile örtülü dört köşe bir masanın altına konan delikli saç-la kapalı mangalla ısınmaya çok rağbet ederlerdi.

Türkler siyah, bakır veya pirinç mangallarda odun kömürü ile ısınırlardı. Madenî sobalarda o u n- veya kok-la da ısınma sağlanırdı. Fayans sobalar da varlıklı evlerinde görülürdü.

Mutfaklarda odunla, taş kömürü ile ısıtılan ocaklar, saçtan yuvarlak «Maltız» denen ocaklar da vardı. Tabii, siyah saç mangallarda odun kömürü ile yemek pişirmek başta gelirdi.

I Ş I K L A R I M I Z

Evlerimizde, şimdi Antika diye aranan, abajurla salonları süsleyen Ayaklı petrol lâmbaları vardı.

El lâmbaları her evde vardı tabii. Üstü dantelli, sekiz santim çapında lâmba şişeleri pek rağbette idi.

Sokakları ışıl原因 Hava Gazı 1905'e doğru varlıklı evlerde çoğaldı.

D A N A B A Y R A M I

İzmirde Zencilerin her yıl yaptıkları «Danā Bayramı» vardı. Semt semt Arapların - Zencilerin - GODYA'ları başa geçer, bu bayram tertiplenirdi. GODYA'lar ihtiyar Arap kadınlardı. Bunları bütün sene zenci kadınlar besler, onları kabile reisi gibi çok üstün tutar, adeta Godyalara taparlardı. Godya kabile kadınlarını tütsülerdi. Daimi gaşy içindeki Godyaların esrar veya başka bir uyuşturucu madde kullandıkları muhakkaktı.

Siyah bir dananın başı, çoğu müritlerin, ve halkın başıışı tüller, tülbentler, mendil, yemeni, kuru kırmızı birer salkımı ile süslenir, mahalle mahalle dolaştırılırdı.

Dananın önünde erkek zenciler tahta bir yuvarlağa gerilmiş teflere ururlar, kafiye garip nağmelerle figân eder, «GLU... GLU» diye ulurlardı. Bizim semtte dolaşanlar «DAMLACIK BÖLGESİ» Arapları idl. Diğer bölgelilerle çatışırldı. Bölgemizin arapları törende «Bizim Dana Hak Dana Tamaşalık Dana Buk Dana» diye bağırırlardı.

Kara Danayı başından tutup çeken Dede zenci bir elinde zincire bağlı siyah Keşkül taşır, buna geçişi seyrederler para atardı.

Tanıdığım, artık hanım olmuş Grap dadılar bu törene katılmazlardı. Bizim zenci aşçı Sabri Cemil kalfa bayrama gider, ve dönüşte babamdan bir sopa safasından senelik nasibini alırdı.

DEVE ETİ

İzmirde Müslüman adetleri içinde, senede bir defa olsun Deve eti yemeği uğur, sevap sayanlar vardı. Deve etini Başdurak'ta Araplar satarlardı.

Dedem rahmetli deve etini bize de yedirirdi. Bu etin ekşi, yavan bir tadı vardı. Bize hoş gelmezdi. Sığır etile karışılır, köftesini böylece yuttururdu bizlere.

EŞKİYALAR (Yerli ve Rum)

Abdülhamid devrinde İzmir ve Hinterland'ında eşkiyalık korkunç bir halde idi. Meşrutiyette de bu belâ ilk seneler devam etti.

KAMALI, TEKELİOĞLU, ÇAKIRCALI çeteleri ortalığı kasıp kavururlardı. Rum, Yunan çeteleri de hem Türk'e zarar vermek için, ve hem siyâsî maksatlarla sahillerimizde baskınlar yaparlardı.

Vital GUINET 1891 de yayınlanan kitabında -Cilt 3, Sayfa 355- şunu yazıyor: — «Şunu belirtmek gerekir ki, Ortodoks Grekler en kurnaz -habile- eşkiya çeteleri ile İzmir civarını istilâ etmişlerdir. Katırcı yani, Kaptan ANTON gibi bu çete başları, FRÄ-DİYAVOLO (*) ayarında kötü hatıralar bırakmışlardır.»

Yunan çetelerinin Cumaovası'na kadar sokulup bir Frenkden para sızdırdıklarını hatırlarım, sene 1907 idi galiba.

Eşkiya takibi için 20 Ekim 1322 de KARA SAİT Paşa görev aldı. İzmirde Karargâh kurdu.

Eşkiya derdi şehirleri, kasabaları, her bucağı tedirgin ediyordu. Şehir civarındaki bağlarımıza, bahçelerimize gidemez olmuştuk. Gidersek, muhkem kulelerimizde geceleri mazgal arkasında pinekliyorduk.

Eşkiyalar yüzünden babamın ayrı sıkıntısı da müşterileri çiflik ağalarının dağa kaldırılmaları korkusu idi. Eşkiyaların dağa kaldırdıklarından isteyecekleri «fidyei necat» tedarikinde nakdi yardım konusu babamı çok üzerdi.

Yerli, Rum - Yunan eşkiya hakkındaki bilgilerimi arza devam edeceğim.

Rum eşkiya ile çarpışıp onları bölgeden uzaklaştırmada gönüllü denecek derecede uğraşan Girit muhacirlerinden ARABAKÎ ailesi muhitte tanınmış, ve sevilmişti. Ben babalarını tanıdım. Babamın arkadaşı Hacı Dervişzade Mustafa Efendinin Bozkaya güneyindeki Cümovası yolundaki kulesinin yanında, köşede Dede Arabakinin

---

r> **Sicilyalı** Çete Başı.

-bir kulübe- kahvehanesi vardı. Arabakiye giderdik. İhtiyar, Rum eşkiya ile mücadelelerini anlatırdı, sene 1905.

Kara Sait Paşa iki sene eşkiya takibinde uğraştı; fakat Çakırcalı gibileri ortadan kaldıramadı, İzmirden ayrıldı.

Sait Paşa, Başbakanlık kayıtlarına göre, ikinci defa 2000 lira tahsisatla yeniden görevlendirildi, epiyi temizlik yaptı; Çakırcalıya bir şey yapılamadı. Paşa İzmirden tekrar ayrıldı.

Çakırcalı ve avenesinin tenkili 1327 de Ahmet Aznavur isminde bir subaya nasib oldu.

Ahmet Aznavur Bayındırda Hacı Mehmet Efendi isminde birine yataklık yaptırdı. Hacı'nın ihbarı üzerine Efenin saklandığı yere baskın yapılmış, Çakırcalı öldürülmüş, bütün çete ele geçirilmişti.

Başvekâlet Arşivinde okuduğuma göre muhbir Mehmet Efendiye yanan evi, ahır, telef olan hayvanları için 42.000 kuruş tazminat, ayrıca 500 altın mükâfat verilmiş, çarpışmada şehid olan efrad ailelerine para ve maaş sağlanmış, sağ kalanlar da para ile taltif edilmişlerdir.

Ne kadar gariptirki İzmir havalisinde eşkiya saltanatını ortadan kaldırmak için canla başla çalışmış olan bu iki kişinin hiç de iyi bir akibetleri olmamıştır. Kara Sait Paşa Arnavutluk için çok menfi çalışmaları ile, Ahmet Aznavur da Damat Feridin Milli Mücadelemize karşı çıkardığı «Kuvai Tedibiye»ye katılarak Memleket zararına roller almışlardır.

İZMİR'DE BİNEK ARABALARI

İzmirde LANDO nev'inden körüklü binek arabaları pek meşhurdu. Küpe cinsi Vali, kumandan, Belediye Re-

isi, ve bazı büyüklerindi. Sükkerizadenin demiri - kır Macar araba atları başta gelirdi. Uşakizadenin küpesini iki yağız at çekerti. Harsapaşa Zade Zeki Beyin küpesini süren gözdesi, adam güzeli al fesli Şakir pek çakalı idi.

İstanbul'da Büyük Adada, Sarıyerde, Suadiyede hâlâ kullanılan hasırlı binekler İzmirde de getirilmişti. Sürücüsüz kullanılan Brek'ler Forbes, Paterson, Reez gibilerin çırırlarında idi.

Kirâ binek arabalarına bugün de «Karoça» deniyor. «Karoça» İtalyanca «Carozza» dan alınmış olacak. İstanbul'da Karoçanın türküsü bile vardı:

«Karoçeri Trava.. napame isto Tatavla (Şimdiki
KURTULUŞ),
Napaz.. ke namaz feriz.. posa talara (Yunan Patası)
yiveriz.»

TÜRKESİ :

«Karoçacı çek Tatavlaya,
Götürüp geti r e kaç paraya.»

Kıra arabacıları Konak civarında Türklerdendi. Kordon Boyu arabacıları Rumdu.
Türk arabacıların çoğu Giritli idi.

T R A M V Y L A R

Kordon Boyundaki Konaktan Puntaya «— Alsan-
caka, sonra Kalkapınara — Paralı Köprü — işleyen

tramvayın imtiyazını evvelâ Paterson almış. Sonra GU-İFREY ailesine devretmiş. Bu tramvay, Aydın Demiryolu-
lunun vagonlarını Puntadan Gümrük karşısındaki salaş
Ambarlara nakledebilmesi için ray araları geniş yapılmış
bir hattı.

Eliezar Guifrey hasisce olduğundan tramvay beygir-
lerini gereği ile beslemezdi. Bu nedenle geniş hattın
arabaları ağır işlerdi. Yolcuların çok defa inip tramvay
arabalarını iterek beygirlere yardım etmeleri lâzım ge-
lirdi.

Konaktan Kokaryalıya -Güzel Yalı- işleyen tramva-
yın ray araları daha dar olduğundan arabalar itilip kakıl-
madan, ve sür'atli giderdi. Bu hattın sahipleri kibar bir
Ermeni ailesi idi. Çocukları arkadaşımı.

Karşıyaka'ya, Vapur İskelesinden Soğukkuyu'ya,
Rıhtımda BELOM - Aksoy - Alaybey arasında işleyen
Tramvay Vali Rahmi Bey zamanında yapıldı.

Karşıyaka Tramvayı Belediyesinindi.

Y Ü K A R A B A L A R I

Yük arabaları üç nevi idi: — Tek beygirli, İki teker-
lekli, Çift beygirli, Dört tekerlekli. Bir de yüksek iki te-
kerlekli beygirli kenar karoserleri alçak arabalar vardı.
Bunlardan birincisi şehir içinde, ikincisi hem şehirde ve
hem şehirle köyler arası çalışırdı. Üçüncüsü ise Nif, Ya-
manlar, Sabuncubeli gibi yüksek yerlerde işlerdi.

İki ve Dört tekerlekli yük araba filosu ile Uşaki Za-
de Sadık Bey, Alsancaktan, Basmahaneden, Kemer İs-
tasyonundan şehrin ticari çarşı yerlerine yapılan taşı-
mayı hemen hemen Tekel'ine almıştı. Aynı işi Uşaki Za-
de'nin Deve Katarları da yapardı. Sadık Beyin Araba Fi-

losu, ve Deve Katarları için Kemerde mazam salaş ahırları vardı.

S O Ğ U T M A İ Ş L E R İ

İzmire Buz Meşrutiyette geldi. Başvekâlet Arşivinde İzmirde Buzhane inşasına 1325 Mart'ında izin verildiğini okuyoruz. Daha evvel yazın Nif Dağlarında kuyularda biriktirilmiş kar imdadımıza yetişirdi. Keçe Çuvallara konan kar, çıkarılır, kalıp halini almış olur, ve testere ile kesilerek müşteriye satılırdı.

Soğutma işini bizim evde babam basit bir usülle hâletmişti. Büyük bir kangal kurşun boruyu, bir ucunu Halapınar suyuna, diğer ucunu takdığı musluğa bağlayarak suyu çok soğuk kuyumuzun dibine salladı. Bu suretle bütün yaz haşlama su içerdik.

Kraemer gibi gazinoların hususi soğutma tertibatı vardı. Fakat dondurmacılar, şerbetçiler işlerini karla idare ederlerdi.

En meşhur dondurmacı Çakı Bedestenine girmeden köşedeki muhallebici Şerif Usta idi.

İzmirin şöhreti, oğlu Ahmedin Büyük Postane karşısında açtığı dükkânı ile İstanbul'a da yayılan KADRİ USTA'sını Cumhuriyet gençleri de tanımış olacaklardır. Kadri Usta kullandığı meyveleri öyle meharetle ezer, kabuklarını sıvının içine atarak dinlendirirdi ki şerbetlerine verdiği rayıhalı tat emsâlsizdi. Dükkânından çıkması ile dönmesi bir olurdu. Kadri Ustanın Güğümü de eşsizdi. Gümüş güğüme takılı gümüş paralar, o yürüdükçe, şıngır şıngır öter güzel bir ses bırakırdı.

Bir Şıracı Dervişimiz vardı. Taze üzümden yuıptığı şıra kapişılırdı.

Kavun çekirdekleri dövölüp ezilerek elde edilen sıvı ile yapılan «SUBYA» yı pek severdim. Haşlanmış Subya satan Konyalı Hafızı bulmak kolay değildi.

BAK KALLARIMIZ, KASAPLARIMIZ, **MANAVLÂR**

Kabul etmek lâzımdırki Müslüman mahallerinde bak-kal dükkânları çok iptidâi şeylerdi. Başdurakta, İkiceşmelikte, Tilkilikte iyi kasaplarımız vardı. Şu kadar varki iyi et, iyi balık Ayayorgi Caddesi'nde, Rum esnafta bulunurdu.

Bir zamanlar Ayayorgi Mahallesi bizler için tehlikeli bölge idi. Rum palikaryaları bu semtte yol keserler, envai azgınlık, zorbalıklarla orada bir çeşit hakimiyet sürdürmek yoluna heveslenmişlerdi. Tıpkı İstanbul'da Tarlabası, Tatavla -şimdiki Kurtuluş- da olduğu gibi. Meşrutiyette, bilhassa Rahmi beyin valiliğinde Rum Palikaryalığı bütün İzmir'de haddini öğrenmişti.

Sebze, meyve toptancılığının büyük Merkezi Başdurakta idi. Başdurak hâl ve hanları Türklerindi.

İyi Helvacılık, Yufkacılık, Tahmislik Türk Başdurakta idi.

Hıncılık Başdurakla Kemeraltı arasında da Türklerde idi. Bu Greklerin İzmir ve Ege Sahillerindeki Heltenisme iddialarının yersizliğini isbat yolundaki ilerdeki müdafaa ve çalışmalarımız arasında bize ışık tutacak dayanaklara yardımcı olacak belgelerden biridir, Batı Anadolu'da Türkün Tarımsal, Toprak sahipliği üstünlüğünün bir delilidir. Türk Hanlarına gelen sebzeyi, meyveyi Karşıyaka içlerinde Soğuk Kuyuda, Dedebaşında, Tomazoda, Bozyakada, Balçovada yetiştirenler Türktü.

K O C A K A R I İ L A C L A R I

Ü f ü r ü k ç ü l e r

Asrın başlarında diplomalı, hâzık doktorlara rağbet eden âileler bile Kocakarı ilâçlarını ihmâl etmezlerdi.

Boğaz iltihabını kurutulmuş köpek kakası ile tedavi ederlerdi.

Sokaktan toplanan bu madde kurutulur, dövülür, toz haline getirilir, kâğıttan yapılan bir boru ile boğaza üflenirdi.

Bu tür boğaz tedavisi pek sebepsiz değildi. Köpek kakasını çoluk çocuk, ellerinde maşa ile sokaklarda dolaşıp toplar, doldurdukları sepetle tabakhanelere götürür satarlardı. Deri pişiriminde kullanılan bu madde boğaz iltihabına uyar sayılırdı.

İlâç olarak kullanılan bitkiler, kökler hemen her evde bulundurulurdu.

Gözdeki Arpacığı zemzem damlatarak tedaviye çalışırlardı. Dudak uçukluğunu cami, mescit kapılarındaki demir halkaya sürerek şifâ arandığını yakından biliyordum.

Hastayı hem kem - nazardan korumak, hem iyileştirmek için başının üstünde kurşun dökerlerdi. Eritilmiş kurşun, su dolu kapa boşaltılır, aldığı şekilden maralar çıkarılırdı. Kurşun dökücü, okuyucu kadınlar vardı.

Muska yazan, göyşe şekiller çizen, ayetler, dualar yazan hocalar vardı. Bizim mahallede oturan Hacı Hafız diye tanınan meşhur bir üfürükçü vardı. Hacı Hafızın İkiçeşmeliğin arka sokaklarından birindeki Üfürükhanesi hiç boş kalmazdı.

Üfürükçülere ekalliyetler de rağbet ederdi. Rum büyüücüler de epiyi iş görürdü.

Whittall'ların damadı meşhur Von Hemistre kaçık kız için Hacı Hafızı, Cumovasındaki çiftliğine götürmüştü.

ANADOL ÇOCUĞUNUN DERDİ

Ta Meşrutiyete kadar, ve hatta Meşrutiyette de devam eden bir dert vardı. Tütün Tekeli yabancıların yönettiği «İnhisarı Duhanı Devleti Aliyei Osmaniye - ona REJİ denirdi - tütün kaçakçılığını önlemek için geniş çapta KOLCU teşkilâtı kurmuştu. Reji kolcuları köyleri basar, evleri tarar, dağ ve taş dolaşır, tuttuğunu jandarmaya teslim eder, hapsettirir, silâhlı çarpışmalarda Kaçakçılardan, kolculardan yüzlerce kişi öldürdü.

Anadol çocuğunun bir türlü bitmeyen bir derdi de Yemen isyanlarını bastırmak için Arabistana gönderilen Türk Çocuklarının ana abalarına, karılarına hazırladığı matemlerdi. Her sene askere alınan yüzlerce genç Yemen çöllerine gönderilir, uzun yıllar sonra bunlardan bir kaçı, o da, hastalıklı, cılız, veya sakat evlerine dönebilirlerdi.

H A C I H A S A N

Manisa Tımarhanesinin tanınmış meşhur Baş gardıyanı Hacı Hasan, İstanbulun, bir zamanlar, deli doktoru merhum Mazhar Osmanı gibi korku verici, alay vesilesi olan bir isimdi. Azıtan, münasebetsizlik yapana «Seni Hacı Hasan'a gönderirim» derlerdi. Tıpkı İstanbul'da «Seni doktor Mazhar'a, yahut Bakırköye göndeririz» dendiği gibi.

Ben Hacı Hasan'ı görmedim. Fakat Manisa Tımarhanesini bilirim. Dört çevre locaların ortasındaki avluya çıkan delilerin feci manzarasını unutamam.

Kepenek giydirilmiş deliler, avluda, kimi dalgın, kimi ağlar, kimi de bağırıp çağırırdı. Ellerinde sopa, kırbaçla dolaşan gardiyanlar azıtanları kovalar, yakalar, höcrelere tıkarı.

İ Ç E C E K S U

İçecek Maden Suyu pek aranmazdı. Bulunmazdı da diyebilirim. Evlere KAYASUYU getirirlerdi. Şaşal'ı bilen yoktu. Bunu İzmir'e hediye eden Vali Kâzım Dirikdir.

Dereceleri daha hafif diyerek, hemen hep Türk evlerine akan OSMANAĞA, VEZIRSUYU'nu şifa niyyetine, HALKAPINAR'a tercih ederdik.

Kuyu suları acı, hatta çamaşıra bile gelmezdi.

İzmir Su Şirketi tesislerinin kabulü - muvakkatının 1314 de yapıldığını Başvekâlet Arşivi, Meclisi- Vükelâ zabıtlarında okuyoruz.

Harp içinde Vali Rahmi Beyin himmeti ile Karşıyaka Belediye Reisi Kapanî Zade Tahir Bey Karşıyaka Vapur İskelesi yanlarında bir Artezyen açtırdı.

İZMİRDE KARAGÖZ ORTA OYUNU ve TOMBALA

Karagözü Ramazan ve Bayram geceleri Namazgâh'da Sakallı Salâhattin oynatırdı. Çok usta, bayağı artist bir adamdı.

İzmirde ORTA OYUNU oynandığını hatırlamıyorum. Meddahlık da yok gibiydi. Ramazan'da Tilkilik, İkiçeşmelik büyük kahvehanelerinde TOMBALA oynanırdı. Plâkaları on para karşılığı dağıtan garson —garsona TÂBLİ denirdi —, numrolarını dolduran müşterinin yanına giderken «Avanti Tombala» diye bağıırdı. Tombalayı kazananlara tavuk, hindi gibi ödüller verilirdi.

İZMİR ŞİMENDÖFERLERİ

Ottoman Aidin Railway adile memleketin ilk Demiryolu 1860 da işletmeye açılmıştır. (*)

İlk katar Aydına varınca bükük bir halk kitlesi hat boyunca yerlere serilerek protesto gösterisi yapmış.

Bunu bana Aydınli Hacı Ali Paşa damadı arkadaşım Köse Hamdi (Giz) babasından duymuş olduğunu söyleyerek anlatmıştı. Deveciler, arabacılar, beygir kervancılar, İzmir yolu boyunca işlerine set çekeceği endişesile «Bu gâvur düzeni çoluğumuzu, çocuğumuzu açlıktan öldürecek» diye İsyan etmişler.

Bu gibi ayaklanmalar, Buharlı Makina icad edildiğinde İngiltere'de de olmuştu. Yeniliye karşı durmalar çok görülmüştür.

Türkiye'de ilk işletmeye giren Ottoman Aidin Railway, Cumhuriyette İlk Devletleştirilen Yabancı şirkettir.

O.A.R. imtiyazcısı İngilizler Kasaba Demiryolu - Bandırma hattı - imtiyazını da 1865 de almış, sonra Fransızlara devretmiştir.

---

r) Başbakanlık Arşivi.

M U H A R R E M D E   A C E M L E R

Muharrem'in onunda İzmir acemleri Matem Ayinleri tertiplerdi.

Tekkelerinde Mersiyeler, dualar okurlar, Aşûre pişirirler, dağıtırlar, törenleri sokaklara da taşırdı.

Uzun bir kafilâ hâlinde, ellerindeki kılıçları usturayla kazınmış kafalarına sürterek, vurarak kanlarını üstlerine, yerlere akıtırlar, bazıları da zincirlerle dövünürlerdi.

Kafilâ Konak önüne kadar gelir, aynı düzenle Tekkelerine dönerdi.

Bu yürüyüşlerde «Hassan.. Hussayn.. Ya Ali» figânları ayyuka çıkardı acemciklerin.

Hiç de medenî, insanî olmayan açıkta yapılan bu Matem törenleri Meşrutiyette yasaklanmıştı.

G İ Y İ M   K U Ş A M

1908 lere kadar büyük memurlar «İstanbulun» giyerlerdi. İstanbulun uzun etekli, yukardan aşağıya iliklenir, yakası boyna dayanan siyah kumaştan bir elbise idi.

1910 larda beylerin yelekleri kadife veya ipekli kumaştan çapraz, çift düğmeli olurdu. Beyaz gömlekler kolalı, yakalar da kolalı idi. Kravatsız, sadakor giyen yaşlı beylerdi. Kola ve ütû masraflarından kurtulmak için seliloit yaka ve kolluk takanlar da vardı.

Bir zamanlar Plastron denen, yelek üst açığını kapayan boyun bağları moda olmuştu.

Dik veya uçları kıvrık kolalı gömlek yakalıkları 3-6 santim yüksek olurdu.

Yelek cebindeki saata bağlı altın, gümüş veya ipek-ten, iki santim genişliğindeki kordelânın ucundan ma-dalyonumsu birşeyler sarkardı.

Alelumum cep saatleri yelek iliğine, veya bir cep-ten diğerine altın, gümüş veya deriden kordonla takılır-dı. Saat kordonuna Köstek denirdi. Boyna dolanıp cebe inen, veya bel kuşağına bağlanan uzun altın, gümüş köstekleri daha çok Elifi -şalvarımsı pantolon-, veya şalvar giyenler takardı.

Ayak kapları beylerde sivri uçlu olurdu. Camilerde namaz, veya evleri kirletmemek için «Mesh» denen ince derili ayakkabılar giyinilirdi. Meshleri çıkartmayı ko-laylaştırmak için Ökçe üstünde madeni, veya sertçe gönçluk deriden, kavçuktan galoşlar vardı.

1910'a doğru geniş burunlu İngiliz pabuçları piya-saya çıktı. Walk Over, Saxon Shoes sivri burunları ya-vaş yavaş ortadan kaldırdı. Yerli kunduracılar da yeni modaya uymaya başladılar.

Beyler gümüş saplı baston taşırlardı. Sonraları Ja-une, Kiraz, Osier Kalın bastonlara rağbet başladı.

O zamanlar Nişan Yüzüğü adetimiz yoktu. Fakat elmas yüzük takan beylerimiz vardı. Kapani Zadelerin damadı, Sandık Emini Osman Zade Rüştü Bey yüzüklü parmağından eldivenine delik açtırırdı.

Hanımlarımız Güzel çarşafı, Feraceleri ile Meş-rutiyetten sonra rahatça sokağa çıkabildiler. Mahallele-rinde Yeldirme giyerlerdi.

Kadınlar, Türk olsun diğer milletten olsun KORSE de-nen bir cendere ile bellerini, göğüsten başlıyarak kolça-larına kadar sıkıştırırlardı.

Varlıklı evlerde kadın, erkek, hatta çocuklar Kürk hır-ka, Robe de Chambre giyerlerdi. SAMUR kürk başta gelirdi. Uzun tüylü Beyaz, Siyah, koyu Kahverengi kürk-

ler ipekli, yönlü kumaşların iine ısınmak için. şimdiki gibi dışa kaplanan krk giyildiğini hatırlamıyorum.

Eski kürkler emeklilere, tanıdıklara hediye edilirdi. Bizim mahallede kıt geçinen hanımlardan krk giyinen komşularımız vardı.

Erkekler Makfarlan denen kolsuz, fakat omuzlardan bele kadar aşağı inen kapaklı ekleri olan pardesler, yine kolsuz Pelerin, Harmaniye adlı pardesler, ve yine kolsuz, kukuleteli kalın, siyah muşamba yağmurluklar giyerlerdi.

İyi terziler uha Bedesteninde, Frenk Mahallesi pasajlarında idi. Bonmarşe Pasajı karşısında Rue de Rose köşesinde İngiliz Harty av, süvari klotu kışlık meharetli palto dikimile meşhurdu.

Y A K M A A R A C L A R I

Biz kibrit'e İspirto derdik. Rumlardan almış olacağız.

O zamanlar Mumlu kibrit, Fosforlu oda kibritleri, ve bir de «KAV» vardı. Kaba kâğıt şeritlerin ayrıntı uçlarına yerleştirilen Kav tütün tiryakilerinin cebinden eksik olmazdı.

Sigara yakmak için akmak taşına elik parçası vurularak tutuşturulan fitil de kullanılırdı. Teneke tpde-ki fitilin kapağı gevşek bırakılırsa tiryakinin cebinin tutuştuğu da olurdu.

Yahudiler Cuma gün batısından Cumartesi akşamına kadar ateş tutmazlardı. Peylenmiş Türkler lâmbalarını yakardı. Sigara içmeleri de günah sayılırdı. Genç ya-

hudiler, bizdeki oruç tutmayanlar gibi bir yere saklanıp sigara içerlerdi.

U Ç U R T M A

Uçurtmaya İzmirde «Bayrak» derdik. Kalın, renkli kaba kâğıtlarla bir, bir buçuk metre kadar uçurtmalar yapılır, İngiliz tımsıkısı ile havalandırılırdı. En iyi uçurtmaları Beyler Sokağında Terlikçi Musa Efendi yapardı.

Havada bayrak dövüştürmesi, dövüşmelere yol açardı. Ağabeyim Halit o zaman bu işte de, ilerde olanlardandı.

Y A B A N C I D İ L

İzmir idadisinde -İzmir Lisesi- Fransızcadan başka Rumca da vardı. Adülhamit Akdeniz adalarımıza memur yetiştirmek için Rumca öğretilmesini istemişti.

Bizim zamanımızda İngilizce bilen pek azdı. Almancası olanı hatırlamıyorum. Mülkiye mektebi (Siyasal Bilgiler) iyi Fransızca öğretirdi.

Büyük Harpte Askerî Sansürde İngilizce bilen iki kişi idik. Bütün şehirde İngilizce bilen Türk onu geçmezdi sanırım.

Abdülhamidin Rumca öğretilmesini hatırlarken 1955-1960 arasında şahidi olduğum bir ayıbı bu satırlara ilâve edeyim. İtalyanın Padova Şehri yakınında ABANO Kaplıcalarında Romatizma tedavisi için kaldığım CRO-

LOGIO otelinde Türkçe konuşan bir çift gördüm. Bey hiç bir yabancı dil bilmiyordu. Hanım Fransızca konuşuyordu. Öğrendim, beyi Paris Talebe Müfettişimizmiş.

Batıda Türklere, Ruslara Polyglotte derler. Meşrutiyetten sonra yabancı dil öğrenme sevgisi daha çoktu, imkânlar pek az olduğu halde.

Müdürlüğünü yaptığım iki şirkette memurlarımız için açtığım İngilizce kurslarına elli altmış kişi başladı, bir kaç ay sonra kimse kalmadı.

Y I K A N M A   T E M İ Z L E N M E

Türk evlerinde saç ocaklarda -termosifon- ısıtılan su ile yıkanılırdı. Yıkanma yerine «Gusulhane» denirdi. Zengin evlerinde mermer döşeli hamamlar vardı. Küvet banyo bizlerde nadirattandı.

Temiz Çarşı hamamlarına rağbet çoktu. Kadınların Çarşı hamamları mahalle aralarında idi. Hamama giden subay hanımlarının bohçalarını, arkalarından erler taşırdı.

Diş Fırçası teammüm etmemişti. Bir bitki kökünün ucu yontulur ortaya çıkan elyaf dövülerek ayrılır, bununla diş temizlenirdi. Dişlerin odun kömürü tozu ile temizlendiğini bilirim. Sonraları ODOL gibi diş tozları, diş suları piyasaya yayıldı. Bitki kökünden yaptığımız nesneye «MİSVÂK» denirdi.

İZMİR LİMANININ TİCARİ MUVAZENESİ

Geçmişte, ve son senelerde İzmirin Ticarî Muvazenesine, kıyaslamalarla, ilk başta Vital GUINET'nin 1891

de yayınladığı eseri ile Sayın CELÂL AYBAR'ın 1939 da çıkan «Osmanlı İmparatorluğunun Ticari Muvazenesi» adlı kitabından, İzmir Ticaret Odasının emsâline nâdir raslanan «1973 Ege Bölgesi İthalât - İhracat Yıllığından ve İstanbul Ticaret Odası İstatistik Bürosu Başkanının lûtfettiği bilgilerden faydalanacağım.

Osmanlı Düyuni Umumiye İdaresince görevlendirilerek Anadolu'da 12 sene incelemeleri sonunda 1891 de yayınladığı eserinde Vital GUINET'nin 1891 de İzmir İHRACAT'ı ayrıntılı istatistiğinden başlayalım:

1891 İZMİR İHRACATI

Fransız Frangı

Afyon	3.988,250
Alizarin (kök)	92,100
Anason	81,000
Antimuan	801,500
Arpa	5,070,310
Badem, Fıstık	86,600
Balmumu	222,530
Bakır (eski)	38,120
Bakla	2,071,132
Barşak	7,400
Buğday	284,332
Ceviz	701,150
Çam kabuğu	87,300
Çavdar	8,712
Darı	46,020
Deri	1.243,956

Halı	5.223,630
Haşhaş	493,325
İçkiler	217,440
İçyağı	1,050
İncir	8.789,493
Kemik	468,000
Kitre	201,750
Kepek	63,528
Kenevir	136,950
Keten tohumu	6,690
Koza (ipek)	135,200
Krom	600
Kuş yemi	313,830
Mazı	127,080
Meyankökü	1.767,524
Meyan balı	547,910
Meyveler (kuru ve taze)	710,440
Mısır	996,440
Nohut	24,875
Paçavra	188,496
Palamut	21.109,010
Pamuk	4.943,365
Pamuk çekirdeği	370,785
Peynir	10,385
Portakal	368,260
Sabun	7,000
Storax	1,000
Sponez kökü	5,100
Susam	1.077,168
Sünger	2.388,240
Tiftik	41,000
Tohumluklar (muhtelif)	351,580
Tütün	1.509,362

Ü Z Ü M

Çekirdeksiz	13.988,700
Kuş üzümü	28,280
Muhtelif	515,292
Razakı	2. 9 0,590
Siyah	4.002,580

Yün	1.847,475
Yulaf	4. 3 0
Zeytin yağı	1.705.000
Zımpara	1.353,765
Muhtelif	562,934

T o lam (Fransız Frangı)	94.784,961

GUINET'in listesinde Türk limanlarına gönderilen 70,20 franklık Halı, 43,634 franklık sabun, ve 139,466 franklık muhtelif emtia vardır. Şunu biliyoruzki o zamanlar limanlarımız arası girişlerde küçük de olsa gümrük resmi alınırdı. Şu halde 1891 de Dış memleketlere İzmir'in ihracatı 94.531, 61 franktır.

O zamanlar bir Napoleon (20 Frank) 87-90 kuruş ettiğine göre 1 Frank 4.35 değerinde hesap edilirse 1891 de İzmir'in Dış memleketlere ihracatı 4.112,100 Türk altın lirası eder.

Sayın Celâl Aybar 1891 de Bütün Osmanlı Devletinin Dış ülkelere ihracatı için şu istatistiği veriyor:

1891 TÜRKİYE İHRACATI

	Türk Lirası
Afyon	810,591
Arpa	716,617
Buğday	1.762,142
Fındık	196,989
Ham ipek	1.091,200
İpek kozası	444,293
İncir	443,811
Palamut	77,657
Pamuk	411,272
Susam	169,891
Tiftik	547,727
Üzüm	1.664,909
Yapağı	489,487
Yumurta	77,657
Zeytinyağı	235,480
Muhtelif	4.224.832
Toplam	13.364,455

Guinet ve Celâl Aybarın İstatistikleri gösteriyorki 19. Asrın sonlarında İzmir; İrak'tan Karadag'a, Bulgar hududuna, Arabistan ve Trablusgarba uzanan, bütün adaları içine alan koca Osmanlı İmparatorluğu ihracatının % 30 unu yapmaktadır.

Büyük Harpten evvelki İzmir İhracatı için güvenilir bir kaynak bulamadım. Bu bende vardı. İngiliz Parle-mentosu kitaplığından Londrada iken Times Book Club vasıtasile edindiğim Osmanlı İmparatorluğundaki konso-loslukların raporlarını ihtiva eden broşürlerde İzmirin Ti-

cari Muvazenesini gösteren kısımlar da vardı. Ne yazık ki, Mütarekede, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin de bulunduğu Ayayorgi Caddesindeki, Rumların kundaklayarak yaktığı yazıhane ve depomuzda o vesikalar da mahvoldu.

Sayın Celâl Aybar'ın kitabında 1913 Osmanlı İmparatorluğu için verdiği istatistikte 21.600,227 liralık Umumi ihracat arasında, İzmir'in o devredeki ihracattaki payının yüzde otuzlarda olacağını sanıyorum.

Bu övme ve övünmeyi İzmir Ticaret Odasının 1973 senesi yıllığında görülen sonuçlardan aldığım cesaretle yapıyorum.

Filhakika İzmir Ticaret Odası Yıllığı Türkiye 1973 ihracatını 18.850,981,000 İzmirinkinin 6.272,016,000 lira olarak gösteriyorki, bunda İzmirin payı yüzde 32,5 dir.

İstanbul Ticaret Odasından edindiğim bilgiye göre bu şehrimizin 1973 ihracatı 3.138,324,000 liradır ki, Umumi ihracatımızın % 18'i civarındadır.

İzmir bölgesinin, tarımsal yönden çok çeşitli ürünlerinin ihracat üstünlüğünde etkisi büyüktür. Şunu da hesaba katmaliki eskiden ihraç mallarını İzmir'e gönderen Afyon, Kütahya gibi bölgeler İstanbul, Antalya'ya yönelmişlerdir.

İzmir sanayi ürünlerinin 1973 de 97,7 milyon dolarla liman ihracatının % 20 sine ulaştığını yine İzmir Ticaret Odası'nın 1973 yıllığından öğreniyoruz.

İ T H A L A T

İzmirin İthalât kısmını aynı kaynaklara, usullere uyarak incelemeğe niyetliyim.

Vital Guinetden başlayalım. Guinet'in İzmir ithalâtı 1891 istatistiği şöyledir:

İthalâtta bizim limanlardan gelen mallar, Guinet listesinde daha çeşitli olduğu için listeye bu kısma daha ayrıntılar ekliyorum.

	Dış Limanlardan İthalât	Limanlarımızdan	
		Gelen	
	Fransız Frangı	Fransız Frangı	
Alkol	369, 0 0	61,200	
Bakır	243,700	23,700	
Bira	93,700		
Boneteri, şapka	326,4 0		
Cam	172,475		
Çanak çömlek	302,4 0	136,020	
Çelik	211,2 0		
Çinko	237,600		
Çivi	7 6 , 0 0		
Çivit	203, 0 0		
Demir	4.870,8 0		
Halı	19, 0 0		
Havyar	74,600		
Hazır elbise	5 ,5 0		
Hırdavat	2.210,0 0		
İlâç	565,8 0		
İncik boncuk	1.995,600		
İpekliler	388,000	204,0 0	
İplik	141,270	3,210	
Kadife	6 , 0 0		
Kahve	2.404,330		
Kanaviçe çuval	161,520		
Karablber	158,720		

Kereste	8.874,900	5.700,000
Kereste işlenmiş	18,250	
Kibrit	491,790	
Kırtasiye	696,550	
Kola	179,790	
Korse	109,700	
Koşenil	115,720	
Kömür (maden)	1.557,000	
Kumaş	1.618,100	
Kurşun	338,200	
Kükürt	176.000	
Manifatura	9.213.000	604.000
Mantar	3,520	
Mermer	168,400	
Mobilya, ve Piano	82,200	
Mum	50,160	
Pamuklular	2.145,900	
Patates	420,380	150,940
Petrol	1.750,287	
Peynir	485,640	130,260
Pirinç	1.334,730	
Porselen ve Billûr	158,500	
Potas	83,880	
Rhum	75,510	
Saat	116,000	
Sabun	300,000	93,800
Saç	272,370	
Sicim	91,840	
Silâh	91,500	
Soda	1.083,665	
Şarap, Likör	369,950	
Şeker	6.458,720	
Tahta	2.069,240	126,000

Teneke	491,000	
Tereyağı, Margarin	2.304,750	1.494,000
Un	376,140	10,200
Yağlılar	227,600	
Yiyecekler	182,000	
Yünlüler	3.954,000	47,000
Zahire	660,000	302,700
Muhtelif	1.324,452	
Toplam	F. F. 71.651,717	F. F. 9.181,039

GUINET 1891 İzmir ithalâtını 71.651,717 Fransız Frankı olarak gösterir. Bunun içinde 9.181,030 Franklık mal Osmanlı limanlarımızdan gelmiştir. Şu hâlde 1891 de İzmirin yabancı ülkelerden ithalâtı 62.470,187 Franktır ki, F.F. 4,35 kuruştan 2.717,450 Türk Lirası eder.

Celâl Aybar «Osmanlı Devletinin Ticari Müvazenesi» adlı kitabında 1891 Umum ithalâtımız için aşağıdaki rakamları veriyor:

	Türk Lirası
Amerikan bezi	1.810,933
Aba, Şayak	165,167
Çamaşır	186217
Çit ve Pike	1.352,658
Çorap, Eldiven	136,478
Dimi Dimikton	183,352
Fes ve Şapka	230,354
Kazmir, Kastor	383,726
Kirpes Pamuk ve Keten	383,260
Mendil	107,210
Madompol	683,227
Tire, Makara	180,947

Tülbent	396,398
Demir	439,065
Kâğıt	206,937
Şeker	1.299,505
Bakır	178,945
Maden kömürü	222,557
Kösele	290,972
Sahtiyân	169,826
Çuval	250,362
Kav, Kibrit	95,266
Petrol	6 7,993
Kahve	997,554
Çay	59,266
Pirinç	877, 6 5
Buğday	383,654
Arpa	105,067
Un	6 8,047
Soire	11.510,701

Toplam

TL. **24.553,939**

Sayın Celâl Aybar'ın tüm Osmanlı Devletinin 24.553,939 liralık 1891 İthalât rakkamına nisbetle GÜNET'in 2.714,450 Lirası İzmirin payını % 11 civarında ifade eder.

MEŞRUTİYETİN İLANI

İnkilâp hareketlerine İzmir katkısız kalmamıştır. Asrın başlarında, Avukat Refik Nevzat, Müstecabi Zade İsmet — Muallim Nacinin «LÜGATI NACİ» sini hocanın ta-

mamlayamayarak ölümünden sonra bitiren —, arkadaşı Tokadî Zade Şekip, Abdülhalim Memduh İnkilâbın öncüsü olanlardır.

1908 de ilân edilen 2. Meşrutiyetten az evvel, sakal bırakıp kıyafet değiştirerek İzmir'e yerleşen Doktor Nazım, İttihat Terakki Merkez Komutasının temsilciliğini yapıyordu.

Abdülhamid'e karşı Selânik'te başlayan İsyan hareketleri İzmirde çabuk duyuldu.

Padişah Hükûmeti isyanı bastırmak için Selâniğe İzmirden Redif taburları gönderdi. Redif taburlarına iş kalmadı. İsyan çabuk muvaffak oldu.

10 Temmuz 1908 de ilân edilen 2. Meşrutiyet İzmirde ertesi gün duyuldu. Hemen şehir donandı. Göğüslere Kırmızı - beyaz kordelâlar takıldı. Her yere bayraklar, Kırmızı - Beyaz filâmalar asıldı. Şenlikler günlerce sürdü.

Selânikten dönen askerlerimiz bayraklarla, davullar zurnalarla karşılandı, kucaklandı. Kordonda halk bir birine sarılıyor, tezahürata bütün yurttaşlar katılıyordu.

HADIKAI MAĞARİF MEKTEBİ

Meşrutiyet ilân edilir edilmez Uşaki Zade Muammer Bey Arapfırını ilersindeki bir konağını İzmir'e okul olması için hibe etti. İlk sermayesini de sağladı.

Mektep İlk, Orta, Lise kısımlarını en iyi bir öğretmen kadrosu ile öğretime başladı.

Bu mektebin Lise kısmında ben de okudum.

Riyaziyeyi meşhur Celâl Hoca öğretirdi. Kimya hocamız askeriyyeden doktor Nuri Bey —arkadaşım Reşat Nuri Güntekinin babası— idi. Gözlüklü Ali Efendi, Arapça ve

Fıkıh'a giriş derslerine gelirdi. Daha başka, kıymetli, şimdi isimlerini hatırlayamadığım hocalar vardı mektebimizde.

Müdür Bey bir gün isyan ile karşılaştı.

Yatılı arkadaşlardan M. A.'nin çekmecesinde müdürün el yazısı ile bir mektup ele geçmiş. Bu bir aşk mektubu idi. Kopyası elden ele dolaştı. Kopyasını aldığım mektup-taki şiirden iki mısra'ını unutmadım:

«Öper, Öper, Öperim desti nemi nazınızı,
E m , emer, emerim la'li dılñvazınızı.»

Yeni dille karşılığı:

**«Yumuşak, nazlı elinizi bir çok öperim,
Gül dudaklarınızı uzun uzun emerim.»**

Bu isyana, ele başı Giritli İsmail hepimizi karıştırdı. İstersen girme, dayak hazırdı.

Kanımca Müdürün M. A.'ye tutkusu plâtonikti. Şu da varki M. A. ahım şahım güzel bir yalabuk değildi.

Zaman geçti. Sorting Club'de eski müdürle ahbap olduk. Mütarekede İzmir Müddüraı Kukukta birlikte çalıştık. Ona sormuştum M. A. hikâyesini. Bana M.A.'yi «Kıymeti Şi'riyesi için severdim» demişti. M.A. Vermedi, onu erken kaybetmiştik.

HÜRRİYET KAHRAMANI ENVER BEY

Enver Bey (Paşa) Meşrutiyet şenlikleri devam ederken İzmir'i ziyaret etti. Alkışlarla karşılandı. Hamidiye Mektebi karşısında açılan İttihat Terakki Şehir Kulübünde

Enver Bey için resmî - kabuller tertiplendi. Enver Bey çok yakışıklı, levent halile peri masallarındaki prensler gibi bu toplantılarda perestîşkârlarına iltifatlar saçıyordu. O nâzik adamı, İttihat ve Terakki saltanatının ceberut lideri ile mukayese mümkün değildir. İlerde sessiz, uslu genç Adnan Menderesin nasıl zorlu mütehakkim bir lider oluşu hikâyesini ayrı bir örnek olarak vereceğim.

T İ Y A T R O L A R

İzmire Saltanatın son günlerinde Manakyan Trupunun geldiğini hatırlıyorum. Kınar, Aleksanyan beraberinde idiler. Kokoli salaş tiyatrosunda Paris Fukaraları, Demirhane Müdürü gibi dramları oynadılar.

Meşrutiyette İstanbuldan maktul Şehremini Rıdvan Paşanın oğlu Reşat Bey trupu geldi. Onu takiben aktör Burhanettin Tepsi trupu oyunlar verdi. Bunlardan sonra İzmir gençleri harekete geçti.

Gümrük enspektörü İsfandiyar Zade İhsan Bey, Şahabettin Süleyman ve kardeşleri ile bir amatör trupu kurdu. Bu gençler Sporting Club Tiyatrosunda Namık Kemal'in «Vatan-Silistre» piyesini sahneye koydular. Pek muvaffak oldular. Hele İzmirin nekre, mukallit» Kunduracı Mehmed Ali»si «Abdullah Efendi» rolünde cidden başarılı idi.

Kokoliye Avrupa'dan sirkler, Prestidijatörler gelirdi.

AVUSTURYA'YA BOYKATAJ

Meşrutiyetin İlânından çok geçmeden İstanbul'da Bulgar Egzarkı bir protokol konusunda hakarete uğradığı ba-

hanesiyle Sofya'ya gitti. Ardından bizim «Mümtaz Eyaletimiz» tanınan Bulgaristanda Prens Ferdinand Muhariyet ilân etti.

Avusturya Devleti de 1878 Berlin Muahedesi kararı ile işgâl altında bulundurduğu BOSNA - HERSEK vilâyetlerimizi 1908 de İmparatorluğuna ilhak etti.

Buna karşı Türkiyemizde büyük bir inflâl yükseldi.

Avusturya'ya BOYKOTAJ ilân ettik.

O zamanlar başa giydiğimiz FES Avusturyadan gelirdi. Bütün millet fesleri yırtıp attı. Eh ne yapalım, açık baş da gezilmez ya.. Keçe külâh giymeye başladı millet.

Bizler deriden, kadifeden kalpaklar aldık. Kalpaklara gümüşten çeyrek ay -hilâl- iğneledik. Çeyrek Aya «Yadigârı Hürriyet» gibi yazılar işlendi idi. Fakat çok geçmeden öğrenildiki, bu kadifeler, Astragan taklidi kalpak kumaşları da Avusturyadan gelmezmi imiş.

Boykotta azınlık tüccarları epiyi kazanç sağlamışlardı.

A G A Y E F H E Y ' E T İ

Meşrutiyet İdaresi Maarifi ele alınca İzmir'le yakın alâka kurdu.

Ahmet Agayef, Yusuf Akçora; ve Köprülü Zade Fuat, İsmâil Hakkı Baltacıoğlu, Tarihçi İhsan beyler gibi genç maarifçilerle İzmir'e bir Hey'et halinde geldiler. Bu zevat bütün İzmir mekteplerini teşekkülleri yakından inceleyip, Gençlik Toplulukları kurulmasına öncüler hazırladılar.

Maarifin muhtelif devrelerdeki durumunu ele aldığım bölümde 1917 de bölgemiz okullarının, Adülhamid zamanına nisbetle eriştiği üstün seviyeyi görüyoruz. Bunu hiç şüphesiz Meşrutiyet İdaresine borçluyuz.

1911 de Lozan'a tahsile gittim. Gitmeden bilgimi arttırmak, Üniversiteye hazırlanmak için hususi hocalarım vardı. Saracoğlu Şükrü, Hilmi Uran, Mustafa Neoati'nin ağabeyi İdadi Mektebinden Fuat, Gümrük Kimyageri Şahap Sıtkı Beyler, Matematik, Hendese, Fizik, Kimya yetiştirici hocalarımdı.

Lozanda tahsildeki talebeden bir grupla «Lozan Türk Yurdu»nu kurduk. Yurda Ragıp Nurettin Reis oldu. Beni Kâtip seçtiler

Balkan Harbi patlayınca, ağabeyimin askere alınması ile ticarethanemizde yalnız kalan babamın yanına dönmeye mecbur oldum.

İzmir İttihatçı İtilâfçı kavgaları içinde hercümerç bir alemde idi. Bu kavgalar Balkan Harbinden evvel başlamıştı. Askerler arasında hizibler çıkmıştı.

Lozan Türk Yurdu'nun kurucularından olduğumu bilen İttihatçılar, başta mürahhasları Küçük Talât (Muşkara) olmak üzere bana çok iltifat ediyorlardı. İttihatçı «Anadolı»ya yazı veriyordum. Ağabeyim İtilâfçılara mütemâildi. İtilâfçıların başında Uşaki Zade Muammer Bey, baba dostumuz, Kapani Zade Tahir Bey bulunuyorlardı. Muammer Beyin Selâmlığına ağabeyimle ben de giderdim.

Muammer ve Tahir Beyler siyasî mücadeleye uzun devam etmediler. Bab-ı Âli vak'asından sonra iktidarı ele geçiren İttihatçılarla mücadele pek sarmıyordu onları.

İZMİRDE AHMET HAŞİM
VE ARKADAŞLARI

Haşim İzmir İdadisinde Fransızca dersi verirdi.

Öyle yemeklerini Klonaridi'de Ahmed Haşim, Fizik hocası Ali Nadir, yine idadi hocalarından Matematikçi Ahmed Nazmi birlikte yerdik. Son ikisi Lozan arkadaşlarıydı.

Bazen yine İdadi hocalarından Naci (koyu esmer olduğu için ona ARAP NACİ derlerdi) bey de bize rezerve locaya yemeye getirdi.

Haşim, Naciyi,

«Ruyi siyahiki Namıhu kahve,

Maniünnevm, katiüşşehve.»

diye kızdırırdı.

Yeni dile çevirelim:

«**Siyah** suratının adı Kahve,

Uykuyu kaçırtañ şehveti kesen nesne.»

Haşimin sağı solu belli olmazdı. Bir gün masamızda bize hizmet eden Metrdotele kızdı. Viktor ağlar gibi af taleb etti şâirimizden. Haşimin öfkesi dinmedi. «Mösyö Viktor, smoking giysen, beyaz eldivenlerle benden af istesen, seni yine affetmem.» dedi. Biz dayanamayarak kahkahaları bastık.

Haşim bize de kızdı, ve kalkıp gitti. Onu haftalar sonra yalvara yakara masamıza tekrar getirebildik.

İdadi hocaları içinde Tarih öğretmeni Şevket Beyi de unutmıyayım. Şevket iyi Fransızca bilirdi. Köprülü Zade Fuat Beyin «Hayatı Fikriye» adlı kitabında, galiba Roberto Ardigodan bir çevirmesinde «Les Moments Critiques» ibaresini «Ezminei tenkidiye» diye görmüş, ve Fuat Beyin

yanlışını İstanbulda bir dergiye yazmıştı.

Şevket «Les Moments Critiques»in «Bulanık veya zor anlar» olduğunu belirtmişti. Bu tenkit Köprülü Za-
de'yi çok üzmüştü.

HACI DAVUT FERKUH VAPURLARI!

İzmir ve diğer Ege limanlarımız ve adalarımız ara-
sında Surya asıllı, İzmir zengin Hristiyanlarından Hacı
Davut Ferkuh vapurları işlerdi. Yunan vapurları ile reka-
bette idi bu kumpanya. İzmirden Midillye 1/4 Mecidiyeye
yolcu taşır, bir şişe de gazoz ikram ederdi. Oğlu, ve mü-
dürü Jorj hovarda bir kefare idi.

İZMİR SANAYİ MEKTEBİ PİYANGOSU

1324 de Mordahay Levi İzmir Sanayi Mektebi yorarı-
na bir Piyango izni aldı. Bir zamanlar durduruldu, sonra
yine devamına müsaade edildi. Bu piyangoya İzmir ve
havalisinde çok rağbet edilirdi.

Mordahay Levi yanılmıyorsa, Salhanedeki Asansörü
de yapandır. Maltızlar'da bir de asrî Türk hamamı kur-
muştu bu Yahudi hemşehri.

BÜYÜK HARBDEN E V EL İZMİRDE TİCARET

Başka bölümlerde bakkal çakkal, otel, gazino, ve bir
çok iş yerlerinde Rumların üstün mevkilerinden bahsedil-
miştir.

Şimdi Tarım ürünleri ticaretini ele alalım.

Zahire Borsasında tek Türk masası yoktu. Bütün sınırlar Rumdu.

Büyük Harpte iki Türk Borsamızda masa alabildiler. Bunlar Aşar İdaresinin müzayede münadileri idiler. Biri Cumhuriyette AT Yarışlarında şöhret yapmış Fehmi Simsaroğlunun babasıdır.

Dedem 19. asrın 2. yarısı başında İzmir Zahire Borsasının kurucularındanmış. İstanbulda Borsa kurulmasına 1327 de teşebbüs edildiğini Başbakanlık Arşivi kayıtlarında okudum.

Borsamızda kayıtlı Türk tüccarından Balcı Zade Hakkı, Büldanlı Hacı Emin ve kardeşi Ethem, Alâiyeli Zade Mahmut Bey ve Efendiler, Uncu Hacı Süleyman (Filibeli) ve biz vardık.

İhracatçılar arasında şunları hatırlıyorum: Whittall, Paterson, Allioti, Barf, Pavlidis, Pagy, Athanasiadı, Ralli, Solari. Bunlar Zahire. Pamuk Palamut ihracatçılarıydı.

İzmir; Ege Bölgesinden başlayarak Kütahya Konya, Afyon, Antalya'ya uzanan yerlerin mahsullerini piyasaya getirir, satar, dağıtır, ihrac ederdi.

Barf, İngilterede STOUT ve AİLES Bira Fabrikalarına gönderdiği arpayı babamdan alırdı. Barf bizim Kütahyadan getirdiğimiz bu arpaları okkada 2-3 para fazlaya satın alırdı.

Üzüm ihracatçıları arasında bir hayli Rum vardı. İşlenmiş incir ihracatçılarının başında Hamparsumyan idi. 1329 da FİG PAKERS Ltd.'nin incir ihracatında büyük payı vardı.

Afyon ihracatçıları Lavino, Lavdeo ve Fıdao idi.

Fransa Maarif Nezaretinin Asya'da, Anadolu'da tetkikat yapmaya memur ettiği bir Kimyager - Ziraatçinin

«l'Opium en Turquie» adlı kitabında okumuştum. En ince afyon bizde çıkarmış, Çinde, Hİntde afyonkeşler bizim afyonu arar, alır içerlermiş. O kitapta okumuştum. Başka ülkelerde olduğu gibi bizde de afyon «falcification»una tesadüf etmiş Fransız eleştirici. Tahlillerinde afyonlarımızda PATATES, Yumurta sarısı, Kil, Tezek ve daha birçok katkı bulmuş. Üç nûmunenin içinde ne bulunduğunu çıkaramamış. Numuneleri Parise İnitut Pasteure göndermiş. Orada da işin içinden çıkamamışlar.

Şunu da kaydedeyim ki bize dedemden gelen Afyonculuğu küçük yaştan bilirim. Piyasamızda Fransızın anlattığı türden bir falcification yapıldığını duymadım. Afyon satışlarında iki Yahudi eksper kardeş, satıcı alıcı önünde topaçları çizer, nûmuneler alır, tahlil raporları ile muamele tamamlanırdı.

Amerikalıların son senelerde bizi zora koydukları Afyon ekimini yasaklamak konusu çok eskilerde ortaya atılmıştır. İstibdatda, ve Meşrutiyette Lahey'de, Genev'de kongrelere çağırılmışız. 1326 da Lahey Kongresine «Serveti Milliyenin zarara uğramaması gayesi ile iştirâk edilmemesi» için verilen Vûkelâ Meclisinin 2 Eylül 1326 tarihli kararını Başvekâlet Arşivinde okudum. O zamanlar ve daha sonraları bu işleri yönetenler İsviçre firmaları idi. Maksatları afyon mamûllerini kurdukları trusların Tekelinde toplamaktı.

Amerika sonradan türeyen Hippilerini korumak için bize musallat oldu. Halbuki en büyük uyuşturucu madde depoları bizden başka ülkelerde.

Cumhuriyetimizde Amerika Afyon yasağına şimaikinden başka bir zorlama ile girişti. Türk mallarına ambargo koyacaklarını söylediler. Laroş tröstü de Avrupada harıl harıl çalışıyordu.

Mustafa Şeref Bey Ticaret Bakanı iken İzmirin dış ticâri münasebetlerinin ayarlanması için çalışan bir komisyonda beni de görevlendirmişti. Ayon mes'elesi onu çok ilgilendiriyordu.

Şeref Beyi Lozan Türk Yurdu Büyük Kongresinden tanırdım. Lozanda Paris Talebe Birliğini temsil ediyordu.

Afyon için Avrupaya giden hey'etimizin büyüklerinden birinin tröstcüler tarafından verilen yüklü bir hediye ile döndüğünü duyduğumu Bakana anlattım. Hayır demedi.

Mustafa Şeref Beye Amerikalıların İzmir incirlerine tatbik ettiği Sıhhi Kontrolü hatırlattım. Amerikaya gönderilecek işlenmiş incirleri Amerikan konsolosluğunun görevlendirdiği doktorun işleme yerlerinin, işçilerin, işleminin temizliğini kontrol etmesi mecburiyetini tatbik koyduğunu, ve doktorun OK raporu olmayan incirin Amerika'ya sokulmadığını anlattım. Bir zamanlar Dr. Şükrü Şenozan bu kontrol için Amerikan Konsolosluğu görevlisi idi. -Amerikaya ihracatımızın çoğu işlenen Tütün, İncir, Meyan Balı gibi ürünler olduğundan müşterek, hususi, resmi kontrole Afyon işinin bir anlaşmaya götürülebileceğini söyledim Şeref Bey'e.

İzmirde Halı ticareti yapan Türklerin başında Akarcalı Zade Yahya Efendi gelirdi. Mağazası Çakı Bedesteninden çıkınca Aya Fotiniye giden caddede idi. Halı ihracı yapan Uşaklı tüccar vardı. İzmirden Londraya, Alman'ya, Amerikaya halı götürüp satan Şâkir Efendiyi tanıdım. Uzaktan akrabalığımız vardı. (Kilimcilerin dedesi).

İzmirde Oriental Carpet Manufacturers Ltd. makina ile halı dokumaya başlayıp Uşak'a da kol atınca El Tezgâhcılar ayaklanmıştı. Başakanlık Arşivinde «Uşak Halı Fabrikalarına yapılan saldırının önlenmesi için 26 Ekim 1324 de tedbirler alındığını okudum.

Meyan Kökü'nü İngiliz FOBRES Tekel halinde ihraç ederdi. Meyan balı fabrikasını da Forbes kurmuştu.

İtahlât'ın az kısmını Frenkler, çoğunu azınlıklar yapardı. Manifaturacılık hemen hemen Ermenilerde idi. Sivrıryan, Avadikyan, Spartalyan başta gelirlerdi. Bunların Mançester gibi merkezlerde alım kolları vardı.

Demir, Döküm, Makina, Nalburiye Rumlarda, Kırtasiye, Hırdavat Yahudilerde idi.

Orozdibak, Bonmarşe'de herşey bulunurdu.

Xenoplu, Solari, Bazar Anglais lüks eşya mağazaları idi.

İthâl mallarını içerilere en çok Rumlar dağıtırdı.

İ H R A C V A S A K L A R I

Harpten evvel Osmanlı limanlarından Arap Atı, İncir fidanları, Tütün tohumu ihracı yasak edilmişti.

1328 de Romanya'ya, fevkalâde ve Kırala hediye olarak üç Arap atı gönderilmesine müsaade edilmiştir.

Trablusgarbı işgâl eden İtalyanlarla yapılan Sulh'den sonra Arabistandan satın aldıkları 2000 Hecin devesinin ihracına müsaade verilmemiştir.

Yukardaki kayıtlar Başbakanlık Arşivinde, Meclisi Vükelâ zabıtlarından alınmıştır.

Arap atlarının ihracının men'i «Pur Sang» İngiliz atlarının Arap atları karışımı olduğu iddiasını teyid etmezmi?

TÜRK AİLELERDE KADIN

Meşrutiyete kadar Türk kadınları evlerinde, aralarında, dış âleme karışmadan yaşarlardı.

1905'e doğru kaç göç o kadar sıkı idki, bir gün ba-
ğımıza giderken annemin babamla aynı arabaya binmesi-
ne bir polis memuru mümanaat etmişti. Arabacı Giritli
Ali kendini gösterdi, polisi uzaklaştırdı, ve böylece bağa
gidebildik.

Meşrutiyetin ilâniyle hanımlarımız serbestiye kcvuş-
maya başlamışlardı.

Tilkilik'de Evliya Zadeler, garblılaşımda öncü hanım-
larımızdandır. Karşıyakada genç hanımlar çarşafıa geziye
çıkabiliyorlardı.

1909 da Kadı Zade Hüseyin Rifat, ipek Ferace giymiş
hanımını koluna takarak Göztepe yolunda seyrana çıkardı.

Hüseyin Rifat Excentricité'yi sever bir ağabeyimizdi.
Bir gün, o seyranlarından birinde Kadı- Zadeyi Panama
hasırından yapılmış, alttan yukarı kıvrık kenarlı şapkası ile
gördük.: Gülenler oldu, kızanlar küfredenler oldu ama,
Hüseyin Rifat seyranda kervanını yürüttü.

Ana baba korkusu ile açılıp saçılamayan mürıevver
kızlarımız vardı. Bizim mahallede bunlardan birkaç grup
vardı. Birinin başında Nuri Fettah (Esen) in kız kardeşi,
Pr. Bülent Esen'in annesi Düriye Hanım, zekâsı, kültürü,
musikiye raksa büyük isdidadı ile semtin göz bebeği idi.

Hanımlarımızdan bahsederken Evliya Zade Refik Be-
yin eşi Hacer Hanımefendiyi saygı ile hatırlarım. Kızı
Berîâ Hanım, İttihat Terakki erkânından Dr. Nazım Bey-
le evlendi. Bu izdivaç buhranlı devreler geçirdi. Refik Be-
yin kız kardeşi Dr. Tefvik Rüştü ile evlendi.

Evliya Zadelerin damadı İzzet Beyin kızı Berin Ha-
nımefendi Adnan Menderes'in refikasıdır.

S A K A L B İ Y İ K

1908 lerde yuvarlak kesilmiş sakal yaşlılarda görünürdü. Kurban Bayramlarında camilerde, mescitlerde sakal duası yapılırdı.

Doktorlar sakalı bir meslek icabı bırakırlardı. Müteas-sıb müslüman evlerinde yadırganmasınlar diye. Hele Ebe doktorları -onlara rağbet pek azdı- mutlaka sakallı iciler. Menekşeli Zadenin, Dr. İzak'ın, Ebe doktoru Hacı Hasan-zade Ethem beyin sivri sakalları vardı.

Palabıyık pek görünmezdi. İzmirde. Alman İmpara-toru Wilhelm'in uçları yukarı fırçalanmış bıyıklarını örnek alan ilk delikanlımız Kantar Ağası Zade Salâhattin Beydi ki İzmir Eski Eserler Müzesini o kurdu zannederim.

Daha sonraları gençler sağdan soldan, altdan kazır, burun altında ufacık bir şey bırakırlardı.

Hiç unutmam, bir gün Sükkeri Zade Tevfik Paşa ba-na «Oğlum Nail, şu burun kıllarını kessene» demişti, belli belirsiz bıyığım için.

Y A Ş A M

1910 larda bir okka -1280 gram- ekmek bir kuruştı. Eniştem Alemdar Zade Ethem Bey, hademe Mihala bir çeyrek Mecidiye verir. Gravyer iç ceviz, havyar, Francala aldırır öğle yemeği yerdı. Mihala da beş on para kalırdı. Bu bize lüks gibi görünmezdi. Sabah kahvaltısında havyar yiyenler az değildi.

20-30 kuruşa ayakkabı alınırdı. İngiliz pabuçları 60 kuruşa idi.

Babamın mağazasında baş kâtibi Mustafendinin aylığı 4 Napolyon -310 Kuruş- du. Mustafendinin Kokar-yalı -Güzel Yalı- da on dönümlük arazisinde bağı, sebze bahçesi, ineği, tertipli bir köşkü vardı. Koyun etinin ckka-sı 7 kuruştı. Bir teneke petrol 11 kuruştı.

Kraemerde bir bardak Sulina bira havyarlı Kanape mezesi ile 40 paraya içilirdi.

1908 de Karşıyakanın Papaz Köyünde bir deve yükü Karpuzu bir mecidiyeye aldığımızı hatırlarım.

A T K O Ş U L A R I

Bugünkü anlamıyla Türkiyede İlk At Koşusu İzmirde yapılmıştır.

Sultan Aziz Mısır ziyaretinden dönüşünde İzmir'e uğramış. Frenkler sporsever Padişahın şerefine bir At Koşusu tertiplemişler. Bu başlangıç olmuş. Her sene koşular yapılmış.

Ben At Koşularını 1906 da takibe başladım.

At Koşularını İngiliz Kolonisi tertipler, patrone ederdi.

Hipodromda büyük amfi yanında dik dörtgen kırmızı beyaz tenteli muazzam bir çadırdaki Café Costi Lokantasında çok iyi yenirdi.

İzmir halkı, Türk, Ekalliyetler, Frenkler için Koşu günleri umumi Bayram olurdu. Alsancaktan, Kemerden trenlerle, Eşrefpaşadan arabalarla, Atlarla Paradisoya gidilir. Türk aileler yol kenarlarında konuklar, geleni geçeni seyrederek, yer içerlerdi. Şehir o gün boşalırdı.

Forbes, Whittall, Paterson, Aliotti, Rees, Pirokako, Balyozyanlar cins atlarını yarıştırlardı. Serkis Balyozyan

atlarını kendi koştururdu. Jokeylerin çoğu çerkes çocukları idi.

At koşuları deyince Evliya Zade Refik Beyi unutmamalıyız. Çok genç yaşta ata merak etmiş, oğulları Nejat Sedat da babalarının peşinden At meraklısı olmuştur.

Refik Bey için eniştem Alemdar Zade Ethem Bey anlatırdı. «Refik gençliğinde, Hipodrom meydanında ata biner, dizi ile eğer arasına sıkıştırdığı bir Mecidiyeyi, pisti dolayıp döndüğünde, düşürmeden getirirdi» derdi.

Manisadan, Torbalıdan koşu atlarını yarışlara sokan Türkler de vardı.

Büyük Harpte At Koşularını Vilâyet İdaresi Hususiyesi yönetti. BAŞ Hakem Evliya Zade Refik Bey olurdu. O zamanlar İzmir Belediye Reisi idi. Koşularda eski gelenek devam ettirildi. Tekâlifi Harbiye -Askerî salma- koşu atlarına ilişmedi. Koşu pistinde eski Starter Joly, Herbert Whittall göreve devam ettirildiler.

Benim de at merakım vardı; fakat yarış için değil.

Londrada iken İzmirli BALİYAN'ın Hampstead'deki «Bahsi Müşterek» için işlettiği kulübe sık giderdim. Balıyanın, abone olduğu Ajans Havasin muntazaman işleyen telebandını cokeyler, meraklılar izlerlerdi. Yarışma bilet piyasası iniş çıkışına bu bandlardan alınan bilgilerle işlerdi. Örneğin bir atın hastalanması, Talimde ayağının incinmesi, cokeyinin bırakıp gitmesi piyasayı etkilerdi.

Bookmaker -Yarış bileti satan- Balıyan beni cokeylerle, Trainerlerle -Yetiştirici- tanıştırdı. Büyük ahırlara götürdü.

Trainer gri renk bonjuru, gri silindir şapkası ile ahıra girer, sarı eldivenli elile atın sırtını muayene eder, tımarını eleştirir, bir haftalık yem reçetesini yazar, bu sürede ne kadar Trot, ne kadar Galop yapılacağını tayin ederdi.

Bir kısrığa döl için 5000 Sterling ödenir, doğan tay eksper muayenesinde işe yaramaz görülürse 50 liraya satılır, veya bir hizmetkâra hediye edilirmiş.

1913 de Epson'da DERBY koşularına gittim. Bütün Londra oraya taşınmıştı. Diğer şehirlerden, başka memleketlerden gelen meraklılarla oteller, pansiyonlar dolup taşmıştı.

O K U M A S E V G i S i

Millî Kütüphane kurulmadan evvel İzmir'de Umumi bir kitaplık yoktu. Camî Muvakkithane'lerinde dini kitaplar bulunurdu. Darül'irfan Müdürü Giritli Ali Efendinin Eşrefpaşadaki kütüphanesinde bazı tarih kitapları, romanlar vardı. Frenk mektepleri tıklım tıklım ciddi eserlerle doluydu.

Okuma heveslileri evlerde toplanırdı. Akarcalı Zade Vehbinin kitaplarına, bizim selâmlığımıza koşup gelenler çoktu.

Ben Serveti Fünun, Malûmat koleksiyonlarımı, diğer neşriyatı dostlara açık tutardım. L'ILLUSTRATION'a, LES ANNALES, JE SAIS TOUT'ya abone idim.

Kış geceleri yağmur, soğuk demeden meraklılar selâmlığımıza devam ederlerdi. Sigara içmezdim o zamanlar. Toplantı odasında tütünü yasak etmişim. Okuma seven misafirler bu istibdadıma katlanırlar, küçük bir odaya geçer, sigaralarını tütürürlerdi. Şimdiki gençlerin vakitlerini ne kadar israf ettiklerini görüp hayıflanıyorum, beni ayıplamasınlar.

Londrada ben hem tahsil, hem İzmirle iş yapan tüccarlar yanında staj yapıyordum.

Hafta sonlarında ya mektep arkadaşım Zeki Mithata, Oxford'a, veya ressam Kadrinin Ağabeyine giderdim.

Ali Rıza Cambridge de Orientalist - Filozof Rıza Tevfik'in (Dostum Profesör Brown) diye ağzından düşürmediği- in Türkçe Lectureri idi. Beni Profesöre tanıttı. Mrs. Brown beni çaya davet ederdi.

Profesör Farscaya kendini vermişti. Farsca Lecture-ri Mirza Kâzım Zade eski acem edebiyatından ona tercüme ettiği el yazıları getirir, hocanın Farsca zevkini tatmine çalışırdı.

Pr. Brown Farscaya o kadar düşkündüki, çalışma odasına girdiğimde «Bifermari Mr. Morâli» diye bana acemce buyur ederdi.

Pr. Brown İngiliz Kraliyet Council'in de üye idi, ve bizi her zaman müdafaadan zevk alırdı.

B Ü Y Ü K H A R B B A Ş L A R K E N

Büyük Harb başlarken ben Londrada idim. Bizim bu badireye katılacağımızdan hiç şüphem yoktu. Babama ticarethanemizde bütün tediyeleleri durdurmasını telgrafla bildirdim.

İhracat tüccarları bizlerden satın aldıkları malların bedelini iki haftada, her Cumartesi günleri öderlerdi. Biz de ortakcılarımıza, mübayaacılarımıza para yetiştirirdik. Telgrafımı Cumartesi alan babam hemen tediyaı durdurmuş. Kasada kalan para, iki gün sonra Moratoryom ilân edilince bizi sıkıntıdan kurtarmıştı.

Bu muhterem zat Büyük Harpte İzmir Sansür Müfettişi idi. Askerliğimi maiyetinde yaptım.

Sansürde haftada üç defa 24 saat nöbetim vardı. Fransızca gazeteleri, İngilizce, Fransızca mektuplar, gece telgraflarını Lâtin harflerle yazılması lâzım gelen -Frango Hiyotika derlerdi bu yazıya- Rumca mektupları bir arkadaşla ben sansür ederdim.

Cami Bey geniş kültürlü, gayet kibar bir adamdı. Bana arkadaş muamelesi yapardı. Sık sık izin verir iş için, havalanmak için İstanbul'a giderdim.

Cami beyin Muavini Kürt İbrahim Bey, benim İstanbul seferlerimden birinden bir pay çıkarmayı tasarlamış, bavuluma bir kaç tabanca ve mermi koyup bir arkadaşına vermemi Cami Beyden istemiş. Bunlar İstanbul'da epiyi kârla satılıyormuş.

Cami Bey «istenen verilir» kâidesine riayet ederdi. Aşırı kibardı. Muavininin isteğini bana söyledi, ve rica etti.

Cami Bey İttihatçıların muhalifi, ve mimli idi. Cami Beye «Bu olamaz Beyefendim» dedim. O günlerde sulhi münferit yapma teşebbüsünden suçlu Yakup Cemil İdam edilmişti. Cami Beye «Hükûmet darbesi için hazırlık yapıyorsunuz diye sizi de asarlar» demem üzerine emri geri aldı. Bu iş bana Elli liraya mâl oldu. İbrahim Bey böylece susturuldu.

Mütarekede İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İstanbul'da bir mümessil bulundurmaya kararlaştırdı bu görevi bana verdiler.

Gazeteler Cemiyetimizi İttihatçıların Yavrusu, organı diye yaptıkları hücumları arttırıyorlardı. Düşündüm taşındım, İstanbul'da Cami Beyi buldum. İttihatçıların sayısı

muhalifi tanındığından hem bize paratöner, hem de bilgisi ile bize yardımcı olurdu. Beraber çalışma teklifimi hemen kabul etti. Başka bir fasılda izahını yapacağım BRONZETTİ Torpidosu seyahatini onunla yapıp İzmir'e gittik. Müdafaa-i Hukuk'un Mart 1919 Kongresinde Cami Bey Cemiyetimize Kâtibi Umumi seçildi.

K U L Ü P L E R

Sporting Club en meşhur toplantı yeri idi. Ağabeyimle aza yazıldığımızda Türklerden Sükkri Zade Tevfik Paşa, Uşaki Zade Muammer Bey, Şerif Zade Rıza Bey, Osman Zade Ziya Bey Sporting azaları idiler.

Haylaf Pasajındaki New Club'de de Tevfik Paşa, ve biz kardeşlerdik.

Sporting Club'ün Kordonda olması, Bahçesi, kibar muhiti; kadınları, genç kızları ve Avrupalı artist ressamlarca Napolininkine benzetilen grup manzarası, İstanbul'dan gelen genç, yaşlı görevlileri üyeliğe çekiyordu. Rum üyeler Türk namzetler için balotajda güçlük çıkarıyorlardı. Biz azalığa lâayık Türk adayların kabul edilmeleri için elimizden geleni yapardık. Şükürler olsunki kulüpte bir zaman, hiç bir münasebetsizlik yapan Türk üye görülmemiştir.

Kordonda iki köşe başında Rumların Büyük Avcılar, Küçük Avcılar klüpleri vardı. Bu klüplerde yüksek Bakara oyunları yapılırdı.

Çallı İbrahim bir gece Büyük Avcılarda bakarada bin lira kazanmış, ertesi gün üste vermişti.

İzmir İstanbul yolu ile müttefiklerimize devamlı ihracat yapıyordu. Üzüm, İncir, Zeytinyağı, Pamuk, Yapağı, Koyun Derisi, Kuzu Derisi, Eski Bakır, Eski Elbise, Paçavra ihracatı Bölgemize geniş gelir sağlıyordu.

İzmir mallarını İstanbul piyasasında satma işi hemşehrilerimizi de harekete geçirdi. Şerif Zade Süreyya, Balci Zade Mehmet, Salepçi Zade Âdil, Talât İzmirli Eminönünde yazıhaneler açtı.

İsviçre ile de karşılıklı alış verişimiz vardı.

Amerikaya Urla yolu ile İncir, Üzüm, Tütün, yolluyorduk. Muhasım devletlere verilmemek şartile Amerikaya ZIMPARA gönderdik.

Amerika, daha çok muhtaç Rumlar için, orduda kullanılmamak üzere erzak veriyordu.

Rodosa, İstanköye hususi surette ihracat yapıyorduk. Bu ihracat Urla, Bodrum, Marmaris, Kuşadası'ndan yapılıyordu. Başbakanlık Arşivinde rastladığım bir kaçını yazayım:

Bir Çuval Şeker için İki Çuval Un, bir Çuval Kahve karşılığı üç çuval un ihraç etmişiz. Bu değişme hem ihtiyacımızı karşılamak, hem Rodos, İstanköy Türklerine yardım için tertiplenmişti. Bu usul epiyi devam etmiş. Üç çuval buğday karşılığı Dört teneke Petrol de edinmişiz.

İzmir Kantariyecilerinden VEROPLU Urla yolu ile büyük bir parti şeker, pirinç getirtmişti.

İstanbul da Romanya ile, Harbe girinceye kadar, HALI, ZEYTİN, Zeytinyağı mukabili Petrol, Benzin alış-verişi yapıyordu.

İhrac edilen malların hemen hepsi İzmirdendi.

Harpte güzel vakit geçirilen günler, yerler olurdu. Bor-novada Rene Lochnerin evinde esaslı musiki ziyafetleri ver-ilirdi. Madam Evleyn Lochner Piyanoya geçer güzel sesi ile operalardan çok muvaffak resitallare misafirlerini ağırlardı.

Karşıyakada Madam Fernand Guifray'ın salonunda verilen ziyafetler de pek parlak olurdu.

Gençler Aliottilerin Karşıyakadaki «Villâ des Algues» ında piknikler, Cock Tail'ler, Hafif Müzik partileri tert-i-lerlerdi.

U. Z. M. Beyin Kraemerin Şark Salonunda verdiği bir ziyafette, bir Yahudi doktorun kızı K. göğsünün ortasın-dan şampanya akıtılması şartile, soyunup bale dansı yapa-cağını söyledi.

Şampanya geldi. Kız bize, şimdi Dünyaya yayılmış olan «strip tease»in örneğini seyrettirmişti.

İzmir eğlenceleri İstanbul gençlerini, bir kolayını bu-lup, şehrimizde memuriyet almaya sevk ederdi.

Maliye, Dahiliye, Maden, Ziraat müfettişleri Teftişleri bir türlü bitiremezlerdi.

B O R A Z A N   T E V F İ K P A S K A L   S A M İ

Borazan Tevfik ümmi denecek derecede okuma yaz-ma bilmez, fakat korkunç zeki, Saraydan yetişmiş bir tak-litçi - monologdu.

Tevfik Harp içinde İzmire geldi.

Borazanın bir Acem taklidi bizi kırar geçirirdi.

Acem taklidi meddahların başta gelen sermayeleri idi. Acem mübalâğalarınıERCÜMEND EKREM TALÛ meşhî. «Meşhedi» hikâyeleri ile Edebiyat sütunlarımıza bile ge- çirmiştir.

Borazan Tevfik Aceme İran deniz kuvvetlerini sorar, şu cevabı alır monoloğunda:

Acem İran donanması için derki,

«Maççinalerinin guvvetini edemem tesvir bôrgirle,
Yeddi min Yeddi Yüz Yetmiş min Fil Heyvani.»

Gemilerin sür'atini sormuş Borazan. Acemin cevabı:

«Süratini sorma, seyyirde çoğunun geride galır
gaptani»

Tevfiğin aceme son sorusu. «Pek iyi. Tahran'da De- niz varmı?» ya. Acem şu cevabı verir:

«Yok emme Gazıyırler.»

Borazanı İzmirli Yunanlıların işgalinde İstanbulda Büy- yük Adaya yerleştığımızda Nazmi Topcuoğluna misafirli- ğinde görürdüm. Bizi hep güldüren Borazan bir defasında Bağdatlı aksanı ile okuduğu «Dicle Destanı» ile ağlat- mıştı.

İzmire mukallit Paskal Sami de geldi. Sami, Boraza- nın aksine bıçkın bir sanatkârdı. Aleksanyan taklidile şöhrat yapmıştı. Manakyanın bir dramını alır, Ermeni ar- tistlere oynatması eşsizdi. Ermeniye yazıhaneye sokarken kapıya asılı «Poussez s'il vous plait» levhasını «Hoşunuza giderse kakasınız» diye okuturdu.

H A R P T E T Ü R K T Ü C C A R L A R I

Meşrutiyette İttihatçılar Türkleri Ticarete alıştırmak için çok gayretler sarfettiler. Bu gayretler Harpte yoğun-

laştı. İstanbulda bu işi Şeref Sokağı Merkezlerinde Kara Kemâl yönetiyordu. İstanbulda Harp zenginleri İzmirden daha çok, ve çabuk türedi.

Vali Rahmi Bey itidalli himayeler yapıyordu. Meselâ Harp zenginlerinden, çok sevdiğim arkadaşım Mansuri Zade Emîni, Rahmi Bey değil, arkadaşı Fahri Karaoğlu ile kurduğu ortaklığa İstanbulun Zeytinyağı, sabun ve diğer ihtiyaçlarını sağlamak işini veren Kara Kemâldir.

Harpte Yemiş Çarşıları, Halimağa, Pirinç Hanı, oradan kerestecilere giden caddelerde, Hisar Camiine uzanan pasajlarda, daha çok Türk tüccarları, komisyoncuları yerleşmişlerdi.

Üzüm simsarlığını, musiki merakını bir tarafa bırakarak, Selâmî Zade Ziya Bey ele aldı. Ziya, Enver gibi bir hayli delikanlıyı da yetiştirdi.

Kantariye piyasasında Hacı Başık çok ilerledi.

Odun Pazarında Selânikli Erera, Harsa Paşa Zade Zeki, Bakırcı Hafız, Hisar önünde Canfesci Raşit Bey İpekli, Manifatura branşında sayılı tüccarlarımızdı.

Odun pazarında Alanyalı bir sürü dokumacı çalışan, becerikli dükkâncılardı.

Frenk mahallesinde, İdarei Hususiye Müdürlüğünden ayrılan Hüsnü Bey, Giritli Nalbantdaki Fuat Beyle HERKE Tuhaflıye mağazasını açtı, ve muvaffak oldu.

Kantariye -Şeker, Pirinç, Sabun, Kahve- simsarları bizden de yetişti. Mustafa Süleymanovîç ve kardeşi, İbrahim Safa çabuk sivrildiler.

Vali Rahmi İzmir İthalât ve İhracat Anonim Şirketin kurdu. Aşçıade eski Ticaret mahkemesi reisi Mustafa beyi müdür yaptı. Kardeşi Hilmi Bey de Palamutçulular Şirketine müdür oldu.

Un fabrikalarında, diğer imalâthanelerde, Şimendöferlerde ustalar, kalfalar Rumdu. Tramvay sürücüleri Türk-tü, Ahırlarda da öyle. Körfez vapurlarında bile Rum kap-tanlar vardı. İskele memurları, çimacılar Türktü.

İzmirde «TATİLİ-EŞGÂL» denen İş Bırakma hareket-leri olmuştu. Başvekâlet Arşivindeki kayıtlara göre 1324'de Aydın Demir Yolu grevini Rumlar idare ediyordu. Daha evvel Rıhtım Şirketinde de direnmeler olmuştu. İşçi Birle-şimleri İzmirde yeni değildir yani.

Yapı işleri, tesisatçı, boyacılar, mobilyacılar çoğunluk-la Rumdu. Demirciler, kavaç, mutaf, keçeci, tornacılar Baş-durak ile Şadırvan arasında Türklerde idi.

İnce el işçileri Ermenilerde bulunurdu.

C E N A P Ş E H A B E T T İ N

Bizim nesil Cenap Şehabettini çok severdi. Şuh şiiri, esprili nesrine meftun idik. Ama neden bilinmez o İz-miri hor görürdü. Alerjisini İzmirde «Manav Dükkânı» de-mekle açığa vurmaktan zevk alırdı.

İzmiri sevmeyen Cenap Bey sonunda büyük kızını hemşehrimiz Numan Zade Hüseyin Bey arkadaşımıza, kü-çüğü Destine hanımı Fescizade Fehmi Beye vermişti.

ADNAN BEY MENDERES

Adnan Beyi, Harp sonlarına doğru, çoğunlukla, Klo-naridi Gazinosunun Bilârdı salonuna giren kapının kenarındaki masada görürdüm. Bu masada gedikliler, Torbalılı Emin, Sandık Emni -eski Pekin Büyükelçisi Nuri Erenin babası- Mahmut Bey, İttihatçıların Bodruma sürgününden

af edilip İzmirde ikâmete memur edilen Kör Emin ve arkadaşlarının bu masasında Adnan Beyi bir kenara büzülmüş görürdüm. O masaya ben de uğurdım.

Aydın eşrafından Adnan Bey (MENDERES) çok sakin, terbiyeli bir gençti. O halini hatırlarım da Demokrat Partinin ceberut lideri olarak siyaset âlemindeki halini hayretle karşıladım.

Adnan Bey kardeşim Rifatın Amerikan Kolejinden arkadaşı idi. İktidarda iken ona sorardım. «Adnan Bey uslu bir öğrenci idi. Yalnız müstehciliği olurdu.» derdi.

Adnan Bey Başvekâletinde çok eserler bırakmıştır. Ben tarihimizde onun gibi çalışkan bir başakan, Sadrazam hatırlamıyorum. Son zamanlarına kadar ona arkadaşlık yapmış bir hanım söyledi bana. «Adnan Bey evime saat 23 den evvel gelmezdi. Sabah 7 den sonra evimde kaldığını bilmiyorum.»

Adnan Bey iktidarda başı boş kalmasa, daha doğrusu, eteğinden çekilip de, bilhassa gençliğin irgitilmesine meydan verilme idi ne kendine, ne memlekete yazık olmazdı.

T R E N   Y O L C U L U K L A R I

Aydın Demiryolu vagonları, Kasaba Demiryolunununkilerden üstündü. Hele Birinci Mevki vagonları şahane idi.

O zamanın Yolcu Vagonları birbirine geçme değildi. Vagon veya kompartımanların kapılarından girilip çıkıldığı için, biletçi ve kontrolörler vagonların dışında, kapıların alt hizasında baştan başa konmuş geçitlerden işlerlerdi. Bu geçitler vagonların tamponuna kadar uzatılmış olurdu.

Vali Rahmi Bey çok işler hâle gelen İzmir - Bandırma yoluna Vagon Restoran koydurttu. Sporting Club'ün Metrdoteli Hermann'ı bu işin başına geçirtti. Servis mü-kemmeldi.

Memlekette İlk Vagon Restorandı idi bu. Şerefi Rahmi Beyin hakkıdır.

R A K İ M   H O C A   (ELKUTLU)

Rakım Hocayı Uşaki Zade Muammer Beyin bir ziyafetinde tanıdım.

Beyaz sarıklı sevimli, kibar, modern bir zattı. Millî Kütüphanenin arkasındaki Rafâî Tekkesinin şeyhi idi. Bir aralık Bahri Baba Bektâşî Tekkesi'ne de Şeyh vekilliği yapmıştı. Bu kitabın başka yerlerinde de Rakım Hocadan bahisler vardır.

Rakım Hocanın Bestekârlığı Cumhuriyetimizde yayıldı. Kendisi gibi musiki uslubu da EFENDİ'dir.

Uzaktan akrabamız olan merhum Avukat Nahit Özeren'in -Demokrat Partinin ilk Ticaret Bakanı Zühtü Velibeşenin kardeşi- şiirlerinden besteler yaptı. Nahit Özerenin bir Dörtlüğünden Rakımın bestelediği şu şarkı pek sevilirdi:

«Hayal içinde geçip gitti ömrü d ederim,
Bakıp bakıpta • maziye şimdi ahederim.»

Rakım Efendi Kardeşim Rifat'ın da bir Dörtlüğünü Nihavent makamından bestelemişti. Şarkı şudur:

«Mümkünmü unutmak güzelim neydi • akşam?
Rüya gibi, hülya gibi bir şeydi • akşam.
İçtik kanarak, bir ezeli meydi • akşam
Rüya gibi, hülya gibi bir şeydi • ak ş m.»

Rakım Hocanın İkinci Beyler Sokağı sonundaki Rucî Tekkesi'ne Ayinlere Mevleviler de misafir gelirlerdi.

Kudum çalınır, neyler ilâhîlerle genç mevleviler raksederlerdi. Yukarda Bektaşî Şeyhine vekâlet ettiğini yazdığım Rakım Hoca, tarikatlar arasında kardeşlik, beraberlik sağlamış olurdu. Geniş düşünür, geniş görür Medeni bir dil adamı idi san'atkâr ELKUTLU.

Rakım Hocanın, İzmirde TARİKATLAR arasında kardeşlik, beraberlik kurma gayreti, Doğu ve Güney illerimizde Mezhep ve Tarikat ayrılıklarını ortadan kaldırıp, Büyük Ziya Gökalp'in hayâl ettiği Büyük Turan'ı Yurdumuzda yaratmak için ne Ulvi bir örnektir.

Ş Ü K R Ü S A R A Ç O Ğ U

Meşrutiyet başlarında Vilâyet Maiyet Memurlarından Hilmi Uran, Şükrü Saraçoğlu, Enver Esat Tekand İzmir maarifine hizmet etmiş gençlerdi.

Şükrü Beyin Vali Rahmi Beyle arası şeker-renk idi. Bununla beraber tedavisi için Lozan'a gönderilmesine Rahmi Beyin ilgilendiğini biliyorduk.

Mütarekede Lozan'da Harun Aliçe ve arkadaşlarile Yunan tehlikesine karşı girişilen mücadelede Şükrü Bey başta gelenlerdendi.

Ben Rodosta iken Şükrü Beyin Kuş adasında İtalyanlarla dostluk sağladığını biliyordum. Rodosa geldiğinde onunla sık buluşurduk.

Şükrü Bey Ödemiş'te bir saracın oğludur. Büyük kardeşi sarıklı bir hoca idi. Küçük kardeşi Hamit şeker bir çocuktü, 2. Büyük Harpte sigorta meslekdaşımdı.

Şükrü Bey eski Maarif Nazırlarından Zühtü Paşanın torunu ile evlendi. Kendi kendini yetiştirmiş, kuvvetli matematikçi, Zeki bir memleket çocuğudur. Atatürk'e ken-

dini sevdirmiş, İsmet İnönü'nün itimadını kazanmış, Başbakanlığa yükselmişti.

Ben Şükrü Beyi daima tevkirle hatırlarım. O da en yüksek makamlarda bana eski müzakereci hocam Şükrü Bey yakınlığını eksiltmedi.

V A L İ R A H M İ B E Y

Rahmi Bey İttihatçıların ileri gelenlerinden idi. Selânik eşrafından İsfendiyar ailesinden varlıklı, iyi yetişmiş bir zattı.

Valiliğinde kendi görüşünü mümkün olduğu kadar tatbik için bağımsız kalmasını başarmıştı. Onun nüfuzundan istifade ederek harp ticaretinden özel çıkarlar edindiği sanılamaz.

Türklerin ticarî sahada gelişmesine önem vermiştir. Ticarî konularda Ticaret Odası reisi Alanyalı Mahmut Beye ehemmiyet vermesi çekişmelere sebep olurdu. Fakat u Mahmut Beyin piyasayı tanımasından fayda sağlamaktan ileri gitmemiştir kanısındayım.

Merkezde Talât Paşa en güvendiği dostu idi.

Suriye Valisi, Ordu Kumandanı, Bahriye Nazırı Cemâl Paşayı İzmir'e geldiğinde Basmanede karşılayışında, Paşanın Vilâyet otomobilinin sağına oturmasında, misafiri-ne «Burada ben Devleti temsil ediyorum» diyerek onu arabanın soluna getiren ve sağa geçip oturması Rahmi Bey'e «İzmir Hidivi» ünvanı verilmiş olmasının nedenini teyid eder sanırım,

Rahmi Bey Göztepedeki evini Bornovaya nakletti. Bu göçü Madam Charlton Whittall'e komşu olmak istemesine yormuşlardı. Frenklerle ahbablığı severdi. Charles Giraud sevdiği güvendiği dostuydu.

Vali içkiyi severdi, ve dayanıklı idi. En büyük zevki sofradakileri sızdırmaktı.

Harp sonlarında Rahmi Beyin oğlu Alp'i Çerkes Et-hem çetesi dağa kaldırmıştı. İstenen paranın toparlan-masına Giraud'lar, Alanyalı Mahmut yardımcı oldular.

Bu kitapta Rahmi Beyin başka fasıllarda da sözü edilmektedir.

HARPTEN LEVANTENLERİN HAYIRSEVER MÜSAMERELERİ

İzmir Frenkleri, Levantenler Harp içinde sık sık mü-samereler tertiplerdi. Operalardan, operetlerden sahneler hazırlarlardı. Bunu kız, erkek gençler yapardı. Katılan gençlerin çoğu öğrenimlerini Paris, Londra, Viyana, Milâ-no ve sair yerlerde ilerletmiş istidatlı artist gençlerdi. Lavino kardeşler, Willy Van Der Zee ve kardeşi, Aliottiler, Beryl Whittall bu müsamerelerde çok başarılı olurlardı. Mektep arkadaşım Bergamalyan Manchesterde, Milâ-noda müzik eğitimi görmüş aranan bir tenordu.

Müsamerelerde «Tableaux Vivants» lar, Balet gösterileri yapılırdı. Hayırsever müsamereleri için bizden de para toplanırdı.

Türk fakirleri müsamere gelirlerinden nasibedar olmazdı. Bir defasında organizatörlerden Lavino'ya bunu çıkıttım. «Güzel gençleri seyrediyorsunuz ya, bu size yetmezmi?» dedi.

Sportingde maskeli balolar da verilirdi.

Hayırsever müsamerelerinde balolarda VALS başta gelir, sonunda, çiftlerle Quadrille, Lanciller yapılır, en sonunda Cake-Walkla curcuna sabahı karşılardı. Ben Cake-Walk'u lalamdan öğrendiğim, kıvrak, sallantılı çal-kantılı Arap oyunu ile tamamlardım.

SİNEMALAR, TİLKİ HAFİZ

Sinemalar Meşrutiyette ilerledi.

Café de Paris en iyi filmleri getirirdi. Büyük İzmir Tiyatrosu, Karşıyaka Kulüp Sineması ondan aşağıya kalmazlardı.

Harp içinde Nordisk filmler gelirdi. Asta Nielsen, Alexander'in filmleri, İsviçre yolu ile İtalyan filmleri eksik olmazdı.

Café de Paris sinemasının devamlı seyircisi TİLKİ HAFİZ idi. Tilki Hafız sarığını beline dolar, cübbesini koluna takar sinemaya girerdi. Tilki Hafızdan sinemalarda para almazlardı.

Hafızımızın asıl işi «Dua-hanlık» idi. Mevlid demez, sünnet, cenaze demez, çağırılınsın çağırılmasın kolayını bulur, bu çeşit toplantıları kaçırmaz, nutuk verir, ellerini kaldırıp duaya başlardı.

O T E L L E R

Alsancak Vapur İskelesi karşısına düşen yerde Huck lüks otel vardı. Kraemer oteli Avusturyalı bir ailenindi.

Kordonda ilk Türk oteli Naimin «Asya Otel» idi.

Naim, Asya Otel'nden evvel İkiçeşmelik'de Üçüncü derecede bir otelin odabaşısı idi.

Asya Otel Harp içinde Taşra eşrafının karargâhı idi. Muğla, Milâs, Akhisar Beyleri Naim'e ticaret işlerini de gördürürlerdi. Naim çabuk çullandı. Kraemer Palas'ı aldı. Karısı Madam Sofi levatinlerle dostluk kurdu. Oyun da oynanırdı Kraemer Otelinde.

Klonaridi Gazinosunun üstünde Fraggiacomo Otelı vardı, burada gizli buluşmalar olurdu.

Fraggicomoların dilber kızlarına arkadaşımız Milâslı Tayyip tutuldu.

Tayyip, asilzade, münevver, yakışıklı, hakiki bir cen-tilinendi. İtalyan kızın ihanetleri Tayyip'i İstanbul'a göçe mecbur etti. Arkadaşımız morfinman oldu, perişan bir akibete sürüklendi.

L O K A N T A L A R P A S T A N E L E R

İzmirde Büyük Harp'ten evvel ve daha sonra da iyi Türk lokantası yoktu.

Kordon Boyunda Kraemer -ki sonra Naîm aldı, işletti-, Kloraridis, İngiliz İskelesinde iki lokanta, Café Corso Rumların elinde idi.

Kafe Kosti sahipleri Gabrili'leri Harp içinde müesseselerine Lokanta ilâveye ben teşvik etmiştim. En iyi, temiz yemek orada yenirdi. Ziyafetler de onların inhisarına geçmişti.

Pastaneler de Rumlarda idi. İngiliz İskelesindekilerin başında «Haylayf» gelirdi. «Café de Paris» en kibar Gazino idi. Yazlık kısmında müzikli, hoş vakit geçirmek için sevilen bir yerdi.

Bizim, Namazgâh'daki Katmerci ustamızı Büyük Harpte Rumlar da takip etti. Frenk Mahallesinde iki Katmerci. Lokmacı dükkânı darphane gibi çalışıyordu.

R U M K O R D O N

Kraemer Pasajının Kordona çıkan kapısı yanında bir Rum fıstıkçı, «Anavune, ke Kavune, keto Musteri yirevune» — «Sıcak sıcak müşteri bekliyor», diye bağıırdı.

Aynı Rum, «Armiro, Armiro kala» diye, anasonlu, karaca otlu, tuzluca 20 santim uzunluğunda, 3 santim çapında, gevrek, bira mezesinde çok aranan francalacıklar sattı.

Bunları, hep, İzmir'i neden «Gâvur İzmir» derlerdi sözünün nedenini arama gayesile yazıyorum.

İZMİR MÜNEVVERLERİ

Çok genç yaşında -Muallim Nacînin bitiremeden öldüğü kıymetli eseri «LÛGATI NACÎ» yi tamamlayan- Müstecabi Zade İsmet, Tokadi Zade Şekip, Kadıhanlı Zade Emin beyleri tanıdım.

Bu kitapta vak'alar anılar sıralanırken, münevverlerimizden az çok söz edilmektedir.

Raif Nezihi Bey yayınladığı «İzmir'in tarihi dergisinde 1926 ya yetişmiş münevverlerimizi fotoğraflarıyla hususiyetleri ile tanıttı.

Ben daha çok yakın arkadaşlardan, tanıdıklardan, beraberliğimiz olan bir kaç ismi **buraya alayım.**

Hasan Vasfi, Enver Esat, Misci Zade Zeki Mithat, İsmail Nişli, Cumhuriyette bizde Kadastro'yu kuran Halit Ziya, Şerif Remzi, Nuri Fettah Esen ilk hatıra gelenlerdir.

Baha Tevfik'in kardeşi Fikri Tevfik mektep arkadaşımı. Fikri, Büyük Harpte İhtiyat - Zabıtlığında Otomobil Bölüğünde edindiği bilgilerle Bomonti'de Şoförlük Kursu açmış, ve on binlerce Ehliyetli yetiştirmiştir.

Çullu Zade Sezai parlak bir zekâ idi. İzmir'den ayrılmayan Manisalı Suphi Karaosman geniş kültürlü gençlerimizdendir. Fransızcası çok kuvvetli idi. Bir oda kapısında 10-15 parçanın Fransızca ismini bilirdi. Ceplerinde, bir gün, Sully Prudhome'un Les SOLITUDES'ünü, Herbert Spenser'in l'Education'unu, La Potasse Sous les Tropique, adlı kitabı, Les Annales, ve Le FIGARO'yu taşı

gördüktü.

Gençlerden Nurullah Esat (Sümer) yakışıklı, münevverlerimizdendi. Tireli Hidayetle Klanoridi'ye gelir müzik dinlerdi. Ona Jeune Premier derlerdi. Nurullah, Veliht Abdülmecit Efendinin oğlu Prens Faruk'un Viyanada okuduğu TREZYANUM Koleji'ne girmek için çok uğraşmıştı.

Avrupada tahsilini çabuk bitirdi. Saraçoğlu, Celâl Bayar Nurullah'ı elinden tuttular. Kambiyo müdürü oldu. Sümerbank'ı hemşehrimiz Osman Nuri Göverle kurdu.

İzmir gençlerinden Mehmet Ali Tiney mümtaz gençlerimizdendir. Pek genç yaşta ticari bir müessesede çalışırdı. Kendi kendini yetiştirdi. Okudu, yabancı diller öğrendi, Ankarada Ziraat Bankasında çabuk ilerledi İstanbul Merkez Şubesine Müdür oldu. Pariste Avrupa İktisadî İşbirliği'nde Türk Baş Delegeliğini uzun seneler muvaffakiyetle yönetti.

Baha Esat Tekant da muvaffak hemşehrilerimizdendir. Şeker Fabrikaları Şirketine Genel sekreter, sonra Umum Müdür oldu. Şeker Sigorta şirketini Baha Tekant kurmuştu.

İzmirde kendi kendini yetiştirmiş, muvaffak olmuş gençlerden biri de Âdil (Okuldaş) Beydir. İzmir Defterdarlığında memurdu. Okudu, Fransızca'yı öğrendi, yığınlarca kitap devirdi, Maliye müfettişi oldu. Cumhuriyette Maliye Bakanlığı Müsteşarlığı yaptı. Kıymetli bir hemşehrimizdir. Mahallemizde kapı karşı komşumuzdu.

MUSTAFA TURGUT

İzmirde yakın zamanlara kadar Ticaret Odası Umumî Kâtipliği yapmış merhum Mustafa Turgut'un çok enteresan Hayat Hikâyesi'ni de yazayım.

Biz Darül'irfan'da okurken Mustafa hademe idi. Mekteplerde hademeye «BEVVAP» denirdi.

Bevvap Mustafa omuzunda taşıdığı sırtığa şıraladığı sefer taslarını evlerden alır okul yemekhanesine getirir, kapanışta bunları talebe taburunu izleyerek evlere götürürdü.

Mustafa Girit muhacirlerinden fakir bir aile çocuğu idi. Darül'irfanda Yusuf Rıza Efendi Gece Dersleri kurunca müzakerelere Turgut da katılır, heves ve gayretini gören hocalar onu öğrenciler arasına alırlardı. Ben Turgut'un Alfa Be'ye başlayışını bilirim.

Bevvap Mustafa okudu, çalıştı, tahsilini son mertebelere götürdü. Öğretmen oldu, gazetecilik yaptı. İktisat Bakanlığından İzmir Ticaret Odası Umumi Katipliğine gelen Giritli Mehmet Ali Cincarap'tan sonra Odada ona halef oldu.

BEKTAŞI PASAPORTÇU CEMİL BEY

Meşrutiyette Abdülhamid devrindeki memurlardan yerinde bırakılanlardan biri de Pasaportçu Cemil Beydir.

Pasaport müdürlüğü İstibdat devrinde, geleni gideni kontrol yönünden çok itimad isteyen bir memuriyetti. Böyle olmakla beraber Meşrutiyet İdaresi umumi tasfiyede Cemil Beyi yerinde bıraktı.

Cemil Bey çok kuvvetli bir musikişınazdı. Eline Tef'i İzmirde Tef'e (DAİRE) denir-, alır bir mecliste yalnız başına da olsa, her telden çalar söylerdi. Peşrevler Gazellerle başlar, İtriden Zekâiden en ağır şarkıları okur, Kantolarla meclisi kırar geçirirdi.

«Yarım giymiş iska r in,
T o u ğ u yüksek.

Amanın, es şıkırdak,
Şıkırdak, şıkırdak.»

diye teganni eder ve elinde Tef, aya ğ a kalkar ortada zıp-
lardı.

Harp içinde haftada bir nöbetleşe yaptığımız içkili, sazlı toplantılara Cemil Beyi de alıştırmıştık. Rakım Ho-
ca -Elkutlu-, Rabbil'ut diye anılan mevlevî Şeyh Cemâl,
Kemanı çingene Ethem ile, Dişçi Mehmet Ali'nin katıl-
dığı bu toplantılar cidden kibar, ve zevkli olurdu.

Cemil Bey babamın dostuydu, Arapfırınından. Son-
ra bize de uydu. Yerinde durmak, rind, zevk, eğlence
adamıydı.

Cemil Bey ailece Bektâşi idi, ama namazını, orucu-
nu bırakmazdı. Şam hırkasını giymiş, kısa bacakları bir-
birine dolanarak mahallemizin mescidine koş a koş a ak-
şam namazına gelirdi.

Cemil Bey Ramazanda orucunu bırakmazdı. Orucu-
nu zeytinle bozar, iftar sofrasında rakısını içme ğ e koyu-
lurdu. Soranlara şu cevabı verirdi: «Oruç başka, Mey-
den nasip başka.» derdi.

Oruç denince aklıma gelen iki anıyı da yazayım.

Şâir Eşrefi, Tilkilikte kahvehane önünde oturduğu
masaya koyduğu bir tabak üzümle İftar topunu bekler
gördük. Şâir, bakışlarımızdan anladı ne bilmek istedi ğ i-
mizi. «İNEP'le kifafı nefis ediyorum» dedi. «İnep» Arapça
«ÜZÜM» demektir. Rakı üzümünden çıkarılır ya. Şair iftar-
da üzümle avunuyormuş.

Oruç faslında Meşhur Ubeydullah Efendi ile bir sohbetimizi hatırlıyorum. Ankara'da hemşehrim Hıfzı Nalbantoğlu ile İSTANBUL Pastanesinde kahvelerimizi içerken yanıma Ubeydullah Efendi geldi. Oruçlu imiş. Kahve ikramımızı reddetti. «Eskiden (alenen nakzı siyam) açıkta oruç bozmak yasaktı, şimdi ise (alenen SAVM), Alenen oruç tutmak makbul değil» dedi.

İ Z M İ R D E Y A H U D İ L E R v e G A D F R A N G O

İzmir Yahudileri her devirde sessiz, günün koşullarına uymasını bilmişlerdir.

Çivici Hamamı gerilerinde Mahalleleri vardı. Oturdıkları evlerin her katında iki üç aile barınırdı. Yazın tahta kurusundan kurtulmak için evlerinin önündeki kaldırımlara yatak serip yatanlar çoktu. Evlerin dar koridorlarında mangal yakıp yemek pişirmeleri yüzünden bu mahallelerde sık sık yangın çıkardı. Bu nedenle 1940'a kadar sigorta şirketleri, YAHUTHANE denen bu konutlara Yangın Tarifesi'nde bir sürprim uygulamışlardı.

Yahuthanelerde yaşam pek ibtidaî idi.

Yahudilerin KARATAŞ'da bir derece daha iyi, SALHANE civarında daha yüksek seviyede yaşamları vardı.

İzmirde Yahudilerin «Alliance İsrailite» isimli çok iyi kurulmuş, ve iyi işletilen bir kolejleri vardı.

Yahudilerin Akhisarda bir Çifliği vardı. Yöneticisi dışlengo ziraat mühendisi becerikli bir adamdı.

Yahudiler Akhisar Çifliklerini genişletip, oraya dışardan mühacirler getirmek, ve o bölgede koloni kur-

mak isterlerdi. Çok çalıştılar, kredi, yatırım yardımı teklifi yaptılar. Teşebbüsleri sökmedi.

Yahudilerin kendini hiç göstermeden çalışan liderlerinden biri GAD FRANGO idi.

Gad Milâs doğumlu, gayet zeki bir avukattı. Harp içinde kendini Vali Rahmi Beye sevdirmişti. Rıhtım Şirketinin sahibi Elezar Guifray'ın sağ kolu, ve bu nedenlerle Frenklerin, büyük tüccarların avukatlığını yaptı, çok kârlı işler çevirdi.

Şunu da kaydedeyimki, Gad Frango Mütarekede bizim Müdafai Hukuk Cemiyetimize çok yararlı yardımlarile şükranımızı kazanmıştır.

Gad Frango Cumhuriyette İstanbul'da yerleşti. Bahtiyar Hanını satın aldı. Kardeşi Marsel ile mâli işlere önem verdi.

Gad, Filistinde Yahudi Yurdu kurulmasına taraftar Balfour'un düzenini beğenmiyordu. Araplarla çevrili bölgede Yghudi Yurdu kurmanın milleti için zararlı olacağına kani idi. «Mütarekede İzmir Olayları»nda yazmışım. İzmirde Rum taşkınlıkları başlayınca, Etniki Eterya Başkanı Dr. Psaltoff'a söylemişim. «İzmiri Yunan yaparsanız Hinterland'taki Türkler sizi boğar» demişim. 10 Eylülde Kurtulan İzmire dönerken «PULİA» vapurunda rasladığım Dr. Psaltoff göz yaşlarını tutamayarak yanındakilere «Benim bu çocuk kadar da aklım yokmuş» demişti.

Gad Filistin sevdasından vazgeçip, Fransızların MADAGASGAR'da Yahudiler için yerleşme teklifini sağlayan zümrenin öncülerindendi.

Gad Frango, Saraçoğlunun onayladığı Varlık Vergisi ortaya çıkınca, bu teşebbüse karşı çıkıp, sağda solda söylenmeğe başladı. Bunu duyan Başbakanın Gad'a çok içerlediğini öğrenince dilini tutmasını, başına dert aç-

cağını, ben, ve diğer dostları çok söyledik. Söz geçiremedik. Ona onaylanan vergi çok yüklü oldu. Hanı satıldı.

D O K T O R   Ş Ü K R Ü   Ş E N O Z A N

Çok sevilen doktorumuz Şükrü Şenozan'ı unutmayalım.

Şükrü Bey iyi bir aile doktoru olarak şehirde tanındı. Harp içinde Sıhhiye Müdürü oldu.

Şükrü ince sesile ince konuşur, kibar, çok terbiyeli, şâir, bestekâr, bektâşi, büyük rütbede mason, her yerde aranan bir dostumuzdu.

İçkiyi çok severdi. Edibâne içer, hiç bir mecliste kendinden geçtiği görülmezdi.

Harpte Kolera salgınında gazetelerde tavsiyeler yayınlar, kaynatmadan bir şey yenmemesini öğütler, fakı bizimle aralık, köşe meyhanelerde üstüne limon sıkarak midye, kidonya yerdi.

Saz alemlerinde başta yeri vardı. Bestelerini zorlarsa okur, ney de üflerdi.

Şükrü Şenozan Atatürk'ün iltifatına mazhar olmuş, mebus seçilmişti.

İ Z M İ R   G A Z E T E L E R İ

Hizmet en eskisidir. Refik Nevzat ve Abdülhamid'e karşı çıkan genç münevverler, Uşaki Zade Halit Ziya Hizmet'in hizmetkârları idiler. Ali Nazmi'nin AHENK'i de uzun süre ciddiyetile tanınan, sevilen bir gazetemizdir. Harp içinde Muallim Şevki başyazarlığını üzerine aldı. ANADOLU Meşrutiyet çocuğudur. Mücadeleci idi. İttihat ve

Terakkinin organı idi. Başyazarı Haydar Rüştü işgâlde gazeteyi Antalya'ya taşıdı, Kurtuluş'ta İzmirle geri getirdi. En yüksek tirajlı gazete Refet'in KÖYLU'si idi, sevilirdi. Ne yazıkki Rumlar Refet'i satın aldılar. Mütarekede pervasız hezeyanları yüzünden eski sevimli dostumuz Refet Yüz Ellilikler arasında memleket dışına sürüldü. SADAYI HAK Sakızlı Mehmet Sırrı'nın gazetesi idi.

Rumca gazetelerden hatırlayabildiklerim AMALTIYA, NEA İZMİRİNİ, TAHDROMOS, KATİMERİNİ'dir.

Fransızca LA REFORME Çürükcüoğlu'nun, LE LEVANT Mehmet Sırrı'nın idi. Ermeni, Yahudi gazetelerini hatırlamıyorum. Bunların gazeteleri olsaydı, askerliğimi yaptığım Sansür Müfettişliğinde herhalde görürdüm.

M A T B A A C I L I K

Bizde pek zayıftı. Rumların iyi matbaaları vardı. Ermeni Tatikyan Matbaası'na biz Türkler pek alışık idik. İhtiyar Tatikyan'ı sever, onu sık sık ziyaret ederdim.

K A R A A V L A R I

Kara Avı, DÜYÜNİ UMUMİYE İdaresinden ücretle alınan Av Tazkeresile yapılırdı. Şimdiki gibi av mevsimi dışında avlanmak yasaktı. Domuz, Kurt, ayı avları müstesna.

Yazın Balçova -Agamemon- deresi, Narlıdere, Bozysaka, Soğukkuyu içerlerinde, Dede Başı, Tomazoda, Bornova etrafında Kocabaş, Çavuşkuşu, Kuyruk kaldıran tarla-kuşu avlanırdı. Şimdi bu bölgeler konutlarla dolmuş olduğundan yaz avı için eski kolaylıklar kalmamıştır sanırım.

Kışın Yamanlar, Nif, Sabuncubeli, Değirmendere gibi yerlerde Kéklik, Lökeşe -çulluk-, tavşan.. Cellât Gölünde Kaz, Ördek bol bulunurdu.

Babam AKDAĞ'a Geyik, Ayı avına çıkardı. Whittall'ler AKDAĞ'da her sonbaharda kamp kurarlardı.

İ Z M İ R D E   D E N İ Z   A V L A R I

İzmir balıkçılığı Rumların elinde idi.

Büyük Harpte, babamın bize alıştırdığı merakla, DİŞ KÖRFEZ'de yasak bölgelerde avlanmak için kıvranıyorduk. Yeni Kale Deniz Üssü Kumandanı Münif Kaptan imâadımıza yetişmişti.

Kaptan Yeni Kale dışındaki mayınlardan bizi selâmetle geçirtir, Ragıp Paşa Dalyanı önlerinde avlanmamızı sağlardı. O civarda ağla çipro, PARAGAT'la TRANÇA avlardık.

Trança avı çok zevklidir. Büyük iğneye takılan trançayı Yavaş yavaş sandala yaklaştınca, debelenen balığın suda, güneş ışığı aksile, Gök Kuşağı gibi saçtığı parlaltılar görülecek şeydi.

Yeni Kale'nin kıyı çevresinde en iyi cins, ve bol BARBUNYA avlanırdı.

İzmir balık avı meraklıları arasında Tokadi Zade Şekip Bey başta gelirdi. Babam merhum, manifaturacı Bakırcı Hafız olta ustaları idiler. Henrik Van Der Zee Karşıyakada köşk iskelesinde zıpkınla balık avlamakta pek meharetli idi. Karataş - Göztepe kıyılarında zıpkınla Ah tapot, Mürekkep balığı tutardık.

İzmirin KİDONYA'sını İstanbulda hydroğraflar bile tanımıyor. Petit LAROUSSE'da resmini gördüm. «Praire» diyorlar ona. Ben Kidonyayı, İstanbulun İstiridyasından, Tarağından üstün lezzette bulurum.

Bayraklı, Mersinli önlerinde kumlu deniz dibine Tel çubuklar batırarak çıkarılan «Sulina» nın dolmasını pek

severdim. Bir parmak uzunluğunda iki sarımtırak kabuklu bu yaratığa benzetişle piyasaya, şimdiki Whisky bardaklarından az uzununa SULİNA derlerdi.

İzmirin Böceğini İstakoz'a tercih edenlerdenim. İzmir Karides'leri, İstanbulunkilerden sonra diğer sahillerimizde çıkanlardan daha üstündür derler.

Balık avlarından bahsederken, Yunan işgâlinde yerleştiğimiz RODOS'da mayınla balığa çıktığımız ihtiyar bir Türk balıkçı beni bu tehlikeli sevdadan vazgeçirmek için «Meci-ma'i» denen bitki ile avlanmayı öğretti. Bu bitki mercimek büyüklüğünde sarı bir tohumdu. Kurutulur, dövülür, hamura ezilmiş salamura sardelyası ile karıştırılır, ve bir taşla yapıştırılarak deniz dibine bırakılırdı. Bu Karagöz, Kayabalığı tutmak içindi. Kefal tutmak için hamuru genişçe ekmek kabuklarına yapıştırır, su üstüne bırakırdık. Çok geçmeden bu yemi yiyen balıklar sersemler, kendilerini bırakırlardı.

Balıklar çabuk ölsünler diye ben bir usul keşfettim. Hamura cam tozu karıştırırdım.

«Merci-Ma'i» bizim karşı bölgelerimizden gelir demişti ihtiyar balıkçı.

Av arkadaşlarımdan, nekre, hovarda dostum Christian Lohner'in bir lâtifesi hatırlarım. 1923 de evlendiğim de Christian bana, «Nail kara avını bırak. O gündüz olur. Balık avına gece çıkılır» derdi.

T O K A D İ   Z A D E   Ş E K İ P   B E Y

Tokadi Zade Şekip Bey İzmirin DÜRDANESİ -İncisidir.

1871 de doğmuş, tahsilini hususi derslerle ikmâl etmiş. Bu meyanda Fizik, Tarihi Tabii dersleri de almıştır.

Abdülhamide verilen bir jurnal üzerine 1899 da Şeyh Nurettin, Hizmet gazetesi baş yazarı şöhretli avukatlardan Refik Nevzat, Edip Abdülhalim Memduh, Taşlı Zade Doktor Ethem beylerle Bitlis'e sürülmüştü. 1900 da affedildi. Meşrutiyetten evvel İttihat ve Terakkiye yazılmıştı. 1908 de Manisadan meb'us seçilmişti. Fırkada çok kalmadı. Siyasi hayata pek rağbet etmedi.

Şekip Bey lirik, içli, filozofik şiirlerle memleket çapında şöhret yapmış edibimizdir.

Kendisini filozofiyeye verir, kendi âleminde yaşar bir şairdi.

Baha Tefvîkin İstanbulda yayınladığı «Eşek» dergisine verdiği «Ah Eşeklik» serlevhalı şiirine şöyle başlıyor:

«H a erdar olm a an yerdan, semadan,
Kalır azad e er elbet ezadan,»

ve devam ederek,

«Telehhüften, tezallümden cüdadır,
Eşeklik lü t u mahsusı Hudadır.»

diyor, Eşeğe gıbtasını aşağıdaki mısralarla bitiriyor:

«Bu süfli yerde ben kalmakla cahil,
Biraz ôrôma oldum belki nail,
Bu fikrimden r cuum gayr k a ll,
Derm olsam da bir nlhriri Kamil,
Değersiz bence insanlık, meleklik,
Eşeklik ah eşeklik ah eşeklik...»

Tokadi Zadenin içli şiirlerinden iki kıt'ayı yazayım:

«Dalma geriye, d ima nefret..
Ne meraretili bir hıyatım var.
Görürüm yerde, gökte hep zulümler,
Ne siyah renk kôin aım var.»

«Seviyordum hayatı şiddetle,
Bir zaman bir hayôle aldanarak.
Ah bir gafilône saffetle,
İstedim ben de bahtiyar olmak.»

Şekip Bey bir yerde duramaz, sıkıntılı, fakat eîinde oltaşıyle Punta iskelesinde saatlerce balık avında kulabı-lırdı.

Şekip'i herkes severdi. O da kimseden sevgisini esir-gemezdi. Hastalarla uğraşır, ölenlere mersiyeler yazardı. Onun için şaire «MORTACI» derlerdi. Oğlu NASIR'ı kay-bedince, 1932 de canına kıyan Şekip için kardeşimin yaz-dığı şiirden şu mısraları alıyorum:

«Kal e in hilk c t e at e ler saçtı.
Her ölüm kalbinde bir yCa açtı .
Bir l t za durmayan hicranla yazdın,
Üs t ... son mersiyen çok hazine oldu...
NASIR'ına ait ş fkat duygunu,
Göğsünden fıskıran al kanla yazdın.»

Y A H Y A K E M A L B E Y

Yahya Kemâl'i İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin delegesi olarak İstanbul'da çalıştığım günlerde, daha ya-

kindan tanımak şerefine mazhar oldum. Gazetelerde yazılarım, mülâkatlar şairimizin nazarı dikkatini çekmiş. O çalışmalarım esnasında Tokatliyan Otelinde oturuyordum. Yahya Kemâl beni Babı Ali Basın kodamanlarına öğütledi. Üstadla arada sırada bir kaç kadeh çakıştırdık.

O zamanlar Yahya Kemâl galiba Kadıköy taraflarında otururdu. Akşamları geç kalırsa Tokatliyandaki odamda ben olmasam da şezlonga yatar, ona yastık yorgan verirlerdi. Geceyi orada geçirir, sabah ben uyanmadan kendini dışarı atardı.

İzmir işgâlinde âilem İstanbula göç etmişti. Yahya Kemâl gece misafirliğini Pangaltı'ndaki evimizde de tekrarlardı. Kardeşim Rifat'ı o zaman tanımıştı.

Yahya Kemâl'in sohbetinden asıl istifade ettiğim devre, onun Madrid Sefaretinden ayrılıp Türkiye'ye döndüğünde Park Otel'i'ne yerleşmesinden sonra başlar. Ben o zamanlar Park Otelinin karşısındaki Dilaram Apartmanında oturuyordum. Otel Barının bir köşesinde masada tarih ve edebiyat sohbetlerinden beni de nasibedar ederdi.

Bir gün yalnızdık. Dîvan şairlerinden Vasıf Enderuni'nin elime geçen şu iki mısra'ını okudum:

«0 gül endôm bir al **şâlâ** bürünsün yürüsün.
Ucu gönlüm gibi ardınca sürün5ün yürüsün.»

Yahya Kemâl bana «İyi ifşaat ta yapabiliyorsun» deyince, şaire «Vasıfın bu şiirini senin janrına benzediği için sevdim» dedim. Yahya Kemâl yerinden fırladı. «Ayıptır. Nasıl beni Vasıf'a benzetiyorsun» dedi. Beni bırakıp odasına çıktı.

Şairin alınganlığı meşhurdur. Yakup Kadri «Gençlik ve Edebiyat Hatıralarım» kitabında şunları yazıyor:

«Yahya Kemâl (Millî Mücadele cephesini tutanlardan biri de benim. Ankara, bana lâıyk bir mevki vermedi) de-yince Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey ona (Kardeşim Kemâl, Millî Mücadeleye katılan binlerce münevver çıkabilir, bunların hiç biri senin gibi büyük bir şâir olduğunu iddia edemez) cevabını verince büsbütün alınmış, ve pek eski dostu Tevfik Rüştü Beyle selâm sabahı kesmişti.»

Hiç istemeden Yahya Kemâl'i bir öfkelendirmem daha olmuştu.

İzmir münevverlerinden Süreyya Ormancıyı, bir cumartesi akşamı Park Oteline yemeğe davet etmiştim. Yahya Kemâl bermutad Barda oturuyordu. Şair-Mizac misafirim Süreyya bizim gibi Yahya Kemâl'e meftun idi. Arzusunu hissettim, Yahya Kemâl'den masamıza iltifatını rica ettim. Eşim de beraberimde idi. O da rica edince Üstad masamızı şereflendirdi. Yer içerken bir aralık, «Aziz Üstad, yaş haddi mes'elesini biliyorum. Fakat size neden Darülfünun'da Edebiyat Tarihi Conferancier Kürsüsü vermiyorlar. Gençlerimizi sizden mahrum ediyorlar» dedim.

Büyük Şair ayağa kalktı. «Bana bühtan ediyorsunuz, beyefendi. Böyle şeyler aklınıza nerden gelir?» dedi, ve masamızı terk etti.

Süreyya Ormancı gençlik arkadaşı Başvekil Adnan Menderesi Park Otelde muntazaman görürdü. Üstadın İsviçrede tedavi için bir müracaatını biliyormuş. Ben pişmiş aşı su katmış vaziyetine girmiştim. Halbuki İsviçre işi başka Darülfünun Confencier Kürsüsü ayrı şeylerdi. Her ne ise ben Dr. Tevfik Rüştüden talihli imişim. Ofkesi geçmiş çok şükür, ertesi gün eşim Fitnat'a telefonla bir gece evvelki olaya üzüldüğünü söylemek lütfunda bulunmuş.

Yahya Kemâl kardeşim Rifattan sık sık bahseğerdi. «Ömer Hayyamı Rubâi veznile tercümeiyi benden başka

en iyi başaran Rifat'tır» derdi.

Pek iyi bilinirki Dr. Abdullah Cevdet, ondan sonra Filozof Dr. Rıza Tevfik bizde ilk Hayyamcılardır. Ve muhakkakki Yahya Kemâl Rubai tercümesini bir özel san'at haline ulaştıran edebiyatçımızdır.

İzmirli Eczacı Hüseyin Rifat da Hayyamdan güzel tercümeler yapmıştır.

Aşağıda kardeşimin Yahya Kemâl ve Hüseyin Rifat'la aynı Rubai tercümelerini ayrı ayrı karşılaştırmak benim için zevkli bir şey olacaktır:

HAYYAM'DAN RUBAILER

آن قصر که بر چرخ همی زدپهلو ،
بردر که او شہان نہادندی رو ،
دیدیم کہ برکنہ کردہ اش فاختہ
بنشستہ ہمہ گفت کہ کو کو کو کو ؟

Bir kasr idi çekmiş göğsü bürc-ü , aru
Şehler ye r yüz sürdüğü bir kasr idi bu
Bir kumru cihannüması üstünde dur u
Her an ötüyor diyordu ku ku ku'ku.

Yahya Kemâl BEYATLI

Derler o saray arşa çeke r iş p rde.

Der g hma hûkanlor ede r iş se c e...

Gördüm onun üstünde ö t bir kumru,

Hep dem ç l rek d rdi «O g i er ne d?..»

Rifat MORALI

دنيا بمراد رانده کير ، آخريچه ؟
وين نامه عمر خوانده کير ، آخريچه ؟
کير مکه بکام دل بماندي صد سال ،
صد سال دکر بمانده کير ، آخريچه ؟

Devretse muradınca cihanın sonu ne
Hatmetsen eğer o dōstanın sonu ne
Yüz yıl emelince geçse mesūd olsun
yıl daha zammolsa zamanın sonu ne?

Yahya Kemâl BEYATLI

Uymuş diyelim gönlüne dünya, sonu ne?
Bir gün biter elbette bu rüya. Sonu ne?
Yüz yıl yaşadın murada uygun farzet,
Yüz yıl daha sağ kaldın, olur ya, sonu ne?

Rifat MORALI

يکچند به کودکی به استاد شدیم،
يکچند به استادی خود شاد شدیم،
پایان سخن نکیر که مارا چه رسید:
چون آب در آمدیم و چون باد شدیم

Bir dem **toy** idik t l bi  stad olduk
Bir dem de biz  stad olarak  ad olduk
Fehmey  s z n sonunda encamımızı
Biz  b idik evvel giderek b d olduk.

Yahya Kemâl BEYATLI

Geçmişti bir  stada   mezlikle zaman,
 st d olarak biz de  v nd k bir an.
Son safhaya bak... Aleme geldik su gibi...
R zg r gibi gittik bu yalan dünyadan...

Rifat MORALI

قرآن که مهین کلام خوانند اورا
که گاه نه بردوام خوانند اورا ؛
در خط پیاله آیت روشنی است
کاندر همه جامد ام خوانند اورا .

H A Y Y A M

  k iken misli «Cenab-ı Kur'an»
Gene her yerde edilmez tezk r;
Kadeh ağzında bir ayet var ki;
Gece, gündüz edilir hep tekrar...

Hüseyin Rifat IŞIL

Yer yer yüce s zd r diye Kur'an okunur.
Her lahza değil, olsa da hazan okunur...
Peym nanın ağzında bir ayet var ki,
Her yerde sa ar nurunu, her an okunur...

Rifat MORALI

Geniş lüleli, büyük marpuçlu, kadife tutanaklı İzmir nargileleri meşhurdur. Bunu İstanbul'da Tepebaşı'nda «Sindağma - Meşrutiyet» kahvehanesi, İşgalde Antalya'da bir Giritlinin işlettiği Tophane Kahvehanesi izledi. İstanbul nargileleri küçük lüleli, marpuç ağızlığı küçük çapta tuncdan, İzmirinkiler iri kehribardan olurdu. Meraklı titiz tiryakiler kehribar ağızlığa gümüş tüplerini takarak nargilelerini içerlerdi.

Yaz günleri Café de Paris'in bahçesinde de çok iyi nargile içilirdi.

Kahvehanelerde nargile tiryakilerinin bir imtiyazı vardı. Nargile isteyen müşteriye kahve, çay isteyenden evvel hizmet edilirdi. Garson «Dol» diye nargileyi tezgâhtara ısmarlar, sonra «Sade bir, Şekerli iki, Kesme -lokum- bir diye diğer istekleri iletirdi.

İstanbulda olduğu gibi İzmirin de «Sindağma» kahvehanesi vardı. Pasaport Vapur İskeleyesindeki bu kahvehaneye uğrar, İzmirin meşhur, Gevreği -simit- ile çayımızı içer, nargilemizi tüttürmeden işimize gitmezdik.

S İ G O R T A C I L A R

İzmirde Sigortacılık da Rumlarda idi. Bunların çoğu Ayafotini Caddesinde COYA Hanında toplanmıştı.

Türkler sigortaya rağbet etmezdi.

Sigorta yerine Türk evlerinin ön yüzüne «EYATÜL-KÜRSİ» levhası asılırdı. Böylece yangından korunulacağı sanılırdı.

Büyük Harpte İngiliz, Fransız, İtalyan şirketleri çalışmalarını durdurmak zorunda kaldılar. Piyasayı Alman, Avusturya şirketleri kapladı.

İzmirde Royal Exchange'in acentesi Whittall sigorta işlerini Assicurazione ile anlaşılarak idare ediyordu. Whittall iş dostumuz, ve sigortacımızdı. Sigorta'ya merakımı bildiklerinden bana Prodüktörlük verdiler. Bu suretle Sigortacılığa başlamış oldum. Sene 1917.

1923 Martında «Donau» Avusturyalı şirketin İzmir acentesi ve Commisaire d'avarie'si oldum.

Seneler evvel sigortacılığa İzmirde başladığımı bilen arkadaşlar, en ihtiyar sigortacı olduğum için, bu kitapta Türkiyede Sigortacılığın tarihçesi hakkındaki bilgilerimi de yazmamı istediler. Emirlerine zevkle uyuyorum:

Büyük harpten evvel, Osmanlı Devletinde çoğu İngiliz, sırayla Alman, Fransız, İtalyan, İsviçreli.. Rusuna, Bulgarına kadar 80 küsur şirket çalışırdı.

1893 de yabancı bir grup «Osmanlı Umum Sigorta Şirketi»ni -şimdiki İstanbul Umum Sigorta Şirketi- ni kurmuştu.

İttihat ve Terakki, Türkleri ticarete yöneltmeği bir Milli Gaye olarak ele aldı. Bu davayı dini bir aşkla yöneten Kara Kemâl Bey -Atatürk'e İzmir Suiskasti teşebbüsünde sanıklı olarak tutuklanırken intihar eden-, Edirne mebusu Fehmi Hocanın oğlu Rabbani (Tunaman) Beyi Meclisi Mes'usan zabıt katipliğinden alarak Phonix şirketine yerleştirmişti.

Rabbani Tunaman'ın Türk Sigortacılığına büyük hizmetlerinden az ilerde söz edeceğim.

Türk Sigortacılığını Celâl (Bayar) Beyin Umum Müdürlüğünde İş Bankası kurmuştur. Banka evvelâ Union Şirketi'nin acenteliğini alarak sigortacılığa başlamıştı.

İş Bankası 1925 de Union'cularla ANADOLU ŞİRKETİ'ni kurdu.

1925 de «VATAN», «Türkiye Millî», ve Adapazarı Bankasının -şimdiki Türk Ticaret Bankası- «İtimadı Millî Sigorta Şirketi» de piyasaya girmişlerdi. «Vatan Şirketi»nin ömrü uzun sürmedi. «İtimadı Millî» yi 1935 de Sümerbank ve Emlâk Eytam Bankası satın aldılar. Adı «GÜVEN»e çevrildi, ve başına Mürahhas Aza sıfatile Rabbani Tunaman getirildi.

Güven'in hakiki kurucusu Sümerbank Umum Müdür Muavini Osman Nuri Göver'dir. Osman Nuri Göver beni Rabbani Bey tavsiye etti. 1935 de Güven'e muhasebeci olarak başladım.

Güvende Ütücüyan Nakliyat, Hamamcıyan Yangın şefleri idiler. On onbeş Türk memur yamak durumunda idiler. Adım Muhasebe Şefi idi, ama ben herşeye burnumu sokuyordum. Londradan getirdiğim bir çok sigorta literature'ünü yutmuş, İzmirde Acentelikte edindiğim bilgim epiy olmakla beraber çok eksiklerim vardı.

Bir gün Ütücüyan ve Hamamcıyanı çağırdım. Onlara «Ben bu şirkette muhasebeci kalacak değilim. Müdür olacağım mutlak. Bana yardımcı olun. Sigortanın inceliklerini öğreneyim. İlerde size de hizmetim dokunur» dedim. Bu arkadaşlarla anlaştık.

Rabbani Bey şirkete geç gelir, memurlar gittiğinde kalır, beni çağırır. İşten, edebiyattan, siyasetten konuşurduk.

Müdürüme Ütücüyan ve arkadaşile yaptığım konuşmayı anlattım. Benden evvel onu görüp ne anlatacakları belli olmazdı. Rabbani Bey «Çok iyi ettin. Phonix'te falan ben de obstructionla karşılaşmıştım» dedi.

Ben Güvene girdiğimde şirketin reasürörü eski sahiplerinden BULGARIA şirketi idi. Rabbani Bey Londra brokerlerinden Leslie and Godwin ile temasa geçti. Sun İn-

surance Office ve Caledonian Co. ile karşılıklı Treteler yaptı. O güne kadar, Millî Reasürans şirketine verilen Reasürans Tekeli nedeni ile Londra piyasası Türkiye'ye ambargo koymuştu. Rabbani Bey bu ambargoyu kaldırttı. Ve Türkiye'de ilk bağımsız reasürans tretişi yapmağa muvafak oldu.

Bu sıralarda İş Bankası «ANKARA» şirketini de kurmuştu. O devrede Ankara Sigorta, Anadolu Şirketinin yavrusu idi. ANKARA şimdi Etibank'ın kurumudur.

Sun ve Caledonian şirketlerle çalışmaya başladığımızda Sümerbank fabrikalarının yangından korunma, ve Trete plenlerini tesbit için Londradan gelen mütehassıslarla ben çalışıyordum. Bakırköy, Defterdar, Beykoz Ereğli, Nazilli fabrikalarını, kuruluşunda Karabük'ü İngiliz mütehassıslarla incelemek meslek bilgimi arttırmaya çok yaradı.

Rabbani Bey çok geçmeden beni Müdür Muaviniğine getirdi.

Güvenin Londra ile münasebet kurması ANADOLU ve ANKARA Şirketlerine de örnek oldu. İki şirket de jerandan ayrıldı, ve bağımsızlıklarını kazandı.

Atatürkün kaybından sonra İsmet İnönü Devlet Başkanlığına geçince Milli Reasürans Şirketinde de değişiklikler oldu. Rabbani Tunaman Milli reasürans Umum Müdürlüğüne atanıldı.

Rabbani Bey beni de Milli Reasüransa almak istiyordu. Eski jestionun bıraktığı kadroyu tanıyordu, ve kendine yakın arkadaşlara ihtiyaç duyuyordu. Ben Güvende piyasa ile ve sigorta tekniği ile daha yakından ilişkili artırmak istiyordum. Güvene Müdür oldum.

Reasürans Monopolu hakkında bir hatıramı da yazmak isterim.

Ben hususi işlerim için 1929 da Ankarada iken İş Bankası Merkez Şubesi Müdürü Fethi ile her gün, bilhas- sa her gece buluşuyorduk. Yakınlarının davetlerine beni de götürürdü. Bu davetlerde yapılan masrafları karşılaya- mıyordum. Bir akşam gittiğimiz bardaki servis beğenil- medi, başka bir yere gitmek kararlaştırıldı. Garsonda: hesap istedim, benim de hamurda tuzum olsun diye. Ya- nımda oturan meşhur Pios garsona 50 lira ödediğimi gör- dü. Masadan kalkınca cebime bir ellilik koydu. Bu pa- rayı geri verince bana «Budalalık etme. Benim masrafı- mı şirket öder. Sen bana bu akşam büyük hizmet ettin. Sağında oturan Edip Servet (Tör) Beyle tanıştırdın. Bu elli değil beşyüz lira bile eder» dedi, ve elliliği tekrar cebime koydu.

Pios, işletmesini ele alacağından emin olduğu Re- asürans Monopolu kanununun Meclisten bir an evvel çık- ması için çalışıyordu. Pios bu buluşmalarda benim bü- yüklerden çok tanıdıklarım olduğunu görmüştü, sigorta- cılığa merakımı da öğrenince bana şirketinin İzmir acent- eliğini teklif etti. O zamanlar İstanbulda işlerim iyi idi, merhum oğlum Galatasarayda okuyordu. İstanbuldan ay- rılamazdım.

Rabbani Bey Nurettin Suner'i Müdür Muavini yaptı. Az sonra Bedi Yazıcı'yı teknik işlerin başına getirdi. Rab- bani Beyin bu iki genci Türk Sigortacılığına kazandırması başlıca hizmetlerindendir.

İkinci Büyük Harp Sigorta şirketlerimize mal ve taşıt sigortaları pirimlerle büyük kazançlar sağlamağa baş- ladı.

Ticaret alemimize o zamanlar üstün derecede hakim Yahudiler Hitler yüzünden Alman şirketlerine iş vermiyor- lardı. Ben fırsattan yararlanarak Alliance, Nordshtern, Magdeburger mümessillerine acentelikler verdim. Bu Gü-

veni tüccar piyasasına tanıtmama çok yardım etti. Ben Güven Müdürlüğünü aldığım zaman 80 bin lira Yangın, 30 bin lira Nakliyat primimiz vardı. Yeni çalışmalarımız prodüksiyonumuzu umulmadık rakkamlara yükseltti.

Sigorta işlerinin kârları artınca hevesliler de yeni şirketler kurmağa koyuldular. Kâzım Taşkent Şeker Şirketi memurları topluluğuna «DOĞAN» ı kurdurttu. Az sonra «HALK» işe başladı.

Harp Sigortası fiyatlarını Londra ayarlardı. Ticaret Vekâleti Harp Sigorta primlerinin Türkiye'deki tatbikatını Milli Reasürans Şirketine bıraktı.

Milli Reasüransa Müdürü Rabbani Bey körükörüne Londraya boyun eğmezdi. Nitekim bir defasında Londra Mayn tehlikesi arttı diye Karadenizin Doğu seferlerine % 12, Batıya % 16 Harp Rızikosu primi ilân etti. Rabbani Bey Karadeniz Doğu seferlerimiz için fiatı % 0,25 olarak tesbit etti. Bu mıntıkayı tehlikesiz gördüğü için.

Rabbani Bey Varlık Vergisi zamanında Millî Reasürans Şirketine Üç küsur milyon liraya mal ettiği gcyrimenkuller bugün yüz milyonların üstünde kıymet taşır.

Rabbani Tunaman ileriye görür bir zattı. Milli Reasüransın Monopol zoru ile çalışmasına karşılık şirketlere serbest reasürans müessesesi hazırlamağı düşündü. Benim Güven Müdürlüğümde yarı yarıya ortaklaşa şirketlerimize «DESTEK REASÜRANS ŞİRKETİ» ni kurdurttu.

Rabbani Beyi çekemeyenler, yerine göz dikenler vardı. Milliden ayrılmaya mecbur oldu.

Milli Reasüransa Maliye Vekâleti Müsteşarı Zeki Siderman geldi. Vefatında Ziya Cimilli geçti. Ondan sonra Milli'ye müdürler politik tayinlerle geldiler. Yalnız şimdiki Umum Müdür Faruk Bey zorlu bir teknisyendir.

Bugün yukarda saydıklarım ilâveten alfabe sırasile AK, ATLANTİK, BAŞAK, BİRLİK, EMEK, GENEL, GÜNEŞ,

İNAN, OYAK, RAY, ŞEKER, TAM, TAM HAYAT ile Türk şirketlerinin adedi 21 dir.

Türk şirketlerimiz yüzde doksanın üstünde istihşâlleri ile piyasalarımıza hakimdir. Dış memleketlere de kol atmış sigortacılığımızın başında büyük kıymetler bulunuyor. Şirketlerimizin kadrolarında üstün vasıflı elemanlarımız çoğalıyor. Dış memleketlerde bile görev almış bulunan, aranan gençlerimizle iftihar ediyoruz.

Şirketlerimiz her branşta ileri memleketlerin yaptığı her çeşit sigortayı yapabiliyorlar. Barajlarımızı, biz sigortaladık, Uçak, Atom işlerini içte, ve dış Pool'inde şirketlerimiz yürütüyorlar. Boğaz, haliç köprülerinin inşaat, mes'uliyet, ve bütün risklere karşı sigortalarını biz yükledik.

Bu bahsi kaparken biraz daha kendimden söz etme müsaadenizi dilerim. 1936 Ocaktan 1937 Ocak sonuna kadar Güvende kaldım. 2 Şubatta DOĞAN'a geçtim. 1976 Ocak sonunda aktif görevden ayrılmış oluyorum. ATLANTİK Başkanlığından da.

Görevli devrelerde Beynelmilel kongreleri takip ettim. 18 memleketin sigortacılarını toplayan COMITE'EUROPEEN DES ASSURANCES'ın iki sene Başkan Vekiliğini yaptım. Ankarada Sigorta Hukuku Türk Derneği bana şeref Başkanlığını verdi.

Uzun seneler Başkanlığını yaptığım TÜRKİYE SİGORTA VE REASÜRANS ŞİRKETLERİ BİRLİĞİ bana Şeref Başkanlığını lütfetmişlerdir.

Şimdi istirahat köşemde gençlerin muvaffakiyetlerine dua ile meşgulüm.

Bu faslın başında yangından korunmanın nasıl Allah'a bırakıldığını yazmıştım. Sigortacılığında bu gerilik ve taassubun karşısında epiy mücadelemiz olmuştur. GÜVEN müdürü iken Bursa'da yetiştirdiğim Acenta büyük

iş adamlarını, emlâk sahiplerini sigorta ettiremiyordu. Acenta çocuklarına babalarından **gizli sigorta** yapmaya başladı. Bir yangındaki büyük zararı şirketimizin ödemesi bölgede köklü taassubu ortadan kaldırmış, ve acentamız umulmadık ölçüde sigorta kaydetmişti.

R E S S A M K A D R İ - R E S S A M L A R

Ben İzmirde bizlerden yağlı boya sulu boya resim yapanı hatırlamıyorum. Cambridge'de tanıdığım -Ressam Kadri'nin Ağabeyi- Ali Riza müstesna.

Meşhur Ressam Kadri Mekteplerimizde «dessin» hocası idi.

Ressam Kadrinin asıl şöhreti Hoş-sohbetliği idi. Alay etmesini sever, ve bu onda bir meslek, ustalık hâline gelmişti.

1940 da İzmirli bir ziyaretimde Kadrinin Ragıp Paşa kahvehanesindeki «PALAVRACILAR KULÜBÜ» ne gittim. Bu kulübü çok evvel Resne Kadısı kurmuştu.

Kadrinin Palavracılar Kulübünü bu ziyaretimde çok takviye edilmiş buldum. Bu gelişmede ona en büyük yardımcı, o zamanlar Emlâk Eytam Bankası Müdürü Arkadaşım Kemâl Türkömerdi. Kemâl Bey Kadrinin kulübüne Bankacıları, münevverleri rağbete teşvik eden en sadık üye idi. Nuri Fettah, Ferid Eczacıbaşı, Talât Muşkara baş gediklilerdi.

Kadri, eski tabirile «FASSAL», çekiştirici, fakat kimseyi gücendirmeden bu işleri yapardı. Herkes meclisinden o gitmeden ayrılmak istemezdi. Arkadan bir lûf etmesin diye. Tıpkı Yahya Kemal'in gençliğinde Tokatlıyanda buluştuğumuz masadan o kalkmadan ayrılmadığımız gibi.

Kadrinin Ragıp Paşada savurduğu şu nükte pek meşhurdur. Kadriye sormuşlar, «Palavracılar Kulübüne Vali Kâzım Dirik Paşayı neden almıyorsunuz?» demişler. Kadri Bey, «Paşa Palavralarını makamında yürütüyor. Buraya zahmet edip gelmeye ihtiyacı yok» demiş.

İzmirin Türklere gayri ressamlarından epiy tanıdıklarım vardı.

Uşaki Zade Muammer Beyin himaye ettiği, şimdi ismini hatırlayamadığım Avusturyalı yaşlı bir ressam İstanbul'daki ZONARO ve de MANGO usulünde köylü, derviş, çingene karıları portre ve kompozisyonları yapardı. İdadi Mektebinde resim dersi veren PİZANİ Kayık, Yelkenli meraklısı, Sulu Boya çalışırdı.

Rumlardan istidatlı gençler vardı. Dr. Pestemalcioğlu'nun oğlu, bilhassa Yorgi Yuvakimidi iyi portretist idiler.

Frenk Mahallesinde fotoğraf Zografos aquarel agrandismanları ile çok muvaffak bir sanatkârdı.

Zografos'un renkli bir agrandismanını beğenmiş, ve teşhir etmemek şartıyla satın almıştım. Bu Ivy Hatkinson'un agrandismanı idi.

Gary Tobacco kumpanyasının müdürü Yantis Ivy ile evlenince bu resimi ona hediye ettim. Yantis ile ahbablığıma bu hediye sebep olmuş, ve bu dostluk İzmir işgalinde eski Rum arkadaşlarımdan bana tertipleedikleri bir suikastten kurtulmamı sağlamıştı. İlerde «Kraemerde Nurettin Paşaya ve bana Tasallutlar» faslında Yantis'in ismi geçecektir.

K U N D U R A C I   M E H M E T   A L İ   B E Y

İzmirin nekre, mukallit, hoş-sohbet, mukallit, artist Mehmet Ali'si meşhur simalarındandı. Kunduracı lâkabı

gayet iyi ayakkabı yapmasındandı. Deri işlerinin rakipsiz ustası idi. Bunları satmazdı. Balyozyanların muhitinde geçinir, Tokadi Şade Şekip Beye, bizlere hoş vakitler geçirirdi. İzmir'e gelip gitmiş Opera artistlerinin taklidini yapar, Fransızca, İngilizce bilmediği halde bu lisanlarla monologlar, diyaloglar uydurur, meclisleri eğlendirirdi. Biraz da hususi merakları vardı.

Mehmet Ali Puro meraklısı idi. Aya Fotini karşısında tonozlu dükkânlarında Puro satan, ve Harp bitinceye kadar stokları tükenmeyen Tambakis Kardeşlerin dostu idi. Winston Churchill'in kalın, uzun yaprak purosı gibi Manilas ağzından düşmezdi. Stelyo Tambakis, Yunanlı satirik şair Souçosun puro için söylediği diyalogu Mehmet Ali'ye yakıştırmış, hepimize öğretmişti:

Bu dialog; kocaman purosunu ağzından eksiltmeyen arkadaşına çatan şaire aldığı hezelengiz -alaycı- cevap Mehmed Ali'yi de güldürmüştü.

Kunduracı Mehmet Ali'nin gerekli bir tahsili yoktu. Bununla beraber şiirler okur, hele Konyalı Mevlevi ağzından MESNEVİ den örnekler verir, ve bunların yine o ağızdan tefsirini yapardı.

İ Z C İ L İ K

Edmond de Molain, La Supériorité des Anglo-Saxons adlı kitabı ile Fransada «Nouvelle Ecole» çağının öncüsü

olmuştı. Gençliği pratik yollardan hayata hazırlamayı y  n  ten bu sisteme bizde rağbet edenler oldu. Prens Sabahattin baŗta idi.

Bu devrede İngilterede General Baden Pavell'in kurduğu Boy Scoutlık -İzcilik- Garp memleketlerini sardı.

Generalin Londradaki Merkezini 1913 de gidip gördüm.

Baŗbakanlık Arŗivinde, 1330 da «Bil'um  m mek  tibi taliyede -orta okullarda- izciliği inkiŗaf ettirmek için Bel  cikadan BARF  T isminde bir mütehassıs getrildiğini» görüyoruz. Barfit uzun kalmamıŗ, harp baŗlarında memleketimizden ayrılmıŗ.

İzcilik İzmirde de ele alınmıŗtı. İzmirde İzcilik Bulkan Harbinden sonra benimsendi, İzmir Sultanisi Jimnastik   ğretmeni Nuri, İttihat ve Terakki Mektebi Spor   ğretmeni Hayri Beylerin bu sahadaki hizmetleri büyüktür. Ekaliliyetlerin pek açığa vermeden İzciliğe yöneldikleri görülüyordu.

Mütarekede azınlıkların izcileri taburlar halinde Kordan da her gün gösteriler yapıyordu. Bir gün Sporting Club   n  nden, mavi şortlu, mavi fularlı, çizgili bayraklarla Yahudi izcileri geçerken, Harp içinde Almanlarla büyük iŗler yaparak milyonlar kazanan Yahudi MAYER firmasının İzmir müdürü Laster bahçe korkuluğuna çıkıp Yahudi çocuklarını alkıŗlamaya baŗladı. Orada duran eski şehbenderlerden Nurettin (Deli Nurettin) Bey Lasteri yakasından tutup aŗaėıya indirdi, ve suratına iki tokat attı.

Türkler kan ağlarken Lasterin saygısızlığını, nank  rl  ğ  n   orada bulunan ecnebler bile kınamıŗlardı.

İzciliği yayıp ilerletmede bugün de fayda vardır. Televizyonda gördük. Yazın Yavrularımıza karada, denizde yapılan kampları memnunlukla seyrettik. ş   kadar varki bu tertiplerden belirli bir zümre çocukları yararlanıyor.

Yaygın İzci Teşkilâtı ile, bir İzci ordusu ile her sınıf çocukları yararlandırmak çok arzu edilir.

G E N E L E V L E R

İzmir Genel Evlerini Rum ÇAÇA'lar işletirdi.

Genel evlerin en meşhurları «Maison Dorée», «Madam EME» idi. İkinci Kordonda, Postane karşısındaki Café Costi'ye çıkan sokak, baştan başa genel ev mahallesi idi.

İngiliz İskelesinin az ilersinde «Madame JULIA» nın lüks rendez-vous evi herkese açık olmazdı. Julia iyi mal bulur, fakat cenabet bir karı idi.

Kemerde «Demiryolu» genel evler mahallesinde Rum Patronların işletmeleri 3. Sınıf kârhanelerdi.

Harp içinde Vali Rahmi Bey Kemer semtinde yeni bir mahalle kurulmasına, ve kontrolsuz, ötede beride dölaşan Türk fahişelerin orada yerleşmesine izin verdi. Bu evlerin patronları Türktü. Yeni mahalle rağbet bulunca Rum sermayeler de oraya taşındı.

Yeni Mahalleye izin verdiği için Vali Rghmi Beye «Büyük Patron» diyenler vardı.

Rendez-vous evleri hemen hemen kâmilten Rumların tekelinde idi. Rue de Rose'da, Puntanın arka sokaklarında, Mersinli, Bayraklı bu ticaretin toplum yerleri idi.

Harp yoksulluğu bu işletmeleri gittikçe arttırıyordu. Levantenlerden, ahbap işi, içki, kumar, müzikli alemler tertipleyerek geçinenler çoğalmıştı.

Yeni zenginler İstanbula gidip eğlenmeyi, çoluk çocuktan uzak hovardalığı daha uygun görürlerdi. İstanbuldan gelen eğlence kadınları bu nedenle İzmirde pek dikiş tutturamazlardı. Meselâ İstanbulun nâmdar eğlence kadın-

larında, Abdülhamidin Meşrutiyet ilânında Bursada linç edilen yaveri Fehim Paşanın Kardeşi REFİA çok durmadan İzmirli terketti.

D O K T Ö R L A R

Guraba Hastanesi Başhekimi Mustafa Enver (Birgi) çok sevilen, kudretli bir operatördü. Mustafa Beyin kuvvetli teşhisleri, onu «Şeyhületibba» diye memlekette, her yerde deva bulur olarak tanıtmıştı.

Taşcı Zade Ethem, Menekşeli Zade Hüsnü, Hacı Hasan Zade Ethem, Tatar Abdurrahman ve kardeşi Mehmet Ali beyler Türklerin aranan doktorları idiler. Bir de Keres-tecibaşlarının altı parmak doktor damatları vardı.

Rumların meşhur operatörü (Etniki Eteriya Başkanı) Psaltof idi. Mustafa Bey ondan üstündü.

İngiliz İskelesinde Dr. Constand, Dr. Condoleon konsültasyon için çok aranırlardı. Condoleon psikiyatridi. Bu iki doktor muayene ettikleri hastayı yarım saat alıyor, sigaya çekerlerdi.

Umumi Harpte askeri doktorlar, Karantinadaki Askeri Hastanede toplanmışlardı. Operatör Esat Cimcoz, Dr. Hüsnü, genç operatör Nihat Sezai, Dr. Saffet sevilirlerdi.

Dr. Nihat Sezai (Güran) kordon muhitine girmişti. Monoklü, iyi giyinişi ile dildadeler edinmişti. Monoklü olduğu için, Ermeniler Sezai'ye «Mek gözlüklü Dacı doktor —Tek gözlüklü Türk doktor— derlerdi. Nihat, Rejî Baş Müdür Yardımcısı Yarımçıyanın dilber kızına tutulmuştu. Frenk ve ekalliyetler muhitinde Nihat'ın bu macerasının epiyi dedikodusu olmuştu.

D İ Ŗ Ç İ L İ K

Fenni DiŖçilięi İzmirde tanıtan, yayan -Operatör Esat Cimcoz'un kardeŖi- MEHMET ALİ olmuŖtur.

Daha evvelleri DiŖçilik, sünnetçilik gibi berberlerin işi idi.

Mehmet Ali'nin başka marifetleri de vardı. İllerdeki bölümlerde yazarım.

E C Z A N E L E R

Harp içinde Kadı Zade Hüseyin Rifat Kemeraltında «Şifa Eczanesi»ni açtı. Şimdi Eczacıbaşı Eczanesi'dir. Ondan evvel başka Türk eczanesi olup olmadığını bilmiyorum.

Kemeraltında, Dr. Mustafa Beyin karargâhı, Nikolaidinin «Merkez Eczanesi, karşısında, yine bir Rumun «Osmanlı Eczanesi» vardı.

Frenk Mahallesinde «İcar» ların büyük ecza deposunda, Harp sonuna kadar her şey bulunurdu. Yine Frenk Mahallesinde «Etniki Eteriya»cılarının karargâhı «Moraiti» eczanesi vardı, Moraiti zengin bir müessese idi. Avrupa müstahzarları, Welcome Borogh'un bütün ilâçları, Harp sonuna kadar Moraiti'de eksik olmadı. İsim benzerliği için bana özel iltifatı vardı.

Doktorların hemen hepsinin muayenehaneleri yoktu, eczahanelerde girişte, veya üst katta hastalarını muayene ederlerdi.

İSTİKRAZİ DAHİLİ TAHVİLLERİ

335 de istikrazı Dahili Tahvilleri piyasaya çıkarıldı.

Hükümet bunların sürümü için gazetelerde reklâmlar yaptı. Zorlamalar da oldu.

Filozof Dr. Rıza Tevfik de görevlendirilenlerdendi. Filozofun bir toplulukta şu konuşması meşhurdur:

«Vatan, Silistre öğüt ve çağrısını bir tarafa bırakalım da size bir hikâye anlatayım, dedi doktor.

«Timurlenk girdiği bir şehirde müslümanları toplamış. Meydana bir eşek bağlatmış. Sormuş cemaate, bu hayvanın adı nedir demiş. Ehâli, haşa huzurdan, EŞEK dir demişler. Timur öfkeyle, Utanmıyorsunuz. Eşek sizsiniz, o KEÇİ dir demiş, ve müslümanlara elli bin altın ceza kesmiş.

Timur ertesi gün Hristiyanları toplatmış. Sormuş hayvanın adını. Gavurcuklar KEÇİ dir deyince Topal Timur, utanmıyorsunuz hınzırlar, koca eşiği KEÇİ yaptınız, çıkın Yüz bin altını demiş.

Daha ertesi gün çağrılan Yahudiler soruya şu cevabı vermişler. Bu ne eşektir, ne keçidir, Allahın bir belâsıdır. Emret ne dilesen verelim.»

Rıza Tevfik «Uzun etmeyin. Bu tahvillerin hepsi satılmalıdır» diye kürsüden inmişti.

İstikrazı Dahiliye hepimiz iştirâk ettik.

Bu iş için İzmirde Doktor Nazım gelmişti. Sükkeri Zade Tevfik Paşa ile bir iş konuşuyorduk. Odaya Dr. Nazım Bey girdi. Paşadan yalnız nakden değil, teşvik yardımı istedi. «Bu badireden kurtulmak için ne yapmak lâzımsa yapılmalıdır. İzmirde para kazanan büyük servet yapanlar var. Biz Hasbeten lillâhhep koşup duruyoruz. -Pabucunun tabanını göstererek- Bakınız, ayakkabımın altındaki yarığı bile tamir ettirmeye imkân bulamıyorum» deyince ben dayanamadım. «Doktor, beş on kuruş bulup pabucunuzu tamir ettirin, bu hem size hem memlekete lâzımdır» dedim. Beni Lozan Türk Yurdundan bilirdi, severdi, patavat-sızlığıma kızmazdı.

Eski Girit muhacirlerinden Baba Raşit Bey İzmirin mübarek simalarındandır. Şöhreti İttihatçılıkla başlar. Bilhassa İttihat ve Terakki Kâtibi Mes'ulü Mahmut Celâl (Bayar) Beyin sağ kolu idi. Eşref Paşa onun ülkesi, Bornova Giritlileri Baba Raşidin ordusu idi.

Müdafaai Hukuk'a bu Giritli kolonisi ile sağladığı yardımları şükranla yad etmek isterim.

Baba Raşit büyük yaş farkımıza rağmen bizimle arkadaşlık da etmiştir.

Giritli dostlarım çoktu. Bunlar arasında Kösele tüccarı Mehmet Reşidaki Müdafaai Hukuk ta Kıymetli yardımcımızdı.

Yine eski Giritlilerden Mustafa Melhi dostumuz İzmir ticaret aleminde namı bırakmış bir dostumuzdu. Bir hikâyesini buraya almak isterim.

İzmirin kuru inciri hanlarda işlenirken eller deniz suyu ile ıslatılır. Tatlı su incire iyi gelmez. Sahillere lâğımlar aktığı için Belediye Yeni Kale dışından büyük dubada deniz suyu getirilerek İşleme hanlarına narha bağlı ücretle dağıtma işini müzayede ile bir müteahhide ihale eder. Duba, şimdiki Konak Vapur iskelesinin olduğu yere bağlanır, tevziat oradan yapılırdı.

Bir sene Mustafa Melhi ihaleyi yüksek bir bedelle kazandı. Müteahhit batacak dendi. Çünkü boşalan duba romorkörle Yeni Kale dışına çıkarılacak doldurulup getirilecekti. Mustafa Melhinin dubası bir türlü boşalmıyordu. Sonradan öğrenildi. Müteahhit dubanın alt tarafına yukardan ayarlanabilen bir menfez açtırmış, oradan depo otomatikman dolarmış.

İzmirde yerleşmiş İngiliz ailelerinden Percy Hatkinson Casusluk suçundan yakalandı.

Percy, Bergama, Marmaris, Bodrum civarında Maden İşletmeciliği yapıyor görünürdü. Harp içinde Bergamada Cizvit papazları ile işlettiği Casusluk şebekesi suç üstü ele geçirildi. Ben Sansürde iken bunların dosyasını gördüm. Bu papazların bir dosyasında çok enteresan bir vesika vardı. Az sonra anlatırım.

Percy Hatkinson'u tutuklu olarak İstanbul Divanı - Harbi'ne gönderdiler.

Akrabası diye Madam Evelyn Rene Lochner Percyyi kurtarmak için İstanbulda fa'aliyete girişti.

Evelynin kocası Almandı. İzmir Frenkleri tabiyet, mezhep ayırd etmeksizin birbirlerine karışmış bir cem'iyet idi. Bu insanlar Milliyet duygusuna da pek önem vermezlerdi. Hatırlarım, yalnız Türk semalarında ondan fazla İngiliz, Fransız tayyaresi düşüren yakışıklı Alman pilotu Budeke'yi genç kızlar, kadınlar elde etmek için saç baş olurlardı. Birinci Ordu Kumandanı General Leyman Von Sanders Paşa şerefine Karşıyakada verilen Cock Tail partisine gelebilmek için İtalyan, Fransız kızlar beni bile rahat bırakmamışlardı.

Gelelim Madam Lochnerin İstanbuldaki faaliyetlerine.

İzinli olarak İstanbulda iken Tepebaşı'nda Kontinantal Otelinde Evelyn'i karargâh kurmuş buldum. Divanı Harp Reisi, Nafiz Beyin, ve diğerlerinin yakalarını bırakmıyordu. Neticede Percy müebbed hapse hüküm giydi, idamdan kurtuldu.

Bergamada ele geçen dosyalara dönelim. Harpten evvel İsviçrenin Fribourg şehrinde Beynelmilel Hristiyan Misyonerler Kongresinde şu karar alınmış:

«Türkleri Hristiyan yapamıyoruz. Bu iş için sarfettiğimiz paranın yarısı ile onlara papaz yerine ŞANTÖZ gönderelim. (Corruption) Yolu ile za'fa sürüklenirler, ve kuvvetimizi arttırırız.»

EGE BÖLGEMİZDE MADENCİLİK

İzmir, civarında küçümsenmeyecek maden servetimizle Frenkler, ve Rumlar uğraşırlardı. Türkün bulduğu madenleri bile kolayına getirerek ecnebilerin imtiyazlarını aldıklarını Başbakanlık Arşivlerinde okuyoruz.

Whittall, Paterson, Hatkinson, Abott, Charneau, Karasiden Bodruma kadar Arsenik, Manyezi, Krom, Civa, Simli Kurşun, Linyit, bilhassa zengin Zımpara madenlerimizin işletme imtiyazlarını elde etmişlerdi.

En eski Türk madencisi, ve hemen yalnız başına Sadık Beyi görüyoruz arşivlerde.

1910 larda Madencilğe Buldanlı Hacı Emin ve Kardeşi Ethem Beyler merak sardılar.

Büyük Harpte, İşletmelerde, şimendöferlerde yakıt kıtlığı Türkleri Maden kömürü işine yöneltti.

Başbakanlık Arşivinde bulduğum aşağıdaki bilgiler o günlerin Türk maden işleticilerini, ve 1917 Haziranında Hükûmetin koyduğu kömür narhını gösterir. Bu narhlar o günlerin güçlükleri, işçi darlığı, ve paramızın düşmekte olmasına rağmen, Taş Kömürünün bugünkü fiatlarla bir kıyaslama yapmamıza yarayacaktır.

1917 H ziranında Maden Kömürü Sahipl e i: T o bu  no
Soma Bölgesi: (Kuruş) No h

Abidin Zade Ragıp	175
Tevfik Paşa ��irketi	170
Fahri Bey ve Omiros	170
Alayalı Mahmut	160

Nazilli Bölgesi:

��brahim Bey	150
Hafız Ethem oğlu	170
��smail Nasip	160
ilhami Bey	170

1917 Haziran Kararnamesine göre Kararg  h   Umumi
Alı   Fiatları SOMA kömürleri için Tonu 270, Nazillininkiler
için 190 kuru  tu.

HARPTE VAGON - KOL   **FURYASI**

Harpde kömür darlığı yüzünden tüccar mal   nakliya-
tı sıraya konmuştu. Fakat bu sıra i  ine Kayırmacılık, su-
istimaller giriyordu. Bir vagon karaborsada 2 - 3 bin li-
raya, bir koli permisi 500 - 1000 lira arasnıda satılırdı.

Vagon permileri   zmir tüccarları dışında   ttihat  ı ko-
runurlarını da   zmir'e           .

M      Zade        (Kaya) Sadrazam Talat Paşanın
hi  mına uğradıktan sonra Vali Rahmi Beyden yakınlık
gördü, ve ailesini getirterek   zmirde Koronda kiraladığı
bir evde yerleşti.

Vagon - Koli furyası günlerinde, Cemal Paşa Surya-
dan İstanbul'a döndüğünde Hususî Kalem Müdürü Falih
Rıfkı (Atay) izmire sık gelirdi. Karikatürist Cemil, Çallı İb-
rahim de Koli işinden nasib almışlardı .

Bu fasla başlarken kömür kıtlığını söz ettim. Mendi-
rekte, Aydın, Kasaba Demiryollarının stokları tükendi'
Linyitler kâfi gelmiyordu. Lokomotiflerde odun yakılma-
ya başlandı.

Dinar, Eğiridir ve diğer istasyonlarda bekleyen buğ-
daylarımızı İzmir'e getiremediğimizi bilen dostumuz İs-
veç Fahri Konsolosu H. Vander Z. derdimize bir çare bu-
lunduğunu anlattı. Mendirekteki kömür depolarında se-
nelerdenberi yığılıp beton haline gelmiş zemin kazılırsa
bir hayli kalıntı çıkabileceğini söyledi ve bir tecrübe
yapmamızı tavsiye etti.

Emrimize verilen Van Der Zee depolarında yaptığı-
mız tecrübe umulmadık iyi sonuç verdi. Kazıdıkça iri iri
kömür kalıpları çıkıyordu: ,

Aydın Demiryolu idaresile anlaştık. Bir katarın yarısı
bizim buğdayları taşıyacaktı. İş yoluna girdi. Fakat,
Değirmende öğütülen buğdaylarımıza Valinin el koydu-
ğu haberi geldi. Güya un karaborsacılığı yapıyormuşuz.

Valiye hazırlıklı gittim. Geliş, Un fabrikasına giriş,
çıkış, satış, dağıtım defterleri, ve bunlarla ilgili belgeler-
le ilgili bir yığın dosya ile kâtibimiz makam kaisı önünde
duruyordu.

Vali Rahmi Beyin adeti yanına gelenleri toplu ola-
rak kabul eder, herkesin önünde dinler sorguya çeker-
di. Sıra bana gelince, Kasaba Demiryolu müfettişi Selâ-
nikli Nevazat Beyin Aydın Demiryolu ile anlaşılamamızı çe-
kememekten doğan bir ihbara iltifat etmemesini Rahmi
Beyden rica ettim.

Vali Rahmi Bey, «Ortada bir yanlışlık mı, yalan mı var bunu öğrenmek isterim» dedi. Defter ve belgeleri inceletmesini rica ettim. Vali bunu yaptırdı. Ertesi gün Dara ağaç un fabrikasındaki mallarımız serbest bırakılmıştı.

İZMİRDE ŞİMENDÖFER OKULU

Büyük Harpte de Aydın ve Kasaba Demiryollarının memurları, istasyon şefleri, Ambarcılar, kalifiye işçileri kamilen Rumdu. Ateşçi yamakları, bekçiler, hamallar Türktü.

Aydın Demir Yolu İdaresinde Emlâk Müdürü, Kasaba Demir Yolunda Kapı Kâhyası, yani Tercüman Giritli Mihri Beyden başka elle tutulur bir görevde Türk hatırlamıyorum. Aydın Demiryolu Sivil ve Askerî Resmi İşler Dairesine Zeki Mithat, ve İsmail Nişli'yi almışlardı harpte.

İttihat ve Terakkinin İzmir Kâtibi Mes'ulu Mahmut Celâlettin (Bayar) Bey, Türk çocuklarına Şimendöfercilik öğretim kursları açılmasını bir gaye edindi. Vali Rahmi de Celâl Beyi destekledi. Celâl Beyin mektebi kuruldu. B ş.: bakanlık Arşivinde bu kurslara tahsisat ayrılıp ödendiğini görüyoruz.

Bu mektepte yetişen çocuklarımız İstiklâl Harbinde, ve kurtuluştan sonra bütün Demir Yollarımızda işletmeleri ele aldılar, ve yürüttüler.

İZMİRDE PARA İŞLERİ

İzmirde İstanbulun Resmi 100 kuruşu çarşı pazarda CÜRÜK PARA adile 190 kuruştı Zahîre Borsasında malına göre bir liranın karşılığı 168,70, 170, 125, 180 kuruş-

tu. Çekirdeksiz üzümün parası ile siyah üzümün alış satış paraları başka idi. Resmi para 100 kuruş -Bir Lira- nın bölümleri bir Mecidiye -20 Kuruş,- Yarım Mecidiye -10 Kuruş-, Çeyrek Mecidiye -5 Kuruş-, Sekizlik —yani Sekiz metelik 2 kuruş, Dörtlük - dört metelik karşılığı 1 kuruş— gümüş paralardı. Bakır kuruşluklara MANGIR denirdi, 2 1/2, 1/2, kuruşluk mangırlar, madeni karışımı Metelik, yarım metelikler de geçer akçelerdi.

Altın paralar 500, 100, 50, 25 kuruşluk sikkelerdi.

Sarraflar bir lirayı bozmak için 50 sekizlik gümüş parayı FiŞENK yaparlar, günün piyasasına göre ilâve, veya kısma düzenlerlerdi.

Osmanlı Bankası Devletten edindiği imtiyazla Beşlik Banknotlar basardı. Bunlar daha çok saklamada kullanılırdı. Harpte Paramız düşerken uzun zaman Osmanlı Bankası Banknotları ya hiç ya da az kayıpla geçer olmuştu.

Harpte Altın, Gümüş Suriyeye, Arabistana akmaya başlayınca Hükûmet de Banknotları 1/2, 1,5 liralıkla kalmayıp 5, 2 1/2, hatta 1 kuruşlukları da piyasaya döküldü.

İZMİR VE EGE SAHİLLERİNDE RUMLAR

Mütarekede, Yunanlıların İzmir'e göz dikmeleri karşısındaki çalışmalarımızda türlü yayınlarımızla Türk Topraklarındaki iddialarını çürütmek için iki müdafaa yolu tutmuştuk.

1 — Tarihî dayanaklar.

2 — Bölgenin Nüfus Durumu.

I — Tarihte İzmir

Vital Guinet 1891 de yayınladığı eserinin 3. Cild 437 sayfasında tarihsel bakımdan İzmir ve havalisini incelerken şöyle diyor:

«Bu topraklar İoniyen Konfederasyonundan sonra muhtelif ellere geçmiş, Perslerin istilâsında kalmış, İskender zaferlerinde Grekler gelmiş, onlardan Romen hakimiyetine düşmüş, ve bu devrede Yakın Şarkın en güzel parçası olmuştur.

Orta Çağda ayrı ayrı hakimiyetlere geçen bu bölgeler birer birer Türk Selçuklu ve Osmanlılara teslim edilmiştir.»

Bütün Tarih kitaplarında müşterek bilgi şu değil mi?

«Timurlenk 1402 de İzmire girmiş, şehri Rodos Şövalyelerinden almış, taş taş üstünde bırakmamış, tüm ehâliyi kılıçtan geçirmiş, çekilirken şehri bir Türke, Aydın Beyine vermiş. 1415'de de Çelebi Sultan Mehmet İzmiri Osmanlı Devletine bağlamıştır.»

İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyetimizin 4 Numaralı «Smyrne Turque» broşüründe, Yunanlıların yalan dolanlarla ortaya sürdükleri iddiaları red ederken şu hakikatları savunuyorduk:

«Grek Kolonileri ROMA İmparatorluğu tarafından, Türklerin buralara gelmesinden 15 Asır evvel yutulmuştur.

Buralara persler yerleşmiş, Şarki Roma İmparatorluğu kurulunca Grekler güneyden kuzeye yayılmış, ve fakat aralarındaki daimi çatışma kırışmadan faydalanan Türkler Anadolu'yu istilâ edip Selçuk ve Osmanlı imparatorluklarını kurmuşlar, ve bu suretle Anadolu Türk olmuştur.»

«Smyrne Turque», tarihsel, din, dil, toprak sahipliği, tarımsal, etnik, çoğunluk faktörleri meydanda iken asırlar evvel geçici konuklamalara kıymet vererek Galiplerin Yunan isteklerini onaylaması halinde bu topraklarda Suih ve Sükûnun mahvolacağını ispatlamıştır.

«Smyrne Turque» bu gibi geçici konuklamalara yer verilirse, meselâ Orta Avrupada bir çok devletin ortadan kalkacağını Medenî Dünyaya anlatma çabasında bulunmuştur.

Şu neticeye varıyoruzki Türkler İzmirli Yunanlılardan almamıştır.

Will Durant «Histoire de la Civilisation»nunun 19. Cilt 53. sayfasında «Timurlenk Ege'ye doğru yürüyüşünde İzmir Rodos Şövalyelerinin elinde idi. Sakız, Midilli, Foçaya sahip bulunan Cenevizliler Timura haraç vererek boyun eğdiler ve yakalarını kurtardılar.» diyor.

Will Durant'a nazaran o devirde yalnız İzmir değil, bütün Ege sahillerinde, hattâ Ege Adalarında Yunan, Rum egemenliği yoktu.

Eniyelopeadia Britanica'da okuduk:

«1402'de Timur, İzmirde taş taşüstünde bırakmadı. Şehir sakinlerini tamamen denecek derecede kılıçtan geçirdi. Timurdan sonra şehre Türkler sahip oldu, ve en nihayet Osmanlıların eline geçti.»

2 — Nüfus Durumu

Duyunu Umumiyei Osmaniye İdaresinin Anadolu'da incelemeler yapmakla görevlendirdiği Vital GUINET 1891 de yayınladığı kitabında şu bilgileri veriyor:

«İzmir, Çeşme, Foça, Menemen, Alaşehir, Kasaba - Turgutlu, Aydın, Ayvalık, Manisa, Bodrum, Sarayköyü içine alan 45.000 Kk. de 1.396,477 kişi yaşamaktadır. Müfredatı:

1.093,334	Türk
208,893	Rum
14,103	Ermeni
18,093	Yahudi
54,605	Ecnebi (Yunanlı Rum dahil)

1.396,477 Toplam.

Yine GUİNET'ye göre 1891 de Aydın Vilâyeti Sancak-
larında (ilçelerinde) nüfus dağılımı şöyledir:

	İzmir	Manisa	Aydın	Denizli	Muğla	T o a
Türk	273,795	291,460	185,898	210,697	131,484	1,093,334
Rum	130,957	47,533	16,907	2,840	10,576	208,893

Şimdi iki kaynağa göre EGE sâhil mıntıkasındaki nü-
fus dağılımını ayrıntılarıyla inceleyelim. Kaynaklardan biri
Vital GUİNET'in 1894, diğeri Osmanlı Devletinin 1917 Res-
mi istatistikleridir.

E G E K I V I L A R I N D A N Ü F U S

Osmanlı Devleti **1917**

Vital Gulnet **1894** İstatistiği

Resmi istatistiği

BERGAMA		
Türk	23.735	70.012
Rum	8.416	0
Ermeni	1.500	1.011
Ecnebi	586	0
Yahudi	1.000	773
	34.237	71.796
MENEMEN		
Türk	20.309	22.769
Rum	7.779	4.089
Ermeni	508	140
Ecnebi	1.500	50
Yahudi	100	428
	30.290	27.476

SİVRİHİSAR

Türk	20.200	7.892
Rum	7.500	2.620
Ecnebi	100	11
Yahudi	40	0
	28.840	10.523

ÇEŞME

Türk	20.307	7.985
Rum	7.200	197
Ermeni	500	0
Yahudi	50	0
	28.057	8.182

URLA

Türk	19.435	9.516
Rum	6.952	22.383
Ermeni	260	40
Yahudi	15	431
	26.662	32.370

KIRKAĞAÇ

Türk	41.373	17.771
Rum	5.768	3.363
	47.141	21.134

KUŞADASI

Türk	8775	11.190
Rum	6189	9.000
Ermeni	59	79
Yabancı	200	0
Yahudi	149	145
	15372	20.414

FOÇA

Türk	2284	8.147
Rum	8435	0
Ermeni	35	0
Ecnebi	100	0
Yahudi	250	69
	11419	8.216

AKHİSAR

Türk	24.146	32.280
Rum	6.118	5.877
	30.264	38.157

SOMA

Türk	26.128	21.740
Rum	768	1.774
	26.896	23.514

AYDIN

Türk	52.578	83.916
Rum	5.597	13.086
Ermeni	300	264
Ecnebi (çoğu Yunanlı)	18.000	64
Yahudi	114	361
	60.479	97.691

SÖKE

Türk	14.987	21.765
Rum	8.258	16.059
Ermeni	59	139
	23.304	37.963

MEĞRİ

Türk	19.622	20.880
Rum	3.837	4.018
Ermeni	37	0
Yahudi	26	26
	23.522	24.924

AYVALIK

Türk	180	3.215
Rum	21.486	8.052
	21.666	11.267

**AYVALIĞI da içine alan
KARASI (B a kesir)**

Türk	279.700	381.582
Rum	96.365	56.518
	376.065	438.100

EDREMİT

Türk	42.932	33.906
Rum	7.482	1
	50.414	33.907

Yukardaki EGE kıyıları istatistiklerinde, Ayvalık, Edremit, Foça, gibi şehirlerdeki İniş Çıkışlar Balkan Harbi sonunda yapılan değişme, ve Büyük Harpteki yerleşmelerden ileri gelmiştir.

PONTOS — ERMENİSTAN İMPARATORLUKLARI

Greklerin Batı Anadolu hülyalarının ne kadar mesnedsiz olduğunu yukardaki rakkamlar gayet belirli bir surette ispatlamaktadır.

Nüfus konusunda rakkamları konuşururken Greklerin PONTOS, Ermenilerin DOĞU Anadolu İmparatorluk kurmak gayretleri etrafında da ciddi belgelere bir göz atmak yersiz olmayacaktır.

Vital GUINET kitabında, Karadeniz'de PONTOS İmparatorluğu kurma sevdasını çürütmeye yarayan şu bilgileri veriyor 1891 deki kitabında:

Karadeniz'de Nüfus Dağılımı:

Trabzon	Vilâyeti	Türk	334,975	Rum	91,000
Samsun	»	»	214,135	»	77,000
Gümüşhane	»	»	118,770	»	9,000
Giresun	»	»	51,704	»	11,804
Lazistan	»	»	138,820	»	16,000

Toplam : 858,404

204,884

Yukarıdaki bölgelerde incelemelerini yaparken şu bilgileri edindiğini de Guinet yazıyor: «Trabzon, Sam-sun gibi şehirlerde, köylerde en azından üç jenerasyonun, dedelerinin etkisi altında yaşayagelmiş olduklarını görüp öğrenmek mümkün olmuştur.»

Bu vesile ile ERMENİSTAN iddiaları için hâlâ devam eden yaygıraların mahiyetine ışık tutacak bilgileri yine Vital GUINET'den alalım.

GUINET Doğu Vilâyetlerimizde yaşayan Ermenilerin Nüfus dağılımı için 1891 incelemelerinde şu sonuçları buluyor:

	Müslü m n	E r ni
Sivas, Amasya, Tokat	1.043,710	109,502
Erzurum	287,339	92,975
Elâzığ	267,466	54,950
Diyarbakır	328,644	89,079
Bitlis	254,000	128,000
Muş, Gence	241,000	79,900
Hakkari	280,000	15,000
Musul	248,380	30,000

Yukardaki rakamlar BEYRUT - MARSİLYA, LOS - ANGELES gibi yerlerde yapılan senelik lânetleme törenlerinde iddia edilen 2.000,000 falan Ermeni Katliâmı lâflarının epiy mübalâğa mahsulü olduğunu göstermezmi? 1891 de Katliamcı denen İttihatçılar yoktu. İlerde Büyük Harpten bir kaç sene evvel bir Alman eleştiricinin Osmanlı İmparatorluğunun ayrıntılı tüm nüfusu hakkında verdiği bilgide, Anadolu, Rumeli, Suriye, Arabistan, Libya, ve Adalarda ne kadar Ermeni vatandaşımız yaşadığını okuyacağız.

Rusların tertibi, kışkırtması sonucu Doğu Bölgemizde yalnız Ermenilere değil, Türklere, Kürtlere, karşılıklı saldırmalarla az zarar vermemiştir.

Artık olanları unutmak lâzımdır. Biz Makedonyada. Egede olanları unuttuk. Bizimle yaşayan Rum ve Ermenilerin huzurlarını sağlamak bizim kadar dış tertipçilerinin de borcudur.

Evet biz unuttuk. Küçük bir örnek vereyim. Edirne Asfaltında yabancı turistlere yol göstermek için konmuş Sarı Levhalara «Selânik» değil «THESSALONİKİ» yazmışız. Pire Hava Alanından İstanbul'a kalkacak uçaklar için Haut Parleur «KOSTANTİNOPOLİ» diye haykırıyor. Neden «BİZANTIOM» demiyorlar şaşarım.

Doğu ve Batı Anadolu'da nüfus dağılımı hakkında yazdığım bilgilere bir başka kaynaktan öğrendiklerimi ilâve edeceğim.

1910'DA OSMANLI DEVLETİ NÜFUSU

Serveti Fünun Dergisi'nin 1910 koleksiyonunda Reep 1328 nüshasında Alman mütehassıs Hern Edvis Triyeç'in Frankfurter Zeitung'dan nakledilen şu bilgilerini okudum.

Mütehassız eleştirici şu bilgileri veriyor:

O m a l l Devle tnde Türkler,

Rumeli	6.500,000
Anadolu	17.500,000
Afrika	1.000,000

25.000,000

Diğ e eri:

Arap	6.000,000
Rum	2.000,000
Ermeni	1.265,000
Kürt	1.270,000

10.535,000

Yukardaki satırlar Türk Anadolu'ya göz dikenlerin manasız dezidereta'larına, dayanaksız iddialarına kesin cevaplarımızda bizi haklı göstermeye kâfidir kanısındayım.

E G E O K U L L A R I

Grekler, Mütarekede, İzmir'e konmak için, isteklerini haklı göstermek yönünden bölgede kültürel üstünlüklerini de ileri sürerlerdi. Kitabımızın başlarında muhtelif devirlerde Türk maarifinin ne durumda olduğunu açıkça, sadakatla, acıklı zamanlarını da saklamadan yazmıştım. Fakat az zamanda kendimize geldik. İlerlemeler oldu. İşte bölgenin «Sronyrne Turque» göre maarif durumu:

İzmir Sancağı	OKUL	(1917 R e i kayıtlar)	
		Öğretmen	Öğrenci
Türk	55	390	6359
Rum	50	346	5871
Ermeni	11	38	1112
Yahudi	16	91	2481

Manisa .

Türk	39	140	3938
Rum	20	40	306

Bergama

Türk	34	55	2539
Rum	2	5	60

Çeşme

Türk	10	18	603
Rum	3	5	120

Menemen

Türk	9	20	594
Rum	1	2	10

Foça

Türk	11	19	435
Rum	2	3	40

Nif (M. Kemalpaşa)

Türk	13	25	1240
Rum	5	7	88

Urla

Türk	8	14	528
Rum	5	6	100

Karaburun

Türk	14	14	395
Rum	4	5	80

Sivrihisar

Türk	7	13	715
Rum	0	0	0

Kuşadası

Türk	6	15	300
Rum	3	4	150

Ala ş hir

Türk	12	32	1083
Rum	3	11	253

Akhisar

Türk	12	29	1026
Rum	2	4	74

Kırkağaç

Türk	13	18	578
Rum	4	8	312

S o a

Türk	8	6	436
Rum	0		

Söke

Türk	4	21	714
Rum	3	6	310

Yine aynı 1917 resmi kaynaklara göre Aydın - İzmir - Vilâyetinin dört sancağı ile okullarının mukayeseli ayrın-
tısı şudur:

	Okul adedi	Öğre t en	Öğrenci
Türk	594	1560	45.025
Rum	136	504	10.167
Ermeni	21	61	2.682
Yahudi	21	103	2.989
Diğer	9	107	1.050

İ Z M İ R E R M E N İ L E R İ

Vital Guinet kitabında İzmir Ermenilerinin 16. Asrın sonlarında İran Şahı Abbasın zulmünden kaçıp gelmiş bir kafilenin torunları olduğunu yazar. İzmir Ermenilerinin Türkçeyi konuşmaları İstanbuldakilerden farklı idi. dah az aksansız ve daha az ağıdalı konuşurlardı.

Ermenilerin büyük manifatura mağazaları vardı. Banker, kuyumcu el sanatkârları ile müreffeh yaşarlardı.

Sivrisiyanlar, Avadikyanlar, Spartalyanlar büyük, çarşı gibi mağazalardaki manifatura stokları ile Harpte milyonlarına milyonlar katmışlardı.

Ermeni dostlarını Rumlardan az değildi. İttihatçılar tehcir programlarını İzmirde de yapmak istediler. Vali Rahmi üç-beş militandan fazlasını içerlere göndertmedi. Fakat mütarekede hiç beklenmedik tezahürlerle karşılaştık.

Vali Rahmi İstifa edip İstanbulla giderken, haberli olarak, Madam Avadikyana vedaya gitmiş. Kabul edildiği salonda perdelere takılmış, yerlere sürünen mor koyu

turuncu, sarı acaip renkli bir nesne görmüş. Madam Avadikyana bunun ne idiğini -bilmiyormuş gibi- sormuş. «Bu bizim Milli bayrağımız» cevabını alınca Rahmi Bey «Madamcığım pek zevksiz buldum bunu. Rumların -mavi beyaz- bayrağı daha iç açıcı» demiş, ve hemen evi terketmiş. Bunu bana Rahmi Bey kendisi anlatmıştı.

İzmir Büyük Yangını faslında Ermeni vatandaşları ayrıca konu edeceğim.

İ Z M İ R R U M C A S I

Guinet eleştirmelerinde İzmir Rumlarının Atina lehçesi ve meselâ İstanbullu Rumlardan bambaşka konuştuklarını ve bunu Yunanistan'dan İzmir'e taşınmalara yorâr.

Filhakika İzmir ve çevresinin ticari ve tarımsal zenginliği bu taşınmalara sebep olmuştur. İzmir Rumlarının lehçe farkı bizim de dikkatimizi çekerdi. İzmirli Rumlar İstanbullu Rumların lehçeleriyle alay ederlerdi. Demek oluyor ki Yunanistandan İzmir'e «Altına hücum» nev'inden taşınmalar olmuş. Yine Gulnet kitabında İzmirli Greklerin ticari kabiliyetlerinin Atinadakilere üstün olduğunu yazarken bununla göçlerin nedenini anlamak kolay olur.

O P E R E T L E R

Harp içinde Rumların bir operet trupu türedi. Başları tek gözlü, yöneticisi kambur piyanist olan bu trup Garb operetlerini Rumcaya adapte eder, Kokolide oyunlar verirdi.

Bizim gençler de heveslendi. Filozof Kâşif bir operet uydurdu. Muallim Reşat Bey Arkadaşları ile bu opereti sahneye koydu. Operetin bir nakaratını hatırlıyorum:

«Kur ulduk, kur ulduk biz yağmurdan,
Diz boyu bulanık bir çamurdan.»

Harp içinde İzmire Viyana Operet Kumpanyası geldi. Bu bir hâdis e oldu. Primadonna Miloviç - Büyük Yangın'da zarar görmeden yerinde duran Fransız Konsoloshanesi bitişiğindeki, Paris Opera binasını takliden yapılmış, ve Balkanlarda eşi olmayan - «YENİ TİYATRO» da bir ay süre ile oyunlar verdi. Frans Lehar'ın, Sraus'ın eserlerini doya doya seyrettik. «La veuve Joyeuse, Çardas Fürsten, Çingene Aşkı, Reve de Valse» operetlerini bir ay süre ile seyrettik.

Miloviçi, arkadaşı tenor Naitenghell ile Karşıyakadaki evimize yelkenli sandalımızla yemeğe götürdüm. Bazı geceler, suareden sonra onları Kraemer Otelinin Şark Salonuna Super'ye davet ederdim. Şu kadar varki İstanbul'da Harp zengini Bulgurcu Habip Bey gibi artistin, sigarasını 500 lük banknotla yakmazdım.

İZMİR RUMLARININ ESKİDENBERİ İMTİVAZLI DURUMLARI

Vital Guinet 1891 de yayınladığı meşhur kitabında Rumların Türklere neler borçlu olduğunu şu satırlarla anlatmaktadır:

«Rumlar her sene Hastane, Kilise, Yetimhanelerine büyük paralar sarfederler. Geniş bağışların yardımı ile toplumlarına rahatlık sağlarlar. İş hayatında en verimli yerleri kapladıkları gibi Tarım alanında da üstünlükleri meydandadır. Şunu da belirtmek gereklidirki -Fra Diavolo (*) ya eşit eşkiyalar Rumlardan yetişmiştir, Katırcı Yanlır gibi.»

(*) Sicilyalı bir Haydut.

Dış Ticaret durunca kazançlar da durdu denemez. Rumlar, Ermeniler ticaret ve zanaatlarını yürütmesini biliyorlardı. Tükenmek bilmez stoklar onların elinde idi. Pamuklular, yünlüler İzmirde Harp sonuna kadar dayandı.

Klonaridi'de İtalyan Baldini Orkestrasında konserler, keman ustası FUSCO'nun resitalleri durunca Rum Politikası yer alır, Rumca şarkılar Atina sokaklarını İzmirde taşırdı. Café Corso'nun çifte çifte mandolinli, gitarlı Politakya'sı Atina'yı aratmazdı.

TÜRKÜN İYİ NİYETİNE KARŞILIK

Türk her gittiği yerde Rumları, Venediklilerden, Cenevizlilerden kurtarıcı olarak karşılanmıştı. Şehzade Süleyman Rumeliye geçtiğinde, orada bulunan küçük Türk kolonisinden fazla Rumların sevinç ve alkışlarla karşılanmıştı. Yanyada, Giritte, Kıbrısta, Rodosta da Türklere aynı gösteriler yapıldı.

Fatih Sultan Mehmet Patriği yerinde bıraktı, hatta ona imtiyazlar bağışladı.

Kanuni Süleyman seferlere çıkarken İstanbul su kemerlerinin, yollarının bakım ve korunmasını Ermenilere bırakırdı.

19. Asrın sonlarına doğru, yine Rusların kışkırtması ile Doğu bölgelerinde, Adanada Ermeni ayaklanmaları durmadan devam ediyordu.

Memleketimize göz diken Avrupalılar da her vesile ile ekalliyetleri güya himaye ediyor görünerek ayaklanmaları onların lehlerine yorumluyorlardı. İngilizler hiç bir fırsatı kaçırmadan zaafımızdan yararlanmayı sürdürüyorlardı.

Halbuki o devrede Abdülhamit Hükümetleri Rum ve Ermenileri Devlet hizmetlerinde kullanmaktan çekinmiyordu. Rumları adalarda, Ermenileri Van, Bitlis, Hakkâri, Harput'ta görevlendirirdi Türkler.

Başbakanlık Arşivinden şunları alıyorum:

1322 de Limni Mutasarrıf Muavinliğine Kostantin Efendi, 1324 Şubatta Hariciye Nezaretine Gabriyel Efendi, Kasımda Loros Kaymakamlığına Boyacıyan, Midilli Mutasarrıf Muavinliğine Platon, Sakız Mutasarrıf Muavinliğine Dimitraki, 1325 Mayısında Hariciye Müsteşarlığına Azaryan, 1326 da Peşte Etibba Kongresine Ferik Zoiros Paşa, Cenova Kançılarlığına Nikolaidi, 1327 de Viyana Sefaretine Reşit Paşa yerine Mavroyenin, 1330 da Washington Sefareti Baş kitabetine Kostantin, Londra ve Paris Sefaretleri Maliye Müşavirliğine Gülbenkyanın atanmaları Meşrutiyette de ayrılık gösterilmediğini açıkça göstermektedir.

Doğu vilâyetlerimizde Ermenilerin hiç rahat durmadıkları bölgelerde, meselâ Van Vali Muavini Leon, Bey, Bitlis Vali Muavini Ohanes Beydi.

Londra ve Paris elçiliklerindeki Malî Müşavirimiz Gülbenkyan Rus tabiiyetine geçti. Bu mevkide iken sağladığı relasyonlarla Musul Petrolleri işini düzenlediği muhakkaktır.

Mavruyenî. Mavrudis, Kara Todori, Musuris Paşalar Nazırlık, Sefirlikler yapmışlar, büyük servetler sağlamışlardı. Muazzam konaklarının kalıntıları Kuruçeşmede. Boğazın en müstesna yerlerinde, Büyük Ada'da hâlâ görünür durur.

Bu memuriyetler Meşrutiyette de esirgenmemiş, Ha-laçyanlar ve daha niceleri nazırlıklar almıştır. İzmirde Umuri Ecnebiye Müdürü Ermanak Efendiyi Fener asilza-

delerinden Şarl Bey Karabiber istihlâf etmiş, ve Mütarekeye kadar Vali Rahmi Beyin gözde bir memuru olmuştur.

H I F Z I N A L B A N T O Ğ L U

Hıfzı İzmirin meşhurlarındandı. Ağdalı konuşmaya bayılırdı, Arapçadan kelimeler, terimler icad ederdi. Patina-ja «mezlâka», nezlesi varsa «desti perişanı tutmayın lütfen (zükkâmım) var» derdi. Sapı fil dişi boynuzumsu bastonunun Kruger'e ait olduğunu söylerdi. Büyükler meclisinde sevilir, şişko Hıfzı'yı herkes severdi.

Uşaki Zade Muammer Beyin meclisinde gedikli idi. Muammer Bey harpten evvel ailesi ile Londraya giderken Hıfzıyı da beraberlerine almıştı. Londra hikâyelerini bir türlü bitiremezdi. «Namık Kemâl Londra mektuplarında Doklardan bahseder, o benim gibi Chop House'ları görmüşmü diye böbürlenirdi.

Ben İstiklâl Harbinde Ankarada iken, Emniyet Umum Müdürü Naci Bey Antalya'ya gelip kalmak isteyenler arasında vaziyeti şüpheliler arasında Hıfzının da ismini gösterdi. Ankara'da olduğumu öğrenmiş, bana da telgrafı geldi, İzmir'e geri gönderilirse yolda denize atlayıp intihar edeceğini bildiriyordu. Hemen kefil oldum, Hıfzı Antalyada yerleşti.

Zaferden sonra Nalbant Zade Ankarayı karargâh yaptı. Hemşehrilerini oturduğu Han odasında yedirir içirir, izaz eder, yardımlarına koşardı.

Milli Şair Behçet Kemâl'i onun han odasında yumurtalı pastırma ziyafetinde tanıdım. O zamanlar şâirimiz yeni palazlanıyordu.. Büyük kudretli daha yayılmamıştı.

Hıfzı gizli istihbaratta idi galiba son zamanlarına kadar. Allah rahmet eylesin.

Mütareke imzalanır imzalanmaz Rumlar kımıldanmaya başladı, havaları değişti.

İtilâf Devletleri namına İzmir'e gelen İngiliz monitörünün kumandanı Komodor DİKSON rıhtıma çıkar çıkmaz, hazır bekleyen Rumlar büyük tezahürat yaptılar. Yunan bayrakları ortaya yayıldı. Zerkavatçı beygirleri bile ma-vi - beyazla donatıldı.

Diksonla tanıştım. Kibar bir adamdı. Taşkınlıkları kı-nıyordu. Onu Karşıyakadaki evimize davet ettim. Yedik, içtik. Fakat adam ne yapsın. Bir husumet tufanı, şımarıklık etrafı sarmıştı ve itilâf devleri Grekleri himaye ediyordu.

Ağabeyimle oturup düşündük. Bir şeyler yapmalıydık.

Biz, Harp içinde, sessiz sedasız, herkesle dost yaşadık. «Mütarekede İzmir Olayları» kitabımda, Almanlarla harbe girmemizin felâketle sonuna varacağı kanısında olduğumu anlatmıştım. Bizi harbe sürükleyenlerle bir yakınlığımız yoktu. Harp zengini, türedisi değildik. Gazetelerde İttihatçılık aleyhinde yazılar başlamıştı. Yakın tehlike karşısında ellerimiz bağlı kalmamak için girişilecek teşebbüslerde taraftar bulacağımıza, müzaheret göreceğimize ümitli idik.

Arkadaşlarla buluştuk. Karar verdik, «İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» ni kurduk. Bunun tarihçesini ileride «Nurettin Paşaya Memorandum» başlıklı yazıda göreceğiz.

Nurettin Paşa bize çok müzahir olmakla beraber, meşrebi icabı, din adamları ile, ve dini kisvede çalışmamıza mütemayildi. Biz daha olumlu, başka yollarda yürümeye yöneldik. Bununla beraber Nurettin Paşanın Cem'iyeti Islâmiye için seçtiği, Hürriyet kahramanlarından Emekli Mi-

ralay Sulâhattin Bey, Yusuf Rıza hocam, Gözlüklü Ali Efendi grubu ile temasta fayda görüyorduk.

Müşterek toplantılarımızdan birinde arkadaşımız Hasan Vasfi (Menteş, merhum eski Büyük Elçi) çalışma programımızda bir «Kadınlar Kolu» kurulmasını teklif etti. Vasfinin bu teklifini işiten Salâhattin Beyin pembe yüzü kıpkırmızı oldu. Bir fırtına çıkacaktı. Hemen atıldım. Darül'irfanda bize öğretilen şu hadisî okudum:

«Allîmu evlôdeküm e s ibahate verrimayete.

Ve ni'me lehvül mü'mineti fi beytihel migzeli.»

Türkçesi :

«Cocuklarınıza -erkek- yüzmeyi, ok atmayı öğretin.

Kadınların evlerindeki iğne güzel bir eğlencedir.»

Ortalık yatıştı. Yusuf Rıza hocam, (Aferin Nail, Emeğimiz boşa gitmemiş) diye hem beni taltif etti, hem sevindi.

İlerde de görülecektir. Biz müdafaanın dua ile, edebiyatla yürüyemeyeceğini biliyorduk, Salâhattin Bey grubu ile gayemiz bir, araçlarımız başka idi.

G Ö R E V İ C İ N M A S O N L U K

İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyetinin İstanbulda Mümesilliğini yaparken İtilâf Devletleri ricâli ile temaslarımda yararlı olur, diye MASON LOCASI'na kaydımı istediler. Çabucak merasimi yapıldı, ve sür'atle derecem de yükseltildi.

Ben devamsızlıktan defterden silindim. İçinde bulunduğum müddet, dışarda söylenen Dinsizlik gibi şeylerin en küçük izini görmedim.

Bizde din adamlarından mason olanlar çoktur. Şeyhülislâm meşhur Musa Kâzım Efendi masondu.

İzmir Müdafaai Hukukunda görevli iken Masonluktan yararlandım.

Vali Rahmi Beyin yaveri Yüzbaşı Ziya anlatmıştı.

«İşgâl günü Konakta yakalandım, Kordonda sürüklerken, dedi Ziya, yolda rasladığım Yunan zabitlerine boynuna Mason işareti çekiyordum. Bu subayların yüzünden Mason işaretimi bir çoğunun çıktığını suratlarından seziyordum. Fakat Mason fason kimse bana yardım etmedi.»

Dostum Büyük Üstad Prof. Dr. M. Kemâl beni mason ailesine yeriden almak isterdi. Fakat beni affetmesini rica ederdim.

KRAEMERDE NURETTİN PAŞAYA VE BANA TASALLÜTLER

Mütarekede Nurettin Paşa, vali iken Kraemer Otelinde bir akşam yemeğinde masasına balta ile gelen Rum Aşçı başının tecavüzünde, Nalmimin, karısı Sofika'nın bu haydutun önüne atılmaları ile çirkin bir tecavüzden zor kurtulmuştu. Bu vak'ada Naimlerin hizmetini hatırlatarak, Kurtuluşa, Oteli yanan Naim'e Ispartalıların konağını tahsis etmesini paşadan temin etmiştim.

Greklerin bana tasallutu işgalde olmuştu.

Naim hafta sonlarında Kramerde Soirée Dansantelar tertiplerdi. Ben İstanbula geçmeden böyle bir toplantıya gittim. Geceyi geçirmek için bir oda rezerve ettim. Yedik, içtik, yatmaya hazırlanırken Gary Tobacco Müdürü

dostum Yantis koluma girip beni Bar Amerlcain götürdü, Whisky ısmarladı. Sonra otomobili ile bir gezinti teklif etti.

Kendisinin kullandığı otomobilde «Nail, dedi, bir masada Viron Pirokako ve arkadaşları oteldeki odanda seni haklayacaklarını konuşuyorlarmış. Memurlarımdan biri bana haber verdi. Seni istediğin yere bırakayım» dedi. Daha evvel sözünü ettiğim İvy'nin portresi işte böyle yaramıştı.

Viron Pirokako Harpte Terpandros Pavlidis Kliniği içinde bana dost görünenlerdendi.

İngiliz tayyarelerinin şehri bombalama teşebbüsü üzerine Hükûmet, İngiliz, Fransız ve İtalyanları Türk mahallelerine kapatma kararı almıştı.

Pirokako'ların arkadaşları Stefo Diyamandidis de İtalyan uyruklu olduğu için bizim mahallede Hacı Davutların konağına tıklanlardandı.

Stefonun sevilisi Lavlnoların küçük kızı Sporting Club'de yakamı bırakmıyor, oğlanı kurtarmam için yalvırıyordu. Polis Müdürü Hilmi Bey ılcamı kabul etti, Stefo serbest bırakıldı.

Bu hizmetime mükâfaten Pirokako Seydiköydeki köşkünde Politakyalarla iki gün iki gece bana büyük ziyafet verdi. Beni şampanyalara boğdulardı.

Yantis beni o Pirokakodan kurtarmıştı.

Bu hadiseden sonra İzmirden hemen İstanbul'a geçtim.

G A L A T A S A R A Y K U L Ü B Ü

İstanbul'da İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini temsil ederken Beyoğlu'nda Ağacamii yakınlarında Galatasaray Kulübüne uğradım.

Kulüp Başkanı Nuri Bey -Eski Sadrazam, Şapur Çelebi, Sait Paşa'nın damadı- kulübün yemekleri ile yakından ilgilenirdi. Muvaffak bir yemek olunca Aşçıbaşı'yı çağırır, herkesin önünde onu kutlardı.

Kulüpte meşhur Şikemperver -boğazına düşkün-lerden Necmettin Molla, İngiliz işgâlinde Ankaraya geçen Fındıklı Meb'usan Meclisi Reisi Celâlettin Arif Beylerin yemek tartışmaları bir âlem idi. Washington Sefiri Ahmet - Alfred - Rüstem Bey, Şair Nazım Hikmet'in Babası, Matbuat Müdürü Hikmet Bey gibi büyüklerden, ve bilhassa ecnebi çevrelerde çok tanıdıkları olduğu için eski hariciyeliler de «İngiliz» Rifat Beyden faydalanıyordum.

O zamanki «Galatasaray Kulübü» nün şimdiki Galatasaray Spor Kulübü örgütü olup olmadığını kestiremiyorum.

FUAT CEBESÖY PAŞA KAMHI APARTMANINDA

Müdafaai Hukuk'un mümessilliğini yaparken, Bekir-ağa Bölüğüne götürülmesinden evvel, eski Vali Rahmi Beyle Tokatlıyan'da buluşuyorduk. Her dakika tutuklanacağını bekliyordu. Onu biraz avutmak istedim. Harbiye Nezareti Ahzı-Asker işleri Umum Müdürü Behiç Beyin Ya-veri arkadaşım Şakir ile bir toplantı tertip ettik. Fuat Cebesoy, Behiç Bey ve Rahmi Beyi Pera Palas karşısındaki Kamhi Apartmanına davet ettim. Cebesoy ve Behiç Beyle daimi temastaydım. Behiç Beyle eğlence kadını Sofikanın Nişantaşındaki evinde tanışmıştım.

Şakir toplantı hazırlıklarını iyi tertiplemişti. Kemeñci Aleko (Bacanos), Udi Marko arkadaşları ile bize iyi bir gece geçirttiler. Bir ara Cebesoy aşka geldi benimle raks etti. Ölümünden uz evvel vefatı Leyla Cebesoy Hanım-

efendinin yemek davetinde Paşaya Kamhi Apartmanı gesini hatırlattım. Paşayı güldürdüm.

Behiç Bey Harbiye Nezaretinde olup bitenden bize kıymetli malûmat verirdi.

Ziyafetten Rahmi Bey çok mütehassız olmuştu. Bir aralık «Harpte size bir yardımım olmadı. Neden bana yaklaşılmıyordunuz» deyince «Sağolun. Bizim çekingen mizamız sizi rahatsız etmemize müsaade etmiyordu» cevabını verdim. Gözleri yaşardı, beni kucakladı.

İ S M A İ L S İ T K İ B E Y

Damat Ferit Paşa Kabinesinde Adliye Nazırlığı yapan bu hemşehrimiz, baba dostu, İzmir'in tanınmış, sevilen bir avukatı idi. Talât Erboy'un babasıdır.

İsmâil Sıtkı Bey İTİLÂFÇI idi.

Nazırlığı zamanında ben Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin İstanbulda Mümessili olarak çalışıyordum. İTTİHATÇI yavrusu diye bize çatanlar çoğalmıştı. Korunmamız için Sıtkı beyden yararlanıyordum. Nezarette ziyaretine sık giderdim.

Bir defasında, tenbihli odacısı beni bekleme odasına aldı. Nazırın odasından cırlak cırlak bir ses geliyordu. Beni makamına çağırdığında Sıtkı Beyin yüzünü hiç beğenmedim. Ben onu beklerken yanında bağıarak konuşan Damat Ferit Paşa imiş. Nazıra dileğimi söyledim. «Bırak Nail, bu heriflerle konuşulmaz» dedi. Yanında daha fazla kalmadım.

Ertesi gün gazetelerde okuduk. Sıtkı Bey istifa etmiş.

Sıtkı Bey, İttihatçıların şiddetli muarızı olduğu için katıldığı siyaset âleminde bu suretle ayrılmış, bir kênara çekilmişti.

İ S T A N B U L   G A Z E T E C İ L E R İ

İşgâlden evvel ve sonra, Müdafaa-i Hukuk çalışmalarımızda Tasviri Efkâr, Akşam, bu meyanda Falih Rıfkı Atay, Hüseyin Ragıp Beylerden devamlı yardım görürdük.

Yunus Nadi Bey gazetesinde, ve geniş muhitinde bizi çok tutardı.

Nadi Beyi Cumhuriyette Ankara'ya her gidişimde ziyaret ederdim. Bir hatıramı yazayım.

1926 da bir işim için Ankara'da idim. İstasyon Otelinde kalıyordum. Şehirde işimi görüp, arkadaşım Suat Karasmanla otelimize döndüğümüzde odalarımıza yönelirken, kapısı açık odasından benim geçişimi görünce Yunus Nadi Bey «Moralı, gel buraya» diye seslendi. Suatla derhal Nadi Beyin odasına girdik. Merhum, beyaz gecelik entarisile koltuğa kurulmuş, karşısında oturan Le Figaro gazetesi muhabiri Madam GOULIS'e bizi tanıttı. Whisky ikram etti. Sonradan öğrendik. Üstad sabaha karşı Gazinin sofrasından dönmüş. Madam Goulis onu dinliyor, not alıyordu. Nadi Bey şimdi «Anadoluda Sulama işleri», sonra «Madencilik, Pamuk ziraatı», daha neler neler hakkında beyanat veriyordu. Bir konuyu bitiriyor, uyukluyor, uyanınca diğer bir mevzuu ele alıyordu. Garsondan Whisky istedi. Kalmamış dediler Konyak getir dedi. O kendinden geçip uyuklarken Madam Goulis şaşkınlığını «C'est un homme formidable» diye bize ifade etmişti. Nadi Beyin her konudaki söylediği eksiksiz bir Başmakale olurdu.

Allah rahmet eylesin, her devirde memlekete hizmeti dokunmuştur Nadi Beyin.

Bronzetti İtalyan Torpidosu ile İzmir seyahatı hakkında «Mütarekede İzmir Olayları» kitabımda tafsilât vermiştim. Bu seyahat etrafında hâlâ yazılar devam ediyor.

Bir defa bu seyahatin kardeşim Halitle alâkası yoktur. Bir çok yazar, ağabeyimin eşi İtalyan doğumlu olduğu için bu seyahatı Halit Bey'e yakıştıyorlar.

Comte Sforza, Müdafaayı Hukuku İstanbulda temsil esnasında beni Sefarete çağırttı.

Comte, Yunan işgâl tehlikesinin gün değil, saat meselesi olduğunu söylüyordu. İzmirde acele harekete geçilmesini, vakit kaybetmeden «Yunanlıları istemiyoruz. İtalyanların İzmirde görev almasını uygun görüyoruz» diye bir dilekçe hazırlanmasını istedi. Mümkünse kalabalık bir gösteri yapılmasını teklif etti, ve benim bu işe ön ayak olmamın zaruri olduğunu, böyle bir teşebbüsün Paris Sulh Konferansına ulaştırılması için İtalyanın elinden geleni yapmaya hazır olduğunu söyledi.

İtalyanlardan yardım beklediğimizi, ancak «Ne Yunanlı, ne de siz dememe müsaade edin» dedim Sforza'ya.

Çok zeki, kibar, anlayışlı diplomat «Bir yol bulmalıyız» deyince izin istedim ve ayrıldım.

Müdafaai Hukuk Cemiyetimize vurulan İttihatçılık damgasından kurtulmak için İzmir'e gelip başımıza geçmesini istediğim Cami Beyi hemen buldum. Comte Sforza'nın teklifini anlattım.

Cami Bey birlikte çalışma ricamı kabul etti, ve hazır olduğunu söyledi.

Comte beni beklediğini haber verince Cami Beyle ziyaretine gittik. Cami Beyle geleceğimi aracı Sinyor Brundi ile bildirmiştim.

Sforza ilk teklifinde ısrar etmedi. Bir requête -dilekçe- hazırlayarak, İzmir'e Yunanlılar gönderilirse Bölgede Türkler kadar Grekler için de felâket doğuracağını anlatmakla yetinilmesinde mutabık kaldık. Hemen harekete geçecektik. İzmir'e hareketi kararlaştırdık. İzmirle münakale güçlüğü karşısında Sforza bize bir torpido tahsis edeceğini söyledi. Teklifi kabul ettik.

Cami Beyle hemen Babiâlîde Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemâl Bey'e gittik. Ben Galip Kemâl Beyle daimi temasta idim. Vaziyetten kendisini haberdar etmemiz lâzımdı. Galip Bey programımızı uygun buldu.

Kararlaştırdığımız satte Sinyor Brudi rıhtımda bizi bekliyordu.

Bronzetti torpidosuna çıktık. Torpidoda beklenmedik iki yolcu ile karşılaştık. Biri İtalyanların adamı olduğunu bildiğim Ahmet Dino, diğeri dostum İLERİ gazetesinden Suphi Nuri idi. Dino, Abidin Paşanın torunu idi, Suphi ile bu cihetten akraba idiler. Ahmet Dino bizi kontrol için kafileye sokulmuştu.

Bronzetti Çanakkaleden çıkınca hiç görülmemiş bir fırtınaya tutulduk. Geminin pervanesi havada dönüyordu. Kumandan Soldato'nun ikramları Cami Beyle bana kalmıştı. Fernett Branco şişesini önümüze yerleştirdi.

Ahmet Dino ve Suphi kamaralarına kapandılar. O fırtınada Sezai-Nur vapurumuzu kaybetmiştik.

Yalnız kalmamızdan faydalanarak Cami Beyle vaziyeti gözden geçirdik. Dino'nun İzmirde bir haltlar karıştıracığını sezinlemek güç değildi .

İzmirdeki ruh haletlerini biliyordum. İtalyanlar Kemeraltı kahvehanelerinde isteyene İtalyan pasaportu dağıtıyorlardı.

Cami Beye, bir Muhtıra müsveddesi hazırlamamızı, ve İzmirde bunu ortaya sürmemizi söyledim. O fırtınaya fazla dayanamadı, bir kenara çekilip uzandı.

Not defterimden kopardığım kâğıda bir müsvedde karaladım.

Müsveddemi, kendine geldiğinde Cami Bey gördü ve uygun buldu.

İstanbuldaki İtilâf Devletlerine vereceğimiz Muhtıra müsveddesini Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemâli Beyle hazırladığımızı, ve Sadrazam Tevfik Paşanın da, acelemiz olduğundan, ayak sütü muvaffakatı alındığını söyleyerek, lüzumsuz, ve hatta tehlikeli münakaşalara meydan vermememiz fikrimi de Cami Bey onayladı.

Tahminin gibi, Ahmet Dino İzmir'e çıkar çıkmaz harekete geçti. Hiç ummadığım arkadaşların fikrini çeldi. Bu konuda Müfti Zade Şükrü (Kaya) ile tartışmayı Kraemer Otelinde dövüşmeye kadar ilerlettiğimin tafsilâtı Mütarekede İzmir Olayları kitabımda yazılıdır.

Bronzetti'de hazırladığım müsveddeleri arkadaşlar uyguladı.

Fransızcasını İstanbul'da İTİLÂF Devletleri Mümessillerine Tevdi ettiğimiz, yukarda müsveddesini hazırladığım yazdığım Muhtıra 12 Mart 1919 da Telgraflandı. Metni şudur:

«Biz Aydın vilôyeti mümessilleri, Menteşe ve Karesi delegeleri; ırk, lisan ve Türk hisleriyle bu vilôyet ve mülhakatının nüfus kesafeti, tarihi rabitaları ile Osmanlı imparatorluğunun ve Türk vatanının can damarı olan bu mıntıkada halkın beşte dördünü teşkil eden kitle namına beyanda bulunuyoruz.

Teessüfle görüyoruz ki, ırkımızın düşmanı bazı küçük devletler feci durumdan istifade ederek, haksız ve sebepsiz olarak onlara her cihetten uzak ve yabancı milyonlarca bize tahakküm isteğindedirler. İşgal etmek niyetinde oldukları bu vilayet ve mülhakatı varlığımızın asla bölünmez bir parçasıdır.

Sulh konferansında yüksek delegelerin aşikâr millî haklarımızın korunması suretile ırkımızın, ve binnetice Cihan Sulhunun tehlikeden silyanetini diliyoruz ve üstün saygılarımızı arz ediyoruz.»

Bu Muhtırayı Comte Sforza Paris Sulh Konferansına ilettili. İzmir Amerikan koleji müdürü Mr. Mac Lahlan da Reisicumhur Wilson'a ulaştırdı.

K A M B U R İ Z Z E T

Müdafaai Hukukun İstanbul mümessilliğini yaparken bu menhus adamın vilâyetimize tayin edilmesinin önüne geçmek için Veliahd Abdülmecid Efendiye yalvarmalarım boşla çıktı.

İzzet İzmirle gelir gelmez Müdafaai Hukuk Cemiyetimize musallat oldu. Bize İttihatçı diyordu. Komünist diyordu. Biz aldırıyor, havadis almak için, ve güya arzı hulus için ziyaretine gidiyorduk.

İşgâlde Yunanlıların yaptıkları fecayi ayyuka çıkmıştı. Türklerin mukavemet hareketlerinden şikâyetler yayararak yaptıkları mezalimi ört bas etme yolunu tuttular.

Amirâl BRİSTOL Başkanlığında bir Tahkik Hey'eti Kuruldu. Bu Hey'ete İstanbul çalışmalarımızda Türk Ocağı Başkanı Hamdullah Suphi Beyin de katılmasını temin ettik.

Hamdullah benden Kambur İzzet hakkında bilgi istedi. Onu görmek istiyordu.

Hamdullahı Serveti Fünundan takip ederdim. «Annenin Derdi» başlıklı iki sayfalık destanında (Ben çocuk-tum, bizi sattılar esir olarak) diye Çerkes annesi için yazdığı şiir'i severdim. Lozan Türk Yurdu çalışmalarından o da beni tanır ve teveccühünü esirgemezdi.

Hamdullah saf kalpli idi. Kamburu ziyaret etmek isteğini faydasız gördüğümü söyledim. Mutlak ziyarete gideceğini anlayınca «Hamdullah Bey, dedim, İzzet sizl güler yüzle karşılayacak. Yazı masasından açtığı çekmecedен kâğıtlar çıkaracak. (Bakınız, Babîâlîye neler yazıyorum. Ne yapalımki söz geçiremiyorlar) diyecek. İnanmayın, kanmayın Ona.»

Hamdullah sonra bana anlattı. Dediğim gibi olmuş mü-lâkat.

İzzet işgâl günü Yunanlılardan dayak yedi, utanmadan makamına döndü.

H A S A N T A H S İ N

Bu delikanlı arkadaş için bugün bile sorularla karşılaşırım.

Hasan Tahsin — Selânikli Nevres, Bokston Tahsin — İzmir'e Harp içinde gelmişti. Kordonda, Matbuat aleminde onu sık görürdüm. Ateşli, ele avuca sığmaz, çok sevimli bir gençti.

Mütarekede bizim Müdafaaı Hukuk Cemiyeti çalışmalarımıza pek katılmazdı. Gazetesinde Milli Dava'yı savunur, kendi aleminde bir yazardı.

İlk kurşunu Tahsin attı dediler. Tahsin bunu yapabiliirdi. Biz Yunanlıları silâhla karşılamanın aleyhinde idik.

Mukavetin şehir dışında yapılmasını telkin ediyorduk. Tahsin'e de aynı şeyi rica ettiğimizi biliyorum .

Bir kitapta yazılmıştı; Ağabeyim İşgâlden evvelsi gün Tahsine para vermiş, tabancasını almış. Ben bunu görmedim. Alsaydı bile Tahsin'in tabanca koleksiyonu büyüktü.

Allah gani gani rahmet etsin, nur içinde yatsın.

N U S R E T   H İ L M i   M E R A V

Nusret Hilmi (Meray) çok sevdiğim bir arkadaştı. Selânikli, yani «Dönme» denen, Sabatay Sevi Ahfadındandı.

Aydın Vilâyetinde görevli iken Baş Müfettiş İhsan Beyle Milâs'ı teftişe memur edilmişler. İhsan Beyi karşılayanlar, büyük burnuña bakarak onu Yahudiden dönme sanmışlar, fazla itibar etmemişler.

Sonradan dönme müfettişin Nusret olduğu anlaşılınca İhsan Beyden özür dilemişler. Bunu bana Nusret kendisi anlatmıştı.

Nusret mütarekede, İzmir'de, işgâlden sonra İstanbul'da Müdafaa-i Hukuk çalışmalarımızda bize büyük hizmetler etti.

Balıkesir Kongresi Teşkilâtı ile, Ankara ile muhabere-mizi çok tehlikeli şartlar altında yönetti.

Nusret, Refik Halit (Karay) in Posta Telgraf Umum Müdürlüğünde Maliye Müfettişi olarak çalışıyordu. Yakınlığını temin ettiği -Atatürk'ün (Nutuk) unda bahsini ettiği- Telgrafçı şefle bizi tanıştırdı, ve büyük yardımlar sağladı.

Nusret İstanbulun Selânikli tüccarları ile de bizi temasa koydu. Bu vatandaşlar Müdafaa-i Hukuk Cemiyetimize büyük ölçüde para yardımı yaptılar.

Nusret, İş Bankasında, Ziraat Bankası Umum Müdür-lüğünde memleket çapında tanınmıştı.

PARIS SULH KONFERANSI'NA GİTMESİNİ

SAG L DİGİMİZ HEY'ET KONUSU

Comte Sforza bir Hey'etimizin Sulh Konferansı'na Marsilya yolu ve bir İtalyan Harp gemisi ile gitmesini sağladığını bana bildirmesi üzerine delegelerimiz arasında bulunmalarını eski Sefaret müsteşarlarından Ragıp Râif ve İkdam Gazetesi sahibi Ahmet Cevdet Beylerden rica ettim. Teklifimi lütfen kabul ettiler. Bunu İzmir'e bildirdim. Müdafaa-i Hukuk Umumi Merkezi aşağıdaki belgede görüleceği gibi bu Hey'ete Ragıp Râif, Ahmet Cevdet, Uşaki Zade Muammer beyleri ve beni Murahhas Aza olarak seçtiler.

O günlerde İtilâf Devletlerinin her dediğini yapan Sultan Vahdettin bile Saltanat erkânının Avrupaya seyahatlarını temin edemiyordu.

Hey'etimiz Paris'e gidemedi. Muhalifler gazetelerle yaygaralar kopardılar. Sağladığımız kolaylıktan faydalanılamadı.

مدافعہ ہفت روزہ عثمانیہ

مذکورہ بالا

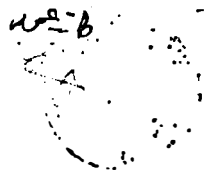
راغبہ

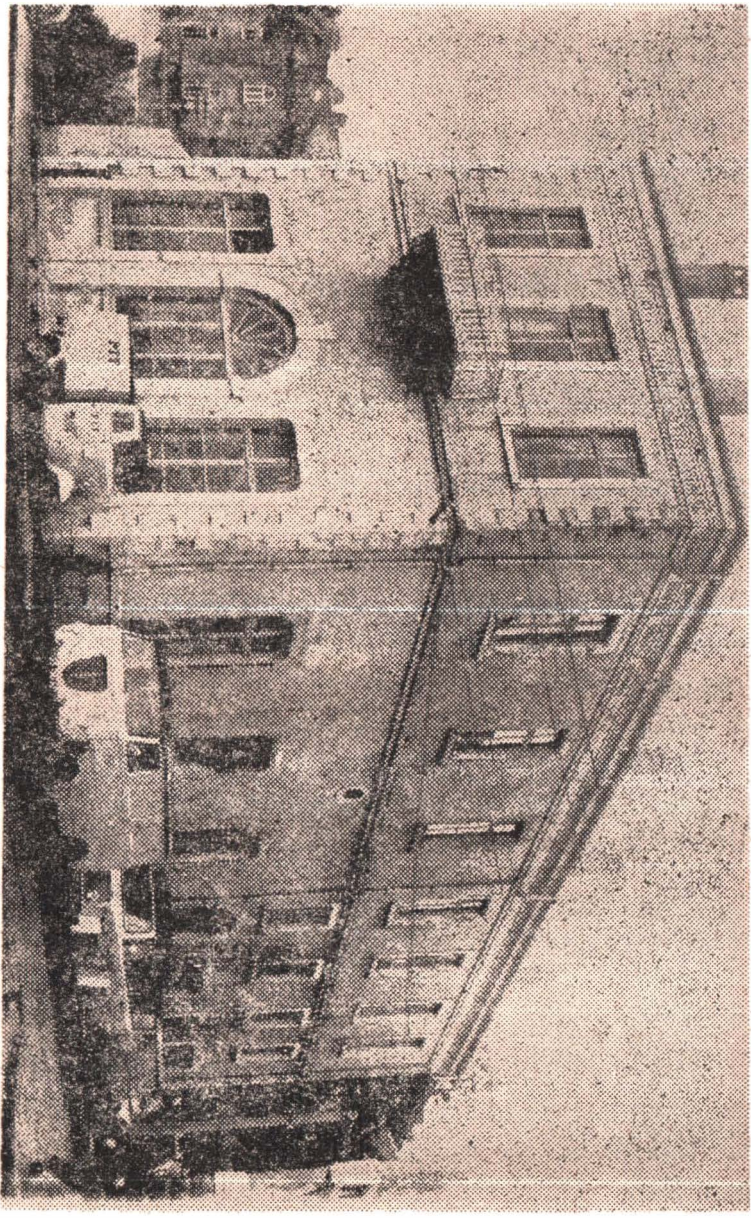
مذکورہ بالا

مذکورہ بالا

مذکورہ بالا

مذکورہ بالا

Tarihsel «Reddi İlhak Beyannamesi» nin yazıldığı Morali-zadelerin Birinci Kondondaki, Müdâracai Hukuk Cemiyetinin istifadesine açtıkları yazıhanesi.

İŖgâl günü, ve ertesi iki gün saklandım. Kordon Bonyundaki yazıhanemiz de kapalı idi.

Yunan Merkez Kumandanı Argirolu beni arattı, buldurttu. Maiyeti ile yazıhanemize gittik. Yanımdaki anah-tarla kapıyı açtım. Odalarda her yeri aradılar. İŖglden bir gün evvel dosyaları kaçırmıŖtık. Aramada bir Ŗey bulamadılar.

SoruŖurmada iŖglden bir gün evvel Bankacı Naci, DiŖçi Mehmed Ali ile buluŖtunuz mu diye sordu kumandan.

Naci korkak, evhamlı bir arkadaŖtı. Benden evvel onları bulmuŖ, konuŖturmuŖ olduklarını sezinledim. Merkez Kumandanına Ŗu cevabı verdim.

«Bu arkadaşları hergün görürüm. Geleceğiniz öğrenilince hepimiz telâŖta idik. O sırada kimi gördüm, kimi görmedim, hatırlamıyorum» dedim. Sonradan ğrendim. Benden evvel onları tutuklamıŖlar, sorguya çekmiŖler, Naci beni görmediğini sylemiŖ.

Arama tarama, sorulardan sonra çıkıp gittiler. Oturup nefes alınca, büyük salonun ortasında duran demir sobanın altındaki deliklerden sızan mavi kâğıt kırıntılarını görünce bende Ŗafak attı.

Bu kâğıt kırıntıları İŖglden bir gün evvel, Dr. Ali Agâh'ın yazdığı «Ey Türk Uyan» baŖlıklı beyannamenin müsveddesi idi, yırtılıp ocağı atılmıŖtı bu mavi kâğıt parçaları.

İŖglden üç beŖ gün sonra içerlerde yapılan mukavemet haberleri duyuluyordu. Mbalâğalar oluyordu. Fakat Menemen, Manisada ciddi bir Ŗeyler lduğı Ŗehirde Ŗayı oldu.

Böyle acı günlerde maneviyata fazla sığınılır. Hisar Camiini avlu kapısına kadar dolduran halk Cuma Namazından çıkıp meydanı doldurunca karşı sokaktaki Rumlar telâşlanmışlar. «Erketö.. Erkete.. Geliyorlar» diye bağırıp çağırmaya başlamışlar, dükkânlarını kapayıp Saman İskeleyesine, Çakı Bedestenine doğru koşuşmuşlar. Bu hercümerç Aya Fotiniye, Maltızlara taşmıştı.

Ertesi gün beni İşgâl Kumandanı çağırttı. Kumandanın odasında Avukat Behlûl, Sandık Emni Yenişehirli Mahmut Bey, daha bir kaç kişi vardı.

Kumandan Hisar Camii Vak'asından bahsetti. «Halk, lüzumsuz telâşa düşmüş. Metropolitlik Kilise teşkilâtı ile lâzım geleni yapıyor. Sizin Türklere sözünüz geçeceğini öğrendim. Yardımınızı istiyorum» dedi.

Arkadaşlar «Elimizden geleni yaparız» dediler. Sustuğumu gören Kumandan, Fransızca, Jeune homme, C'est ce que vous en dites» diye bana hitap edince:

«Teşekkür ederim, Excellence, dedim. Ben de sükûna çok ihtiyaç olduğunu takdir ediyorum. Ancak beni mazur görün» deyince Kumandan nedenini sordu. Müsaade edin, duygumu açıkça söyleyeyim. Siz İzmir'i İşgâl ederseniz, bu bölgede huzur, sükûn kalmayacaktır diye yazan, söyleyenlerden biriyim. Şimdi (korkmayın, rahat olun) dersem bana inanmayacaklar, alay ediyor diyecekler.» dedim.

Kumandan duraladı. Yazıhanemde beni tanıyan Merkez Kumandanı Albay Argiroplu eğilip kumandanın kulağına bir şeyler fısıldadı. İşgâl Kumandanı bana «gidebilirsiniz» dedi.

Ben Müdafaa-i Hukukta çalışırken, sefirlerle, İngiliz askerlerle, ve bizim lânetli Damat Ferit Paşa ve hempalaları hep aynı sistemde açık, korkusuz konuşturdum. Zararını görmedim.

Müdafaaî Hukuk Balıkesir Kongresi kararı ile Merkezini İstanbulda kurunca Camî Beyi yine Umumi Katip, ağabeyim Halit Beyi, tekrar veznedar seçmişlerdi. Fakat devamlı çalışan Halit ile yardımcısı bendim.

Cağaloğlu bürolarımızda görevli sekreter Ragıp Nurettin ve muavini İzzet Bey devamlı arkadaşlarımızdı. Ali Nadir Fransızca yayınlarımızı hazırlardı. 4 No.lu Broşürümüz -Smyrne Turque- ün hazırlanmasında Şâir Ahmet Haşim'in de himmeti vardır.

Halit Merkezimizin fiilen Müdürü idi. Ben matbuatla, sefarethaneler, ve ecnebilerle teması yönetiyordum.

Fransızlarla ilişkilerimizi, Harpte bize esir düşüp Bodrumda interner edilen, sonra İzmir'e gelen Kumandan ROLAND idare ediyordu. Gary Amerikan Tütün Kumpanyası Türkiye Umum Müdürü Mr. Bring'in bize yardımları çok büyüktü. Bringin karısı Rumdu. Fakat kocasının bize yakınlığını hiç yadırgamazdı.

Bana İngiliz Karargâhında haberci Ab..., İngiliz Üssü Bahri kumandanı, hovardalık arkadaşım Colonel Johnson olup bitenleri öğrenmek yönünden faydalı oluyorlardı.

Beni İngilizlerle falan gören bir arkadaş, Kurtuluştaki İzmirde gördüğünde «Seni Yüzelliliklerden Sait Mollanın (İngiliz Muhipler Cemiyeti) Azası sanır, ve nefretle karşılardım» demişti.

Müdafaaî Hukukun etraflı tarihçesi «Nurettin Paşaya Memorandum» başlıklı yazıda görülmektedir.

Hürriyet İtilâf, ve Damat Ferid muhitinde olup biteni Pakula Şakir Bey onlarla bilhassa Sait Molla ile teması ve yakınlığı nedeni ile bana muntazaman bilgi verirdi.

İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyetimiz 16 Mart 1336 da İstanbul'u İngilizlerin işgalinden sonra Cağaloğlu Merkezini kapamak zorunda kaldık. Büyük Adadan şehre az iniyordum. Arkadaşlardan, Harpte İzmir'de Aydın Demir Yolu Askeri Komiser Muavini Rıfki bana bir paket boş Beyrut Nüfus Dairesinin mührünü taşıyan nüfus tezkeresi getirdi. Anadolu'ya geçmeleri lâzım gelenlere veriyordum. Boş nüfus tezkeresine isim, yaş yazılıyor, böylece Fransız Konsolosluklarından Beyrut «Citoyen»i diye Laisser-Passer alınıyordu. Birini doldurdum, Konsolosluktan, geçiş vesikamı aldım:

Suriyeye giden Fransız, İtalyan vapurlarile Antalya veya Mersine geçmek bu Laisser-Passerlele kolaylaşıyordu.

Müdafaai Hukuk'un Sevkiyat işlerinde beraber çalıştığımız İsmet İnönü'nün Anadolu'ya geçmesi için Ziyrek Yokuşu civarında oturan ailesine 300 Napoleon verdiğini bana söylemiş olan Süleyman Tuğcalı'nın arkadaşı Ahmet Halim -Yüksek Mimar Prof. Kemâl Aru'nun babası da göz önünde bulunmamak için Adada kalıyordu. Elimdeki Beyrut boş nüfus tezkerelerini Ahmet Halimle M. M. Grubu Teşkilâtına da Anadolu'ya geçmeleri lâzım gelenlere verilmek üzere ulaştırıyorduk.

ANTALYA'DAN ANKARA'YA

Antalya'dan Ankaraya kiraladığım bir YAYLI arabaya ile yola çıktım. Afyon'da Refet Beyi (Bele Paşa) ziyaret ettim. Refet Beyi İstanbul'dan tanıyordum. Müdafaa-i Hukuk çalışmalarımızı biliyordu. İkram, izaz etti. Kurmakta

olduğu Sivari Fırkası hazırlıklarını gördüm, Afyondan sevinç ve ümitle ayrıldım. Konyada bir gün kaldım.

Alâattin Camiinden çıkarken, pis sakallı bir adam beni durdurdu. «Çek elingi Götyünden» dedi. Ben bu yobazın ne demek istediğini anladım. Kraliçe II Elizabeth'in eşi Prens Philips gibi ellerimi arkama bağlamamı camiye saygısızlık saymış.

Mihraba dönerek ellerimi göbeğimden aşağıya bağladım. «Bak. Ben Camiye böyle girmedim.» dedim. Yobaz uzun etmedi, çekipgitti.

Eskişehirde bizim Vasıf (Çınar) la Mustafa Necatiyi gördüm.

Vasıf Balıkesir Kongresinde iken onunla temastaydık. Kâzım Beyin (Özalp Paşa) bu iki genci tuttuğunu biliyordum. Öyle zannediyorumki bu iki hemşehrimiz Çerkes Ethemle tanışıklıkları yüzünden metrûk vaziyette kalmışlar.

Ankaraya vardığımda ilk işim Maarif Vekili Hamdullah Suphiyi görüp, Vasıf ve arkadaşını aramasını rica ettim. Hamdullah bey lütfetti ve ikisini de Ankaraya çağırdı.

Vasıf ve Necati işgalden evvel İzmir Türk Ocağında, ve Spor hareketlerinde öncü çok kıymetli gençlerimizdi.

Ankaraya yerleşince de millî mücadelede ve Atatürk'ün inkılâp hareketlerindeki büyük hizmetleri unutulmaz. Genç yaşlarında ölümleri çok acıdır.

A N K A R A D A

Ankaraya vardığımda, ağabeyimin misafir edildiği Ziraat Mektebinden kalmak imkânı zâil olmuştu. Polis Müdürü Dilâver Bey bana Hacı Bayram civarında, Zincirlikuyu karşısında bir handa güçlükle bir oda buldu. Pis bir yerdi. Sabaha kadar uyumadım. Ertesi gün perişan hâlimi gö-

ren Üsküdar meb'usu Reşat Bey, Allah razı olsun, Samanpazarındaki evine benl misafir ettl.

Büyükleri ziyaret ettim. Tam o zaman Çerkes Ethem mes'lesi ortaya çıktı. Onun ardından Yunan taarruzu.

Ben Dahiliye Vekili Dr. Adnan (Adivar), Emniyetli Umu-miye Müdürü (Kaba Kulak) Naci Beylerin dairelerinden ayrılmıyordum. Halide Edib (ADIVAR) Hanım şehir dışındaki evlerine yemeğe alıyordu.

İstanbuldan ayrılırken, Comte Sforzanın yerine gelen Haut Commissaire bana Ankaraya sunulmak için, Bronzetti, seyahatını birlikte yaptığımız Bruni ile bir silâh teklifi vermişti. Bu teklif başıma işler çıkardı. «Mütarekede İzmir Olayları» kitabımda bu konuyu uzun boylu yazdım. İki Kurmay subay Silâh işi için seyahata çıkmak üzere imişler. Ben teklifimle pişmiş aşı su katmışım. Teklifimi olduğu yerde bıraktım.

Romada Cami Beye müracaat eden arkadaşı Nihat Bey, Mısırlı bir Yahudi ile bu işi becerdiler. Yabancıya gitmedi bu iş diye müteselli oldum. Benim teşebbüsüm neticelense idi çok vakit kazanılacaktı.

Yunan saldırısı ağır basıyordu. İçeriye göçler oluyordu.

Mecliste Ziya Hurşit, Hüseyin Avnl, Afyon mebusu Şükrü Mustafa Kemâli zorluyorlardı. Paşa kürsüye çıktı. «Ne istiyorsunuz. Sizinle uğraşmak çok elim» dedi. Şükrüye çevrilerek «Efenidler, içinizde düşmana yardımcı olanlar var.» Mustafa Kemâlin iki eli ceketinin cebinde idi. Mecliste ses çıkaran kalmamıştı. Paşa devam etti: «Cephede ne oluyor, öğrenmek isteyenler fazla bilginin düşman yararına olacağını bilmelidirler. Ne olduğunu öğrenmek isteyenler bir meb'us olarak ötmeği bıraksınlar, bir nefer gibi cepheye gitsinler» dedi.

Mustafa Kemâlin bu sözü üzerine Cepheye gitmeyi kararlaştıranlar arasında ev sahibim Üsküdar meb'usu

Reşat ta vardı. Sıcacık evi hizmetçileri Makruhi, ve Ma-ri ile bana kalmıştı.

Polis Müdürü, içki yasaklığında beni kollardı. Bir teneke rakı gönderdiği günün akşamı, geç vakitte bir yaver geldi eve. Köşkte misafirlere stok yetmeyecekmiş, benden ödünç rakı istedi. Derhâl tenekenin yarısını verdim. Yavere «Bu rakıyı veriyorum ama bir şartla. Dilâ-verin bu rakısının rengini beğenmiyorum. Paşaya bu rakıdan vermeyeceksiniz» dedim.

Ankarada fazla kalmadım. Londra konferansına giden Bekir Sami Beyin kafilesine katılarak Antalya'ya geçtim.

K E M A L E T T İ N S A M i (PAŞA)

Cerkes Ethem, İnönü Muharebesi günlerinde Ankara kritik günler geçiriyordu.

Merkez Kumandanı Sami Beyin, Çankırı Caddesi başındaki Dairesine sık giderdim. Bir defasında ardı sıra, fasılalarla askerler geçiriliyor, şehirde gösteriye gönderiliyordu. «Kemalettin Sami Beye «Bu kaifelerin başındaki atlı zabıtylerin hepsi Siyahî. Bu kadar arabı nerden çıkardınız?» dedim. Kumandanı «Uzun eîme. Bunlar Talimlerini bitirmiş, Ankaraya gelen erler. Cepheye gönderilmeden gösteriye çıkıyorlar aynı yollardan» dedi.

Şu Anadolu Mücadelesi ne mübarek şeydi. Yokluk, zorluk içinde neler yaptı bu Millet.

İzmir işgâlinde sonra «Müdafaai Hukuk Cemiyeti» mizi İstanbula nakletmiştik. İstanbulda çalışmağa devamımızı BALIKESİR KONGRESİ de onayladı. İleride «NU-RETTİN PAŞAYA MEMORANDUM» diye kaydedilen satırlarda o çalışmaların tarihçesi vardır.

Mustafa Kemâl'in büyük eseri İstanbul Meb'usan Meclisi için yapılan seçim çalışmaları esnasında Balıkesir Kongresi Başkanı hocam Hacı Muhittin Bey ağabeyim Halit'in veyahut benim adaylığımızı istediklerini bildirdi. Teşekkürle itizar ettik. Müdafaai hukukta KURTULUŞ hizmetinde idik. Ne Halit, ne de benim Siyasete girmek de meşrebimize uymuyordu.

16 Mart 1336 dan sonra Müdafaai Hukuk'un Çağaloğlu Merkezini kapadık. Ankaraya geçen Halit az sonra Antalyaya gitti. Adada beraberimizde olan karısını alarak Rodosta yerleşti.

Ankarada ben de çok kalmadım. «Mütarekede İzmir Olayları»nda, ve bu kitabımın başka bölümlerinde Ankara anılarımı yazdım. Ankaradan en büyük bir îmanla ayrıldım. Mustafa Kemâl'in ne yaptığını Ankarada daha iyi kavradım. Anladımki İzmir, yurdu o kurtarabilir. İstanbulda ve Ankara tanıdığım kimseler, tabii, kumandanlar içinde bu işi ancak Mustafa Kemâl'in başaracağına «imani kavi» ile inanarak ayrıldım.

Rodosta bu kanaatımı bilen en sağlam imanlı muhacir ardaşlar Yunan ilerleyişlerinde üzüntüye kapıldıklarında bazen «Nail daha ne kadar dayanacağız» diye ümitsizliklerini açıklarlardı.

İstirdattan sonra köşemize çekildik.

İzmirde siyaset heveslileri türedi. Az tehlikeli olmayan çalışmalarımıza mükâfaten birer İstiklâl Madalyası için kimseyi rahatsız etmedik. Halbuki, Antalyaya iki bilgi mektubu yazdığını önererek istediği İstiklâl Madalyası beyaz geldiğinde direnip, Kırmızıya çevrilmesinde direten, ve mebusluk sağlayan bir hemşehrimizi tanırım.

İTALVAN SÜVARİ FİLINTASI

Ankaradan Antalya'ya dönüşümde, bir müddet orada kalarak Askerî İstihbarat şefi Yüzbaşı Râsim, ANADOLU AJANSI mümessili Aşki Naili Beylerle, yerleşeceğim Rodosta ağabeyim Halit'in yürüttüğü istihbarat işlerini koordine etmek konusunda anlaşma yapmak istiyordum.

Hemen her akşam Ahmet Halim Beyin evindeki sofrada buluştüğümüz İstiklâl Mahkemesi üyesi, İstanbuldaki Müdafaa-i Hukuk çalışmalarımızdan tanıdığım Hüsrev Sami Bey, Ankaradaki büyüklerden aldığı bir mektubu gösterdi. Mektupta benden bahsediliyordu. Bu zat İtalyanlarla tanışıklığımı bilirdi. Bir İtalyan Süvari Filintası istiyordu.

Antalyadaki İtalyan Alayı Kumandanına beni Rodos Valisi Kont BOZDARİ bir mektupla tavsiye etmişti. Kumandan Karargâhındaki Kantin'e beni davet etmiş, Kantin Şefine tanıtmıştı. Kantinden şarap, peynir, mortadella alır, şefe bol bahşış verirdim.

Kantin şefine Filinta işini açtım. Şef, son zamanlarda kampta bir kaç aşırımlar olduğunu, bu nedenle sıkı korunma tedbirleri alındığını söyledi. Ancak bir çare aramaya çalışmayı vadetti.

Şef bir kaç gün sonra işi tertiplemiş. Şöyle ki:

Gece yarısına doğru, karargâhın dış kapılarından birinde nöbetçi kulübesi önüne bizim adamlarımızdan biri bir silâh patlatacak, nöbetçi elindeki Fillintayı yere atıp savuşacaktı.

Polis Müdürü Uzun Hilmi adamlarına talimat verdi. Program muvaffakiyetle yönetildi, Filinta yerden alındı, ve Emniyet Müdürlüğüne getirildi.

Ertesi gün Mutasarrıf Kemâl (gedelec), ve Askeri Kumandanımız Âşir Beylere macerayı anlattık. Epiyi gülüş-tük. Bu işin bana maliyeti on beş lira olmuştu.

İ S T İ K L Â L M A H K E M E S İ

Antalyada İstiklâl Mahkemesinden bir davet edildim. Ankara Mahkemesinden İSTİNABE yolu ile şahitliğim isteniyordu.

Arkadaşım Yüzbaşı Celâl (Dinçer) Vahdettin'in «Kuvai Tedibiye Ordusu»nda görev aldığı için tutuklanmış.

Bu genci Harbin son günlerinde İzmirde tanımıştım. Müdafai Hukukun İstanbul Merkezine gelir, Askerler muhitinden bize haberler getirirdi.

Bir gün Halife Tedib Ordusu Kumandanı Süleyman Şefik Paşanın İzmit Cephesi Karargâhında yaverlik teklifi aldığını söyledi, ve benden fikir sordu.

Celâle bu görevi almamasını söyledim. Fakat arkadaşlar yaverliği almasını uygun gördüler. Celâl işe başladı. Şefik Paşa Karargâhından hafta sonlarında izinli geldiğinde beni bulur öğrendiklerini anlatırdı. Bir defasında Şefik Paşanın şifresini getirdi.

Şifreyi Anadolu'ya ilettik. Ve zannederim faydalı oldu.

Mahkeme beni kolay bırakmadı. Sorular bir saat sürdü.

Celâl beraat etti. Kurtuluş Ordumuzda vazife görü. Zaferden sonra Genel Kurmay mektebine girdi. Diploma aldı, Erkânı Harp oldu, Askerlikte çok kalmadı. Bakanlıklardan birinde vazife görürken Millî İstihbaratta çalıştı, bir kaç sene İstanbulda bir Özel Lisede hocalık yapmıştı.

Antalya İstiklâl Mahkemesinde tanıklığım bitince se-yirciler sırasına geçip oturdum.

İri kıyım bir Jandarma çavuşu sorgulanıyordu. Suçu, Tekâ'lify Harbiye'ye alınacak bir eşeği kaçırana göz yumması imiş. Mahkemede çok kalmadım. Üye Hüsrev Samiye akşam sofrasında ne karar verdiklerini sordum. Askerî vasıtaları eksiltme, yok etme suçu ile jandarma çavuşunun idamına karar vermişler. Kurtuluş ne şartlarla başarıldı, işte bir misali.

R O D O S T A Y E R L E Ş M E L E R

Yunan işgalinden sonra Rodos'a sığınmalar başlamıştı.

Antalyadan Rodos'a geçtiğimde orada epiy kalabalık bizden muhacirler buldum. İzmirli, Alaşehirli, Akhisar, Manisa, Ödemiş, hatta Bandırmalı alleler Rodos'ta bir koloni kurmuşlardı.

Liman İskelesi karşısında ARİR'in Kiraathanesi bizimkilerin uğrak yeri idi.

Arif İtalyan işgâlinde tutuklanmış, epiy sıkıntı çekmiş, ana Vatana aşkla bağlı bir Türk ileri geleni idi. Şehrin yukarı semtinde İzmirli CİCİ Galip ve arkadaşlarıyla bir Motel işletiyorlardı. Burası bizim Kulübümüz gibi bir yerdi.

Rodos Türklerinden çok duygulu, sıcak kabul görüyorduk. İdadi hocalarından Kadri Bey, Şair Tevfik Nevzat, Ressam Şevket ağabeyime ve bana, münevver muhitlerimde dert unutmamıza yardım ediyorlardı.

İskele Başında halat, boya, gemi araçları ticareti yapan Durmuş Yaşar -şimdi İzmirde Yaşar Holding'in kurucusu- modern küçük dükkânı ile şayanı iftihar bir Türk genci idi.

Rodos Valisi Comte Bozdari, askeri ataşesi Liberati bize istihbarat yönünden faydalı oluyorlardı. Circolo İtalia kulüplerine aza olduk. Kulüpte İzmirli İplikçi Fikri (Atay), Alaşehirli Akif, Kâzım Beyler Şatranç, Bric meraklısı idiler.

Briccilerin oyunu nadiren kavgasız bıraktıklarını ta Londradan bildiğim için, ısrarlarına rağmen bu arkadaşlara partöner oluyordum.

İtalya Veliahtı Prens UMBERTO adayı ziyarete geldi. Circolo'da verilen Resmi Kabule bizleri de davet ettiler. Prens, tütörü Amiral, Comte Bozdari, Belediye Reisi Bilioti Brice oturdular. Çok geçmeden Prensle Amiral münakaşaya tutuştular. Ben hemen arkadaşlara işaret ettim, «Gördünüz mü Prensler bile dayanamıyor, kavgasız Bric olmuyor» dedim.

Dişçi Mehmet Ali de Rodos muhacirlerindendi. Onunla eylentiler icad ederdik. Bir gün Tiryanda Panayırına gittik onunla. Sirtolar durunca, Mehmet Ali çalgıcılardan birinin kemanını aldı. «Efeyim severim ben zevkû safa-yı» yı çaldı, beni oynattı. Panayır halkı «Biz.. Biz» diye bizi alkışladılar, ve ikimize bir yığın Liret atıldılar. Atılan paraları avuçlayıp çalgıcılara verdik. Bu da yeni alkışlara sebep oldu. Karabinieri kumandanı bize Postà Şutalı şaraplı bir ziyafet verdi.

Dişçi Mehmet Ali şen, eğlenmeyi sever, eğlendirici, şakacı, artist ruhlu bir gençti. Türk musikisinde bilmediği yoktu. Kemani ile toplantılarımızda özellikle şuh, neş'eli parçaları öne geçirirdi. İşi alaya getirdiği de olurdu. Meselâ İstanbulda Beyazıt Camii avlusunda Ramazanda kurulan sergilerde baharat satan arabı kemanda söyletirdi:

«Beyazı biber, siyahı biber, kırmızı biber, karanfiil, dariçiin, zancafiil, saalep, nanaa diye arabı öttürürdü.

Mehmet Ali kemanda «Yasin» sûresini okuturdu. Mevlitten parçalar çalardı. Bir zamanlar Garb musikisine merak sardı. Profesör Fusco'dan ders aldı. Ağır, hafif eserlerden resitaller verirdi.

Rodosta Arif'in Kıraathanesinde arkadaşım merhum Emin'in babası Mansuri Zade Sait Beyefendi ile şâir Tefik Nevzat buluşurduk. Mansuri Zade Edib, filozof, çok spitüel bir zattı.

Rodosta İzmir muhacirleri kafilemizden toprağa verdiğimiz İplikçi İsmail Beyefendi ile kardeşim Rifat'ın kayınpederi Milâslı Süreyya arkadaşımı rahmetle yad ederim.

G E O R G E S P A L A M A R I

SPORTİNG CLUB'ün sekreteri Georges hoş bir keferedi. Arkadaşı, Katolik Katedralinde Baş Papazın yamağı Padre Paolo ile eğlenceler tertiplerler, beni de toplantılarına çağırırlardı.

Padre Paolo bir Noel gecesi Katedralilin Çan Kulesine giden dehlizde bir grub Levantin kızlarını yerleştirmiş, şarab bulmuş, bize beklenmedik bir ziyafet vermişti.

Palamari, Yunan işgalinde İtalyan istihbarat Teşkilâtında çalışırken, ağabeyimin kayınpederi Mr.

Auguste Maraını vasıtasile bize Bodos'a malumat yetiştirirdi. Georges'un casusumuz merhum MÜMİN beyle de teması vardı.

Ne yazık ki, Yunanlılar, Palamariyi de Padre Paoloyu da gizlice yakalamışlar, bir Yunan adasında ikisini de yok etmişler.

İZMİRİN KURTULUŞUNDA NURİTTİN PAŞA

İzmir kurtulur kurtulmaz, 11 Eylülde İzmirde geldiğimde, İzmirin Kumandanı, her şeyi ele alan Nurittin Paşa beni arıyor, aratıyordu. Vazife alan,ve alınması düşünülenler için benden referans istiyordu. Bu sırada, Mütarekede habîs yazıları ile düşmanlarımız uyarına çalışmaları bilinen Avukat Süreyyayı linç ettirmek istediğini ve bunu tertiplememi istedi. «Mütarekede İzmir Olayları» kitabımda tafsilâtını yazmıştım. Mütarekede millî varlığımız aleyhine İslahat gazetesindeki yazıları sebebiyle Süreyya ile dövüşmüştük. Süreyyaya Paşanın layık gördüğü cezada görev almanın şahsi hınca yorumlanacağını söyleyerek özür diledim, teklifi kabul etmedim.

Nurittin Paşa meşhur bir linçci olmuştu.

Kurtuluшта, Hükûmet Konağına yerleşince güya arzı hulus için meşhur Metropolit Hristomos, Çürükcüoğlu ile Paşayı ziyarete gelmiş. Paşa bunları savarken bir işaret vermiş. Hazır duran bir kafile sopalarla ziyaretten çıkanların üzerine atılmış, ve paşanın linç emri yerine getirilmiş. Ne yazık ki Türklerin sevdiği bilinen, ve bu nedenle Kızıl papazın Paratoner diye birlikte getirdiği Timoleon Efendi de aynı akibete uğramış.

Paşa İtizarımı haklı buldu. Süreyya'yı Divanı Harbe verdi. Mütarekede İzmir Olayları kitabımda Divan Harbe

verme konusundaki yazımı, İzmir Kurtuluş Savaşına dair kitabına bir Profesörümüz eleştiriyor. Sayın Profesör, Zaffer sonunda Ali Kemâlî İzmitte linç ettiren Paşanın Avukat Süreyya için mahkemeye baş vurmak zahmetine ihtiyacı olmayacağını yazıyor.

Kitabımda yazdığım doğrudur, Birinci Divanı Harbin idam kararı veremeyeceği anlaşılnca, Paşa İkinci bir Hey'etten istediği kararı aldı.

Yargılama esnasında Yazıhanemize iri yarı, levent bir subay geldi. Süreyyanın kardeşi imiş bu ziyaretçi. Paşa ile Yakınlığımı öğrenmiş, hiç olmazsa müebbet hapis sağlanmasını rica etti.

Süreyyanın kardeşine Linç, ilk mahkeme hikâyelerini anlattım. Adamcağız ağlayarak gitti. Benim de gözlerim yaşarmıştı.

Ali Kemâl memleket çapında bir hâindi. Süreyyanın durumu ise mevzi'i idi. Paşanın mahkeme kararı almak teşebbüsünü tabii görmek lâzım değilmi?

İZMİR BÜYÜK YANGINI

İstirdatta umumi kanaata göre Büyük Yangının kundakçılığı Ermenilere yüklenir. Yangının onlardan çıktığına ben de inanıyorum .

Halâ şaşarım. İzmirli Yunanlılar işgâl etti. Mezalimi Grekler yaptı. Ermenilere ne oluyordu? Şu menhus İzmir yangını olmasaydı belki Ermeniler evlerinden basklarından tamamen olmazlardı derim.

NURETTİN PAŞAYA MEMORANDUM

«Mütarekede İzmir Olayları» kitabımda arz etmiştim. Paşa Müdafaai Hukuk Cemiyetimizin tarihçesini yazmamızı istemişti. Suretini az aşağıda vereceğim. «Nurettin Paşa-

ya Memorandum» da gizli teşkilâta dair satırları, ve orada çalışan arkadaşlar hakkındaki bilgileri, Merkezimizde bizimle çalışan Mehmet Ali San'a (Arap Mehmet Ali) ya borçluyuz.

Mehmet Ali M. M. Grubunda Sevkiyatçı Ail Riza (sonradan İstanbul meb'usu olmuştu) Beyin Muavini idi.

İlk kitabımı okuyan bir zat bana 1 Ocak 1965 de çıkan «Tarih Dünyası»nı göndererek fedakâr arkadaşlardan Tayyareci Bahriyeli Savmi Beyi MEMORANDUM'da unuttuğumuza işaret etti.

Savmi İzmir arkadaşlarımdandı. «Tarih Dünyasında Savmi Bey şunları yazıyor:

«İzmirin işgâli üzerine İstanbula gelerek Müdofaa-i Hukuk Cemiyetinde rahmetli Kemalettin Sami Paşa ile teşriki mesai ettim.»

Ön sözümde yazdım. Daha ne kadar unuttuğumuz kimseler vardır acaba. Kaybolanlara rahmet, yaşayanlara afiyet dilerim.

NUREDDİN PAŞAYA VERİLEN MEMORANDUM'UN SADELEŞTİRİLEREK Y A ILIŞI

Birinci Ordu Komutanı Ferik Nureddin Paşa Hareketlerine
Yüksek Saygılarımla.

12.3.1339 tarihli yüksek emirlerinizin cevabıdır:

Türk milletinin büyük tarihsel devrimi söz konusu olduğu bir anda, bunun başlangıcını oluşturan olayları, nedenleri saptamak için biz iki kardeşe de çevrilmiş olan değerlendirmeye duyurunuzu derin bir şükran duygusu ile karşılıyoruz.

Vaktin darlığından mevcut belgeleri içine alan dosyaların bulunduğu yerlerden çıkarılıp getirilmesi için yaptım.

ğımız çalışmalardan bugüne kadar bir sonuç alınamaması nedeni ile emirlerinizi yerine getirmekte geciktik. Hoş görünizi özellikle rica ederiz.

Genel mütarekeden sonra başlayan yeni tarihimizin pek önemli bir başlangıcını oluşturan ayrıntıları bir süre sonraya bırakarak, şimdilik bâzı noktaları, özellikle hatırlayabildiklerimizi sunmakla yetineceğiz.

Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti (Osmanlı Haklarını koruma Derneği), Birinci Genel Savaş mütarekesinden sonra, amacı Türk istiklâlini korumak olan dernekler, topluluklar kuruluşlarının ilkidir. Mütareke anlaşmasının yedinci günü, biz iki kardeş, gayri resmi olarak, İzmirde, Menemenli Zade Muvaffak, emekli binbaşı Hüseyin Lüt-fü, İtibari Millî Bankası ikinci müdürü Naci, askerlikten emekli Abdurrahman Sami beylerle birlikte derneğin ilk esasını kurmuştuk ve o sıralarda eski Maliye müfettişlerinden Arif, Doktor Hacı Hasanı Zade Ethem, eski mektupçu Hasan Vasfi beyler de bize katılmışlardı. Derneği kurma düşüncesini Mondoros Mütarekesini ve bunun dayandığı Wilson prensipleri içinde, Türke önemli ve kesin bir baltalama hareketi bulunduğunu anlatan ve İtilâf devletleri savaş gemilerinin Türk Limanlarında ilk görüldükleri günlerin meydana getirdiği olaylar ilham etmişti. İngiliz kumandanı Diksonun İzmirde ayak bastığı andan başlayan sürekli Rum coşkunluklari müslüman basının dışında bütün islâm olmayan basının kullandığı dil ve buna ek olarak Ermenilerin sessiz fakat çok ciddi uğraşları, Midillideki çalışmalarını İzmirde aktaran (İngiliz Özel Kuruluşu) na bağlı kişilerin davranışları, vatan kavramı olan her vatan çocuğunda, göklerimizi kara bulutların kapladığı inanış ve duygusunu oluşturmuştu. Hemen resmî olarak kuruluşumuza (Hürriyet ve itilâf) yanlarının bizden kuşkulanmaları ve kuşkunun Fransızlarla İngilizlere bu-

laşması engel oldu. Çünkü derneği (İttihat ve Terakki) nin yavrusu gibi görüyorlardı. Bir de Bolşevik teşkilâtı başlangıcıdır diyorlardı. Bu şartlar altında her ne pahasına olursa olsun derneği resmî olarak kurmak kararımızı bu kez de, sizin yüksek vekâletinizde bulunan Vilâyetten ayrılmanız keyfiyeti ihmale uğrattı. Bundan pek az sonra, genel tüzükte kurucu olarak adları yazılı kişileri -daha sonra Rumlar tarafından kasıtlı olarak yakılan- Ayayorgi caddesindeki yazıhanemize davet ettik. Ve sizin de bildiğiniz gibi uzun incelemelerden sonra, evvelâ, kayıtsız şartsız vatan korunmasını sağlayacak olan bir dernek teşkili düşüncemiz, ilgili kişilerden Tokadî Zade Şekip ve Salepçi Zade Hacı Mithat beylerin ısrarı üzerine İlmî (Bilimsel) tabanına oturtulmuş oldu. Siyasal nitelikte çalışmalarımızı zamanına ve o zaman içinde daha birbirine bağlı, daha anlaşmış ve fedakâr arkadaşlarla birleşmeğe bırakarak yönetici kadromuzu seçtik. Bildirimizi hükûmete sunmak ve belgemizi almak Tahsin beyefendinin Vâililikleri zamanında oldu. Resmen kuruluşumuz tarihinden yazıhanemizde, sonra birinci kordonda ticarethane olarak kullandığımız dairede çalışmalarımızı sürdürdük.

Tahsin beyefendinin pek az süren Vâililiklerini izleyen beyin vâililiği sırasında zorluklar, Vâililik ve Kumandanlığımızı esâleten vatansever ellerinize aldığınız güne kadar sürdü. Özellikle o sıralarda doktor Ethem beyefendi aracılığı ile, Teceddüt Fırkası İzmir Merkez kuruluşu ile başlayarak (İttihat ve Terakî - Teceddüt) fırkalarının (partilerinin) kayıtsız şartsız bizi destekleyeceklerine söz vermeleri ile sonuçlanan konuşmaların duyuluşu Vali ve çevresini şiddetle bize karşı çıkarmıştı. Değerli şahsınız tekrar işe başladıktan sonra geniş bir nefes aldık. İstanbul'a delege olarak gönderdiğimiz birader Nail beyin Avrupayı, Türkün hukukunu tanımağa

davet eden muhtıralarımızın telsizle (Barış konferansına) ulaşmasını sağlaması, (İtilâf Devletleri) âmirleri ve heyetleri ile devamlı temasları ve son olarak (Batı Anadolu Türk halkı) adına gönderebileceğimiz bir heyetin barış konferansına özel bir savaş gemisi ile naklini ve Konferans yerine gidebilmelerini sağlaması, bizi izleyerek İstanbulda kurulmuş olan (Millî Kongre Heyeti) ile ve Mütareke komisyonu başkanı Galip Kemâlî ve daha sonra beraber çalışmak üzere davet ettiğimiz Roma eski müessili Câmî beyefendilerle devam eden ortak çalışmaları, kendisinden aldığımız raporlar, İzmirde Merkezin giriştiği ve gördüğü işler, İzmirdeki çalışmalarımıza hız vermediği gerektirmiştir. Bunun üzerine Anadolunun her yönünden gelen sayısız telgrafların bize verdiği yetki ile hazırladığımız muhtıraları İtilâf Devletleri temsilcilerine vermek görevini Sükkerrî Zade Tefvîk Paşa, rahmetli Şeyh Nuri efendi, (2) kardeşim Nail Bey ve Naci bey ile, Hürriyet ve İtilâf yanlılarına karşı Derneğimizin güvenliğini sağlamak düşüncesiyle manken olarak bu kişilerin yanlarına verilen Müsavatçı Sadık Bey'den kurulu olan ve İstanbul'a gönderilen heyete ayrıca Batı Anadolu halkını temsil etmek üzere gönderilecek muruhhas heyetimizin teşkili konusunda inceleme yapmak görevi de verilmişti, diğer taraftan İzmir'de bulunan partiler,

---

(2) Şeyh Nuri Efendi, gereken vasıflardan hiç biri kendisinde bulunmadığı

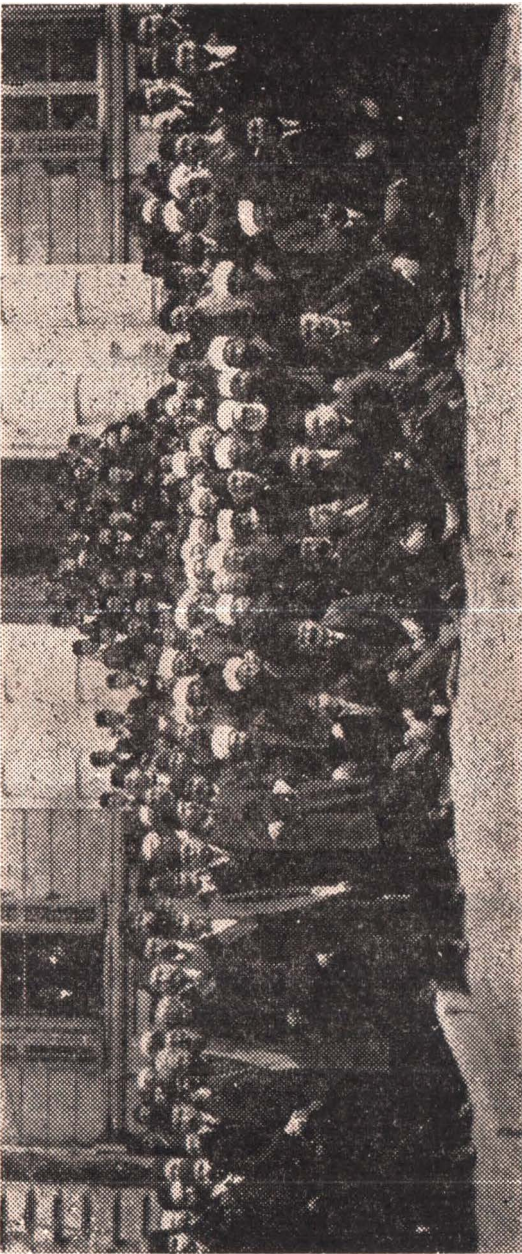
halde, sırf kendi reklâmını yapmak için Avrupa Delegeler topluluğumuza katılmak istiyen ve bu isteğine doğal olarak karşı çıktığımız için bize krillon Şeyh Nuri Efendi gerek bu sırada, gerek Voli İzzet Bey zamanında yol a dolanla memleketimiz için pek çok faydalı bekl e ğimiz bu heyet in oluşma na engel c' muş ve memleketine büyük f e ahk yapmıştır.

dernekler vesaire delegelerinden oluşmuş Heyeti istişariye (Danışma Kurulu) adında bir kurul meydana getirilmiştir. Siz sayın Paşamızın da bildiğiniz gibi asıl çalışmalar bundan sonra başlar.

İngilizlerin Yunanlıları kullanarak kurmak istedikleri tuzağın Türk halkına olduğu kadar, Yunanistana ve özellikle Türkiye Rumlarına pek pahalıya oturacağını büyük ve Milli ve etkileyici bir toplumun dile getirmesi zamanı gelmişti. Bu vazifeyi sizin değerli, büyük çabanızın, kararlılığınızın İzmirde topladığı Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyetinin meşhur 19 Mart 1335 tarihli Batı Anadolu kongresi yerine getirmiştir. Türkün tarihinde ilk kez meydana gelen olaylardan biri de, bu kongreyi oluşturan delegelerin ellerinde bulunan mevki'leri idi. Batı Anadolu'nun hemen bütün müftülerini, Belediye başkanlarını, her kazadan iki, her livadan dört seçilmiş konuşmacıları bir araya toplamak kuşkusuz pek önemli idi. (3) Şimdi bile kollarını sallayarak birer kahraman geçinen bazı vatansızların karşıt davranışlarına rağmen, başta siz olduğunuz halde, düzenlenen program gereğince, kongre çalışmalarını tamamladı. Kongre genel topluluğunun İtilâf Devletlerine bildirdiği muhtıradan da anlaşılacağı üzere, memleket tehlikeyi görmüş ve nasıl karşılayacağını saptamıştı. Bu muhtırada sözü geçen hususlar sonradan, tamamen birer hakikat olarak tecellî etti.

{3) Kongreyi oluşturan kişilerin isimlerini elde etmek olanağını bulamadık. Aydın, Denizli, Menteşe, Saruhan. Karesi livalarile, İzmir vilâyetinden istenir ve sağlınırsa çok iyi olur. Büyük kongreye katılanların grup resmi kitapta yer almıştır.

Müdafaai Hukuki Osmaniye'nin, Mart 1919'da İz mir'de yaptığı Büyük Kongrenin grup fotoğrafı.

17 MART MUHTIRASI

17 MART 1919 TARİHİNDE İZMİRDE YAPILAN BÜYÜK KONGRE'NİN İSTANBULDAKİ İTİLAFLI DEVLETLERİ YÜKSEK KOMİSERLERİNE ÇEKTİĞİ, SMYRNE TURQUE BROŞÜRÜNÜN 12. SAYFASINDAKİ TELGRAFİN TERCÜMESİDİR :

«Biz aşağıdaki imzalıları Aydın Vilayeti, Karasi sancakları dahilinde bulunan İzmir, Manisa, Balıkesir, Aydın, Muğla, Denizli şehirlerinin belediye reisleri, müftü Umumi Meclis üyeleri, Matbuat ve bilcümle halk sınıflarının mümessilleri, milli Türk müesseselerinin arzularına dayanarak 17 Mart 1919'da İzmir'de toplanan Umumi Kongre'de milletin isteğine uyarak Stop Umumi Harbin, milletler hakları yönünden ileri sürülmekte olan inkılâp göz önüne alınarak Stop Büyük Devletler tarafından ilân edilen, bütün milletlerin sulh ve saadetine matuf yani prensiplere uyularak STOP ve bu inkılap ve prensiplere aykırı olarak bazı milletlerin Osmanlı Hükümetinin müşkül vaziyetinden yararlanmak istemeleri üzerine Dünya Vicdanına Türk halkının temenni ve kararlarını arzeder :

1. Türk milleti, galip büyük milletlerin Şarkta takip ettikleri politikanın, kendilerini imhaya matuf olmadığına kani olmak ister ve bunun teminini arzu eder.

2. Şark'ta mühim bir unsur bulunan Türk halkının maddi ve moral kalkınması; onun mutlak toprak ve milli istiklaline ve 15. yüzyıldan beri Türk milletinin kültürel merkezi ve istiklâlinin temeli olan payitahtının muhafazası ile kabildir.

3. Anadolu'nun batı topraklarına gelince; Aydın vilâyeti, Karesi ve Menteşe mümessilleri bu sancakların yüzde seksenini teşkil eden Türklerin, mülk, servet ba-

kimından yüzde seksen beşi gibi yıkıcı bir çoğunluğa sahip olduklarını, aşağı yukarı bu bölgelerin başlıca müstassileri bulundukları ve diğer unsurların mahsüllerin dış memleketlerden gelen mallarla mubadele işi ile yetindikleri, diğer taraftan buraların Türk bütünlüğünün sıklet merkezini teşkil etmesi itibarile herhangi zonlanacak bir değişikliğin milli varlığımızı dumura uğratacağı Türk milletini ekonomik, malî ve ticari bakımlardan müstevlilerin esaretine sürükleyeceği ve bunun unsurlar arasında devamlı çarpışmalar yaratacağı ve ülkenin bütün tabii zenginliklerinin mahvına sebep olacağını STOP,

4. Büyük Devletlerin adaletine güvenen Türk milleti kendini felâkete sürükleyen tehlike karşısında metanetini muhafaza ederek, tabii haklarını kendi kendine korumasına meydan verilmeyeceğini, yukarda arzedilen noktai nazarların, herhangi bir karar alınmadan Sulh Konferansına telgrafla iblağına tavassularını ekselanslarından istirham ederiz.

Not : Bu muhtırada rakkamlı sıralamaya başlamadan ne Yunanlılara ne de İtalyan veya başkalarına bölgemizde yer verilmesini istemediğimiz açıkça anlatılmaktadır.

17 Mart Büyük Kongresinin yukardaki muhtırasında 4 numaralı paragrafta galip devletlere, aykırı bir karar verilmesi halinde Türk'ün haklarını kendisinin koruyacağı ibaresi büyük tartışmalara sebep olmuştu. Bu sözler itilaf Devletlerine harp ilânı tehdidini taşıyor diyenleri susturmak hayli zor olmuştu.

Bu biz müdafaai hukukçuların yalvarma yakarma ile yetinmeyeceğimizin ifadesidir.

Kongre, Batı Anadolu'nun tüm müftü ve belediye başkanlarını halk ile genel merkez arasında haber alıp verme aracı olarak tanıdıktan ve örgütü bu temele dayandırdıktan sonra, genel merkez üyelerini, muhaliflerin

yaygaralarına bir son vermek ve derneğin gelecekteki çalışmalarının engellenmesini önlemek amacı ile, aklımızda kaldığına göre, Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa dahil olduğu halde, Hacı Ali Paşa Zade Refik, Kapanî Zade Tahir, Tokadî Zade Şekip, Abdürrahman Sami, Alemdar Zade Ethem, İbnihâzım Ferit, Cemal Şahingerî, Doktor Ethem, Hacı Mithat, Şeyh Nureddin, Camî, eski mektupçu Ahmet, Moralı Zade Halit ve Nail beyleri içeren bir topluluk olarak seçti. Genel toplantılar dışında, düşündükleri şekilde, memlekete vâki olacak tecavüze silâhla karşılık verme tohumlarını ekerek dağıldı. Kapanî Zade Tahir bey çiftliğinde meşgûl olduğundan çekildi. Yerine yedeklerden rahmetli Osman Zade Rüştü Bey alındı.

Heyetimizi oluşturan kişiler içinde «Yahu... Bu Avrupalıların kuvvet ve kudretine nasıl karşı koyacağız? Bunlara nasıl meram ve dert anlatacağız? Bizi buraya seçtiler ama memlekete yine fayda veremeyeceğiz, zâten bu mülk ve milletten hayır yok...» diyen beyinsiz veyahut vatansızlar bulunduğu gibi, doğrudan doğruya derneği yıkmak isteyenler de vardı.

Bir olup bitti ile Cami beyi genel sekreter, Halit beyi veznedar yaptılar. Bu durum suspayı olarak idare meclisine alınanları kızdırdı. Hacı Hasan Paşa, Refik Bey, Hacı Mithat bey, Ahmet bey, İbnihazım Ferit Bey ve Şeyh Nuri efendi devamlarını kestiler. Bu sırada sizi de kaybetmiş bulunuyorduk.

İzzet Bey Vali geldi ve en zor durum ortaya çıktı. İzzet bey; barış konferansına gönderilmesi kongrece kararlaştırılan Garbi Anadolu ehali (Batı Anadolu) halkı delege heyetinden başlıyarak her girişimi önlemeğe başladı. Amacı, derneği kaldırmaktı. «Siz hükûmetin yerini almak için çalışan bir örgütsünüz. Memleket hukukunu koruma sözleri elinizde bir kalkandır.» «İttihatçılık ve

‘Bolşeviklikle suçlanıyorsunuz» diyordu. Bu son cümle, İngilizlerle Fransızları kışkırtarak bizi dağıtmak düşüncesinin ürünü idi. Bir taraftan kendisini bilimser yolda çalıştığımıza inandırmağa çaba harcarken, bir yandan da İngiliz teşkilâtı mahsusatına (İngiliz özel örgütü) ne bağlı adamlarla veya o örgütte tanıdığı olanlarla «Biz zararlı değiliz» inancını İngilizlere aşılamağa çalışıyorduk. Fransızlara karşı da derneğimizi ve çalışmalarımızı kurtarma işinde Monsieur Elzear ve Fernand Guiffray ile Madam Fernand’ın ve askerî makamları ile ilişki kurmakla görevlendirdiğimiz eski Hudud-u hadidiyye askerî komiser muavini (Demir yolları askerî komiser yardımcısı) Rıfkı beyin çok yardımları olmuştur. Dağılmamamızı sağlayacak her türlü çabayı harcadığımız bu sıralarda, İstanbulda çalışmasına karar verilmiş olan Genel sekreter Camî bey, Halit beyi vekil bırakarak İzmirden ayrılmış bulunuyordu.

Konferanslara, devletler arası kuruluşlara, hükûmetlere, muhtıralar, risaleler göndermek, Avrupadaki Türk dostu kişileri milli davamıza yardıma çağırarak, içerde devamlı propagandalara önem vermekle geçen bu çalışmalar, İzmirin işgaline kadar sürdü.

İzmir işgalinin birinci ayı içinde çalışmamızı İstanbulla aktarmak ve genel merkez heyetini yeniden kurmak gerekti ve Alaşehirde toplantıya davet olunan Feddi İlhak kongresi, genel merkezimizin İstanbulla naklini onayladı. İdare meclisini onbeşten beşe indirerek, yeni heyeti Halide Edip hanımefendi, Cami, Halit, Aydınli Nazmi ve Ragıp Nureddin beylerle kurarak, genel sekreterliğe Cami, veznedarlığa da Halit beyler yeniden getirildiler

Müdafaai Hukuku Osmaniye Cemiyetinin vatanın kurtuluşuna yönelik çok önemli hizmetleri ve çalışmaları

İstanbulda yeni heyetin iş başına geçmesiyle başlar. Red-di ilhakla kaynaşan bu kuruluş mütarekeden sonra, İstanbulda varlığını önemli bir şekilde duyuran bir çalışma devresi, yaşamıştır. Dernek en büyük önemi, dış ülkelerle ve Türkiyede dış ülkeleri temsil eden kişilere «Türk milletinin de her millet gibi yaşamağa hakkı olan bir millet olduğunu ve Türkü yaşamak hakkından yoksun etmenin insanlık için bir leke olacağını anlatmayı, içerde ise maneviyatı yükseltme gereğini takdir etmiş, propaganda ve yakın kolu ile pek çok hizmetlerde bulunmuş olmakla elde etmiştir.

Propaganda ve yayın kolunun olduğu gibi, Karakol teşkilâtında silâh kaçakçılığı kolu için de Anadolu - Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti İstanbul merkez heyeti ile olan anlaşma gereğince bütün bu kolları çalışma dairesi içine alan genel merkezin görevli görevsiz kırkı aşkın emektarının fedakârca ve geceli gündüzlü çalışmaları sonucu 54.758 muhtelif savaş tüfeği mekanizmasını, 15.000 harp tüfeği, 164 makineli tüfek, 2.000 sandık cephane, 3 top kaması, 20.000 kişilik teçhizat, 300 kilometrelik telgraf ve telefon teli, 80 telefon muhabere makinesi, bir miktar da dürbün ve rasat aletleri ve daha bir çok harp maddeleri Türk mühimmat ve teçhizat depolarından kaçırılmış ve bunları koruyan, göz altında tutan itilâf devletlerinin nöbetçilerine hiç bir şey duyurulmadığını şöyle dursun, kendilerinin muhafaza ve nezaretleri altında Anadolu'nun iç askerlik merkezlerine sev-kolunan eşya arasında önemli bir kısım silâhın trenle sevki başarılmıştır. Millî cephelerin bu suretle takviye edilişi ile alınan sonuçların önemi, örneğin başlangıçta dört mitralyozla korunan 138 kilometrelik Akhisar cephesinin az zaman sonra 42 mitralyozla düşman saldırılarına karşılık verebilmesiyle açıklanabilir. Dernek kendi

tarzını izliyen bir başka teşkilâtın İstanbulda doğan boşlukları böyle her vadiye doldurmakla memlekete en büyük hizmetleri yapmağı başarmıştır.

Cemiyetin haber alma bürosunun, Anzavurcular, ni-gehbancılar ve benzeri örgütlerin, millî cereyanı boğmak için emeklilerden Hüseyin Remzi paşa ve başkalarının oluşturdukları İttihad-ı Ahmed-i atlı fesat örgütünün İstanbul ve Anadolu'daki tertiplerini ele geçirmesi, çeşitli yerlerde topladıkları silâh vesairenin ellerinden alınması ve taşrada bulunan reislerinden en önemli kişilerin tutuklanmasını sağlamasından söz edilebilir. Bundan başka, cemiyet millî mücadele ile meşgul olurken, İstanbul'da kendilerine başvuran yardıma muhtaç bir çok batı Anadolu'dan yetim, göçmen ve işsizlerin yardımına koşmuştur.

Tanıdığı dost Avrupalılar arasında Cemiyet, ilk yabancı dostlarından eski Fransız Doğu Haber Alma Genel Müdürü ve Temps gazetesinin ünlü siyasî muhabiri kumandan Roland'ı saygı ile anmağı kendine ödev bilir. Kumandan Roland özellikle Mareşal Franchet Déespérey'nin Türk aleyhtarlığından Türk dostluğuna geçmesinde önemli bir etken olmuştur. O Franchet Deserey kumutarenin ilk günlerinde beyaz bir ata binerek Fatih tavrı ile Beyoğlu'na doğru gösteri yürüyüşü yapmış ve Türklere kan ağılatmıştı. Süleyman Nazif, Maltaya sürülmesine neden olan Kara Gün yazısını bu acılı gün için yayınlamıştı.

İngiltere hükûmeti, Biga ve Şile yöresine Fransa ile birlikte çıkarılacak bir kaç tümenlik askerin, Batı Anadolu'yu işgâl etmiş bulunan Yunan birlikleriyle yapacağı bir çevirme hareketi ile kuvayi milliye'nin yok edilmesini içeren bir proje hazırlamış ve Fransıya buna inandıрмаğa yaklaşmıştı...

Şark meselesinin çözümlenmesi için o zaman Polonyada toplanmağa davet edilen iki taraf yüksek seviyede siyasi ve askerî kişileri arasında fikirleri alınmak üzere mareşal Franchet D  sperey de bulunuyordu.

Mareşalın İstanbuldan ayrılacağı anda Balıkesirde bir kongre düzenlemeğe lüzum gördük. Kongre gündemini; İngilizlerin kuvayi milliyenin bolşevik örgütü, İttihat ve Terakki başkanlarının iktidar mevkiine getirilmeleri için hazırlanmış bir tertip olduğuna dair Fransızlar nezdinde yaydıkları haberler, ve Türkiye Hristiyanlarını kılıçtan geçirmeğe çalışan bir örgüt olduğunu, Amerikalılar ve tüm Hristiyan âleminde yaptıkları propagandaları çürütmek maddesi oluşturuyordu. Polonya konferansını vaktinde haber alan cemiyet, yoğ n bir çaba harcıyarak mareşalın konferansa hareketi sırasında kumandan Roland'ın mareşal adına Balıkesire gitmesini ve müzakereleri, kongre kararlarını izlemesini sağlamıştı. Patriyot Hilmi beyin refaketinde Balıkesire giden kumandan Roland, oradan çok iyi duygularla dönerek bizim için çok önemli ve o zamanlar göz önüne alınınca hepimiz için çok hayatı olan raporunu süratle mareşale iletmişti. Bu raporun yaptığı etki iledirki, mareşal Franchet Desperay konferansta Türk kuvayi Milliyesinin şiddetle lehinde konuşmuş ve «Türkler hakkında söylenen sözlerin yalandan başka bir şey olmadığı sonunda saptanmıştır. Bu adamlar Yunanlılardan gördükleri zulümlere karşı çaresiz olarak sil ha sarılıp bağımsızlık istemek ve Yunan ordusunun ilerlemesine engel olmak üzere dağlara çekilmişlerdir. Yaşama hakkı istiyen Türklere  zg rl k ve uygarlığın beşığı olan Fransa'nın yapacağı tek şey yardım olabilir.» şeklindeki demeci konferansın dağılması ve yeni bir İngiliz baltalama hareketinin gelişmemesi ile sonuçlanmıştır.

Bundan başka işğ l yörelerinde düşmanın yapmaktadır

F : 12

olduğu zulümlerin şiddetlenmesine karşı cemiyetin yaptığı girişimler sonucu olarak âmiral Bristolun başkanlığında gönderilen, müttefiklerin faciaları soruşturma hey'etine Hamdullah Suphi beyin cemiyet adına katılmasına ve İzmirde alınan tertiplerle heyetin Türkler yararına pek elverişli bir rapor düzenlemesine olanak sağlanmıştır.

Cemiyet siyasal amacında yürürken pek çok yardımlarını gördüğü rahmetli Reşat Hikmet beyi, Ahmet Rüstem, Doktor Nihat Reşat, Doktor Adnan, Menemenli Zade Muvaffak, maden mühendisi Ali Nadir, Reşit Saffet, Reşit Sadi, Harun Alice, posta, telgraf teftiş heyeti başkanı Nusret, Doktor Riza Nur beylerle Doktor Esat paşayı, İngiliz Kebriç üniversitesi öğretim üyelerinden İzmirli Ali Rıza beyi, tercümanımız İzzet beyi, Hamdullah Suphi, Galip Kemalî ve Mısırlı Hilmi beylerle Reji müfettişi Nihat beyi, demir yolları askerî komiser yardımcısı Rıfkı beyi ve sayın eşini, eski Konya Valisi Hüsnü, Refik İsmail, kimyager Hamit Nafiz, Basın Yayın Genel Müdürü Haydar, Mülkiye müfettişi Nedim beyleri ve özellikle, cemiyetin bir kaç defa kaldırılması, üyelerinin tutuklanması için girişimlerde bulunan Damat Ferit hükûmetinin bu girişimlerinde önüne geçen ve daima bize yardım eden, bizimle ciddî surette anlaşılan ve çalışan İsmail Sıtkı beyi, İzmir Gümrük Başmüdürü Âgâh, Doktor, Ali Âgâh beyleri Sükerî Zade Tefvik Paşayı, Aydınli Kâzım Nuri beyi, kumandan Roland, Mösyö Elzear ve Fernand Guiffray, Madam Fernand Guiffray'ı, Doktor Maklahellan, Doktor Borne't'i, Gad Franko bey ve daha bir çok kişileri saygı ile anırız.

Savaş malzemesi kaçakçılığının başında bin türlü tehlikeye göz yumarak, azimle sorumlulukları yüklenerek çalışan Anadolu - Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti İstanbul Merkez Heyeti Boğazlar Muhafızı Galatalı Miralay Şevket, Onuncu Kafkas Tümeni Komutanı Kemalettin Sa-

mi, eski Sevkiyat Müdürü Ali Rıza, Harbiye Dairesi İkinci Şube Müdürü Naim Cevat beyleri, Maçka Silâhhanesi Müdürü Bahaettin beyle, arkadaşları Otuzuncu Alay Komutan yardımcısı Binbaşı Hüsnü ve arkadaşları, Yüzbaşı Halit, Mülazım Nâzım beyleri, Saraçhane Müdürü Halit beyle arkadaşları Bahaettin, Süleyman, Ali Rıza, Avni, Hâki beyler ve Süleyman ustayı, Sevkiyat Müdürü Binbaşı İsmail Hakkı ve arkadaşları İsmail Hakkı, Arif, Mehmet Ali, Onuncu Tümen yâverini, Bandırma Merkez Komutanı Kaymakam Recep beyleri ve Onikinci Kolordu sevkiyat memuru olup İstanbul'un Büyük Millet Meclisine tarihsel katılışına kadar çalışmalarına ara vermiyen kurmay diye isim yapmış olan teğmen Ahmet ağayı, kuriye Fahri, idare memurumuz Nuri beyleri, Tuğcalı Süleyman beyle Ahmet Halim beyi, Üsküdar Jandarma Komutanı Remzi bey ve arkadaşlarından İzzet, diğer İzzet, Salih beylerle yardımcılarını, Dayı Mesut ve Şükrü beylerle rahmetli Yahya Kaptan tarafından kurulan ve sonra yerine geçen Arslan Kaptan tarafından varlığı sürdürülen pek fedakâr Alemdağı bölüğünü ve bu çalışmalarla ilgisi olan bütün kişileri, otuzuncu alaydan Musa çavuşla üç arkadaşını, sevkiyattan er Hoccoğlu Ahmet ve özellikle mühimmat ve silâhların İstanbuldan Bandarmaya defalarca aktarılması işinde başarı gösterdikten sonra İngilizlerce tutuklanan ve bir ay en acı işkencelere mârûz kalan kıdemli küçük zabıt Hakkı çavuşu, Yörük vapurunun hiç bir şeyden yılmayan ikinci süvarisi Sait bey kaptan, ambarcı Mustafa babayı ve arkadaşlarını ve tabii bu işleri çekip çeviren cemiyet genel merkezi üyeleri ile yardımcılarını, özellikle kaçakçılık bölümünde sevk kolunu idare eden San'alı yüzbaşı Mehmet A'i be-yi saygı ile anarız.

Cemiyet İlmiyyinin (Bilimsel Dernek) kuruluşu ve

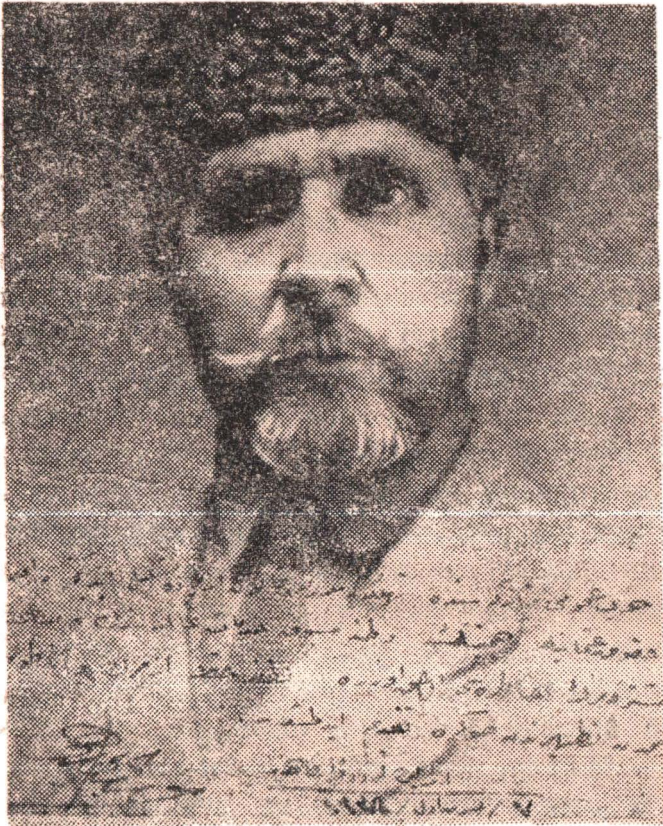
çalışmaları Müdafai Hukuku Osmaniye Cemiyetinin üyelerinin çok meşgul olduğu bir devreye rastlaması yüzünden, bu konuda ne yazık ki bir fikir yürütecek kadar yeterli bilgiye sahip değiliz. Bildiğiniz gibi bu konuda söz sahibi kişiler sayın Selahattin bey ve Yusuf Rıza efendilerdir.

İstihlâsı Vatan Cemiyeti: (Vatanı Kurtarma Derneği) Müdafai Hukuku Osmaniye Cemiyetinin amaç edindiği yolu izlemek üzere Manisada doğmuştur. 15 Mart 1335 Batı Anadolu Kongresinden sonra hemen hemen Müdafai Hukuku Osmaniye Cemiyetine dönüşmüştü. Hatırlanıldığına göre kurucuları Karaosman zade Kâni, Nuri, Suriye eski mektupçusu Nuri, Davavekili Abidin, eczacı Rıza bey ve daha başkalarıdır.

Reddi İlhak Heyeti: (Mart başlarında, sizin de teşvik ve kabulünüz ile, esasî Halit ve Nail beylerle, Süvari Kolordusu Levazım Başkanı Kaymakam Faik, şimdiki Dersim Askerlik Şubesi Başkanı binbaşı Zekâî, Karahisar Milletvekili Hulûsi, eski Aydın Milletvekili Cami, eski İzmir Mevki Kumandanı rahmetli Kaymakam Mehmet Arif beylerle Moralı Zadelerin yazıhanesinde kurulan ve sonradan, görülen lüzum üzerine, Reşidaki Mehmet beyin yazıhanesinde Mehmet beyin de katılması ile müzakeresi sürdürülen Müdafai Vatan Komitesinden, Yunan işgalinden 24 saat önce adı Reddi İlhaka çevrilen kuruluştur.

Reddi İlhak heyeti, Yunan işgalinden bir gün önce İzmirin çeşitli yerlerinde yapılan birçok toplantılardan sonra, İzmirin başta gelen söz sahibi kişilerinden bir çoğunun evlerine çekildikleri bir anda ve şimdiki adliye daireesinde Saruhan Milletvekili Mustafa Necati bey tarafından yapılan öneri üzerine üyeleri ve idare heyeti Müdafai Hukuku Osmaniye Cemiyetinin tensip edeceği kişilerden kurulu olmak üzere Moralı Zade Halit bey baş-

Kuruluştan sonra İzmir'de 1'inci Ordu Kumandanı Ferik Nurettin Paşa tarafından Moralizade Halit ve Nail Beylere ihta edilen fotoğraftaki yazının yeni Türkçesi aşağıdadır.

Harbi Umumi mütarekesinde tehlikeye mâruz kalan İzmir'de teşkil ettiğimiz Müdafaa-ı Hukuk-u Osmaniye Cemiyetinin vatana mesbuk hıdematı âliyesinin ve mesali müşterekemizin hâtırası olmak üzere lütfü hakla İzmir'in ve Anadolu'nun düşmandan tathirinden sonra takdim edilmiştir.

İzmir Ordu Karargâhından
7 Teşrinevvel 1338

İmza

kan, Ragıp Nurettin bey genel sekreter ilân olunmuş ve o andan başlayarak resmen kurulmuş ve kentin ortasında olması nedeni ile Türk Ocağı Merkez olarak seçilmişti. Reddi İlhak heyeti adına başkanlık tarafından kâleme alınıp Türk vatanının her yanına telgrafla yayılmış olan ve sureti şimdilik elde edilemeyen meşhur bildiri ile, ertesi günü Yunan ordularının İzmir'e gireceği ve İzmir'den başlayarak içerlere doğru yayılacağı anlaşılan Yunan işgalini durdurmak için vatan ordusu kurulması gerektiğini ilân eylemiş, diğer taraftan kentte, işgâl ânına kadar süren gece ve sabah gösterileri düzenlenmişti.

Reddi İlhak Heyeti, İzmir'de süren 16-17 saatlik çalışması süresinde evvela, yapılacağı kesin olan işgali sürekli büyük mitinglerle, şiddetle protesto etmeyi, kentte hiç bir olay çıkmamasını, Yunanlılara karşı koyma hususunun ancak içerilerde, savaş gemileri top menzili dışında yapılmasını, içerilerde silâhlı örgütlenmeler başladığından istiyen gönüllülerin derhal onlara katılabileceklerini, kentte bulunan mühimmat ve harp malzemelerinden kaçırılacak gibi olanların hemen kaçırılmasını, cezaevinin sabaha karşı boşaltılmasını uygun görmek suretiyle tedbirlerini almış ve kuriye olarak da rahmetli Mansurî zade Emin beyi özel talimat ile İstanbul'da bulunan vatanseverlere ve özellikle siz sayın generalimizle Rauf bey ve arkadaşlarına, Millî Kongre, Kızılay heyeti ile bağlantı kurarak durumu açıklamak üzere göndermişti.

İzmirin acı işgalinden sonra çalışmalarını İstanbul'a aktaran heyetin Reddi İlhak adı altında çalışmalarını sürdürmesi olanaksız bulunduğundan, bu adın içerilerde çalışmasıyla yetinilmiş ve Müdafai Hukuku Osmaniye Cemiyeti adı altında İstanbul'da yapılması olanağını

bulduğu yukarıda sözü geçen hizmetleri yapmıştır.

İzmir Müdafai Hukuku Osmaniye Cemiyetinin işgal-
den önce ve sonraki çalışmalarıyla ilgili ayrıntılı tarihçe
dosyaların getirilmesi ve toplanmasından sonra yapıla-
bilecektir. Cemiyetin çalışmaları 16 Mart 336 tarihine
kadar kesintisiz sürmüş ve İstanbul işgalinden sonra,
üyelerin Anadolu'ya kaçmaları zorunlu olduğundan An-
karada millî hükümetin kuruluşu ile cemiyet halindeki
çalışmalarına son vermiş ve bu kuruluş da diğer bütün
kuruluş ve topluluklar gibi sonunda hükümete kalmış-
tır.

Moralı Zade Halit, Moralı Zade Nail

K Â Z İ M   K A R A B E K İ R   İ Z M İ R D E

İstirdatta Kâzım Karabekir, İzmir'e geldiğinde, Paşa-
nın maiyetinde emirber olarak bulunmuş olan mektep
arkadaşım Yenişehirli Kahraman yazıhanemize geldi.

Aydın eşrafından Moralı Hacı İbrahim Bey Zade Ce-
mâl Beyle yakınlığımızı öğrenmişler. Kâzım Paşa Cemâl
beyin kızına talip imiş. Kahraman delâletimi istedi.

İbrahim Bey dede dostu idi. Cemâl bey müşterimiz-
di. Çiftliklerinin ürününü biz satardık. Elde edilen para-
yı altına çevirtir alırdı toplanınca.

Cemâl Beyle hısım akraba gibiydik. Halamın kocası,
Torbalı Hasan Paşanın oğlu Ali Beyin evinde sık sık
gördüğümüz kızkardeşi Makbule hanımla evlenmişti. Gü-
zel bir hanım kızları vardı, onunla evlenmek niyetindey-
miş Karabekir Paşa. Mustafa Kemâl Paşa İzmir'e da-
mat olmuştu. Karabekir Paşa da Aydın'a damat olmak
istiyordu. Bu çok iyi bir şeydi.

Yalnız Cemâl Beyle bir ticari ihtilâfımız vardı. Kah-

ramana bunu ayrıntıları ile anlattım, ve tevassut teklifi ni kabul edemeyeceğimi söyledim. Mazeretim Paşaya ulaştırılınca kendilerini ziyaret ettim.

O ziyarette Kâzım Karabekir Paşayı Kordondaki evimize davet ettim. Paşa davetimi kabul buyurdu.

Akşam ziyafetinde. Rabbil'ut Mevlevi Şeyhi Cemâl, Dr. Şükrü Şenozan, Rakım Hoca (Elkutlu), Pasaportçu Cemil, Dişçi Mehmed Ali, Kemâni çingene Ethem musiki işini başarı ile yönettiler.

Davette eski Beyrut Valisi Azmi, eski İzmir Valisi Tahsin (Uzer) Beyler de vardı.

Kâzım Karabekir Paşa bir aralık piyanoya geçti, meşhur «ŞARKILI İBRET»ini okudu.

Paşanın Cemâl Beye damat olduğu malûmdur.

T Ü R K İ Z M İ R

İzmir Yangını «Gâvur İzmir»i arındırdı diyenler olmuştur. Yangın Kordonu, en iyi eğlence yerlerini, zengin çarşıları silip süpürmüştü. Fakat içimizdeki ferahlık bize yetiyordu.

İspartalıların konağını Naim kulüb haline getirmişti. Soirée Dansante'lar tertiplerdi. Dans edilir, Bakara cynadır, iyi eğlenilirdi. Türk hanımları başlarında fulârla gelir, daha çok yukarı kata çıkan merdivene dizilirlerdi.

Ecnebler, meselâ Bornovalılar, Herbert Whittall'ün evini kulüb yapmışlar, hemen her gece mûnavebe ile bir aile yemek, içki hazırlar, oyun oynanır, müzik yapılır, dans edilirdi.

Arkadaşım Ahmet Özbakır, Charles Pagy ile Naimde ve Frenklerin muhitinde «Üç Sîlâhşörler» diye şöhretli delikanlılardık o devirde.

İzmire hayat veren müesseselerden biri de Ahmet Kiliç Zadenin «İZMİR PALAS» oteli ve restoranıdır. Bununla beraber gün batınca ıssızlık çöker, aileler aralarında toplanmayı tercih ederlerdi.

Şimdi İzmir ne olmuştur. «Gâvur İzmir» şimdi hakkiyle «Şirin İzmir»dir.

Cumhuriyetin yurdumuza sağladığı emancipation'dan İzmir hissesini ilk alanlardandır.

Efes Oteli iyi bir çığır açtı, iç ve dış turizme bu otel cidden iyi öncülük yapan bir müessese oldu. Onu şehirde ve bölgede birçok oteller, restoranlar, hele pek önemli eğlence yerleri takip etti.

T Ü R K   H A N I M L A R I M I Z L A İ L K   B A L O

Atatürk Medeni Dünyaya bakış penceresini de İzmir'den açtı.

İhsan Paşanın Karantinadaki Vali Konağında Mustafa Kemâl bir balo tertip ettirdi. Bu baloya yalnız Türk hanımları, kavalyeleriyle gelecekti. Baloya, davetli olarak ben de eşimle gittik.

Mustafa Kemâl Paşa, Konağa saat 22'ye doğru geldi. Hanımları eliyle şampanya ikram etti. İlk dansı ev sahibi Vali İhsan Paşanın hanımı ile açtı.

Hanımları dansa kaldırıyor, dans bilmeyenleri de dansa davet ediyor, «Siz bana tâbi olun, cesaretli olun» diyordu. Şık, güzel Kahraman bir Hohenzollerin prensi zarafeti ile geceye sihirli bir renk, hava veriyordu.

Paşa, Selim Sırrı beye, İhsan Paşanın hanımı ile karşılıklı Zeybek oynamasını emretti. Selim Sırrı Bey o zamanlar ölçülü adımlarla oynanan bir Zeybek icad etmişti. Muvaffak bir oyundu bu.

Arkadaşlar Zeybek merakımı Paşaya söylediler. Emrettiler, ben de Zeybeğimi oynadım. Bitirince Paşa, Selim Sırriya «Bu çocuğun da candan bir Zeybek oynayışı var» diye beni taltif etmişti.

K O O P E R A T İ F L E R

İzmir bölgesinde, Aydın'da Nazmi Topcuoğlu ve arkadaşlarının kurduğu Aydın İncir Kooperatifi iyi ve muvaffak bir örnek olmuştur. İdealist gençlerdi kurucular. Sağlam, istekli bağlar kurdular. Onlardan ayrılan Ödemiş Kooperatifi Başkanı Eczacı Tevfik Bey İhracat Teşkilâtını kurmayı bana tevdi ettiydi.

Vali General Kâzım Dirik, bölgede kooperatifçiliği yaymayı bir idealist aşkıyle ele almıştı. İlk sermayesi birbirine müteselsil kefil olarak Ziraat Bankasından alınan para ile kurulan bu kooperatifler muvaffak olmadı.

Her sahada olduğu gibi Kooperatifçilik de zorla yaratılıp yaşatılamaz. Bu içten gelen istekle olur. Başarıda eğitimin rolü büyüktür.

Bulgaristan'da zirai sigorta konusunda yaptığım incelemelerden biliyorum. Binlerce İstihşâl, Dağıtım, Tüketim, Kredi Kooperatiflerinin başarısı ilimle, öğretim ile sağlanmış.

1911'de Lozanda tahsilde iken öğrenmiştim. Avrupa'ya tahsile giden talebe, devlet bursu ile okusun, kendi parasiyle okusun memleketi döndüğünde, mesleğine göre iki sene köylerde görev almağa mecur ediliyordu. Bulgar kooperatifçiliğinin ana mektebi bu gençlerin çabasından çok fayda görmüştür.

Bulgar kooperatifçiliğinden bir hatıramı da yazayım. Kardeşim Halit, bir zamanlar İzmir Memurîn Koöpe-

ratifinin. müdürü idi. İstanbul'a Bulgar Kömür Kooperatifçilerin geldiğini öğrenmiş, Memurlar için odun kömürü almak istiyordu.

İstanbul Bulgar Başkonsolosuna isteği telefonla anlattım. Yarım saat sonra Konsolos, kömürcü delegeler için benden rendez-vous istedi.

Ertesi gün yazıhaneme üç kişi geldi. Kılıkları bizim takacılardan üstün değildi. Üçü de Türkçe biliyordu. Biri Lozan İktisat Fakültesinden, ikisi Alman Üniversitelerinden diplomalı. Galatada Mustafa Necati Caddesinde üçüncü sınıf bir otele kalıyorlardı.

İki dakikada işi hallettik. İstenen kömürü on günde teslim ettiler.

Televizyonda Kooperatiflerimizin memnurluk verici gelişmelerini izliyoruz. Kırk sene kadar evveline ait iki hâtıramı yazayım. Biri İzmir Memurlar Kooperatifinde geçti. Tenekesini Kooperatiften kredi ile 5 liraya alan zeytinyağını ortak polisın kapı önünde 4 liraya sattığını gözümle gördüm.

İkinci anım da şudur:

Sümerbank, Keçiburlu Kükürt Fabrikası işletmeye başlayınca, Ticarî Teşkilâtını yapmaya beni görevlendirmişti. İtalya'dan kükürt ithâlî tüccardan alınmış, Keçiburlu Fabrikasına verilmişti. Kükürt kullanma zamanı gelmişti. Ancak fabrikanın verimi yetmlyeceğinden İtalya'dan ithal yapmak icabetmişti. Piyasada sun'î bir darlık yaratanlar vardı.

Ben dağıtım teşkilâtını eski dostlarım, müesseseler, Esnaf ve Ehali Bankası ile hemen kurdum.

Vali Kâzım Dirik telefonda bir gün bana çıktı. «Memleketi ayağa kaldırıyorsun. Nif'te bir dirhem kükürt yok» diye bağırıp çağırıyordu.

Nif'e bol kükürt göndermiştim. Paşadan bir gün için müsaade istedim.

Ertesi gün Kükürt dolu bir kamyonu Vali Konağına getirdim ve Paşaya gösterdim. Bu kükürtleri, dost bir bayı, Nif kooperatifine çuvalı beş liraya sattırdığım ortaklardan dört liraya toplatıp bana getirmişti.

F E V Z İ P A Ş A (Ç A K M A K)

«Mütarekede İzmir olayları» kitabında Comte Sforza'nın yerine gelen Haut Commissaire'den, Sinior Bruni vasıtasile, Millî Hükümetimize satılmak istenen silah teklifi teşebbüsüne, silah tedariki için Avrupa seyahatine çıkmakta olan, isimleri bende mahfuz, iki Kurmay subayın işlerine engel olduğum için Ankara'da başıma gelenleri yazmıştım. Bu adamlar beni Fevzi Paşaya ca-

sus diye tanıtmışlar. Dahiliye Vekili Dr. Adnan (Adıvar) beyin müdahalesile Paşa yakamı bırakmıştı. Paşa yanlışlığı anlayınca, beni okşamış, «Üzülme evlat, böyle yanlışlıklar olur» diye beni teselli etmişti. Fakat ben teklifimi ilerletmedim.

Ben Rodos ta yerleşince Roma Mümessilimiz Cami Bey'in Arkadaşlarından Eski Reji Komiseri ve Aydın Demir Yolu Askeri müfettişi, Mudafaai Hukukta Büyük yardımları olan Rifkı Beyin kayın biraderi Nihat bir yük vapuru ile limana geldi. Bu gemide Nihat'ın Mısırlı bir Yahudi ile tedarik ettikleri silahlar vardı. Vapur selâmetle silah ve cephaneleri karşı kıyılarımıza götürdü. Benim teklifim arızaya uğarmasaydı Millî Müdafaamızın ihtiyaçları daha çabuk sağlanacaktı. Ben bu hizmeti geç de olsa sevdiğim kimselerin çok geciktirmeden başarmalarına sevinmiştim.

Fevzi Paşa ile 1928'de de bir temasım daha olmuştu. Genel Kurmay Başkanına beni Muavini Kâzım Orbay Paşa götürdü. Pek lütüfkârdı bu kabuî. Ziyaretimin sebebi şu idi:

Girit'ten yurda hicret eden bacanağım Hüsnü Nişatî Karyot'un tanıdığı bir süngerci grubu ile, kıyılarımızda ortaklaşa sünger avı işini ele almıştım. Hem kazanç, hem Türk çocuklarına süngerciliği öğretmek niyetinde idim. Harpde Sansürde, Mütarekede İstihbarat işlerinde edindiğim bilgiler ışığında Millî Müdafaa yönünden alınması lâzımgelen tedbirlerî incelemiştim.. Yunanlılarla uzun tartışmalardan sonra Genel Kurmaya şu teklifi yaptım.

1 — Yunanlılar, büyük tonajda işe mahsus motörlerini emrime verecekler.

2 — Yarı yarıya ortaklaşa sünger çıkaracağız.

3 — Her teknede üç Yunanlı, en az beş Türk bulunacak.

4 — Yunanlı süngerciler - dalgıçlar - deniz dibinde çalışırken hava verme teçhizatının başında kendilerinden biri olacak. bu iş hem mümarese ister, hem de kaznen veya kasten bir uygunsuzluk olmasın diye.

5 — Her motörde iâşesi, tahsisatları bize ait olmak üzere jandarma veya inzibat erlerimiz bulunacak.

Motörlerde dürbün, ölçü aletleri, kâğıt kalem bulunmayacak.

Teklifimi daha evvel Ticaret Vekili dostum Mustafa Rahmi Beye anlatmış ve muvafakatini almıştım. Kâzım Orbay da bir sakınca görmüyordu.

Gel gelelim Fevzi Paşa OLMAZ dedi. Red sebebi de şu idi: «Âmâkî bahirde - su diblerinde düşmanlarca bilinmesi caiz olmayan hususiyetler varmış.»

Paşaya tekrar gittim. Genel Kurmaydaki deniz hari-

talarının İngiliz Bahriye Nezaretinin haritalarının kopyesi olduğunu söyledim. Paşa, «O haritalar Büyük Harpden evvel yapılmıştır, o zamandan bu yana deniz diplerinde değişiklik olmuştur» dedi, kesip attı.

Bu iş de bana nasip olmadı, İş Bankası sonraları Türk Süngerciliğini kurmaya muvaffak oldu.

Atatürk'ün en yakın arkadaşı Fevzi Paşanın Millî Korunma konularında «Ortodoxie» hassasiyeti meşhurdur. İkinci Büyük Harp de Bulgar, Yunan hudutlarımızdan Tanker tecavüzlerine karşı durmak için sınıra giden yolların tamirini pek istemediği işitilmişti. Allah gani gani rahmet eylesin.

S E R B E S T F İ K R A

Ben 1926 da İstanbul'a naklettim. Kuruçeşme'de kayınpederim Ali Vafi Beyin «MEMDUH PAŞA» köşkünde oturuyordum. Halk Partisi büyüklerinden Eczacı SERDENGECİ, bütün direnmeme rağmen beni Arnavutköy Şubesine kaydettirdi. Başka yerde de yazdım. Ben fırka mırka seymeşdim. Necib Serdengeçti'nin ısrarına dayanamayarak yazıldığım fırkaya yalnız aidatımı gelen tahsildara öderdim.

Serbest Fırka ortaya çıkınca, eski İzmir Valisi dostum Tahsin Üzer beni aratıp buldu. Taksim Merkezlerine götürdü.

Tahsin Bey arkadaşlarına beni tanıttı. Ahmed Ağayefi eskiden tanırdım. Kahveler içilirken Tahsin Bey, «Nail sen İzmirlisin, bölgeyi tanırsın. Fethi İzmir'de iyi karşılandı. İzmir'de ne yapalım. Bizi tenvir et, yardımını isterim.» dedi.

Tahsin Beye şu cevabı verdim:

«Hoşunuza giden iyi karşılamalar, alkışlar beni ürkütüyor. Bazı tedirginliklerin tehlikeli sonuçlar doğuracağından korkuyorum.» dedim ve ilâve ettim. «Bu sabah bizim Arnavut bahçıvan Abdurrahman bana geldi. Bu adamın köşkte bana üstün saygısı vardır. Elinden gelse beni sadrazam yapacağını her fırsatta söyler. Serbest Fırkanız için çarşıda, camide söylenenleri anlattı. Sonunda (beyim ben iki tane buldum. Biri senin, biri benim) dedi Evvela kavrayamadım. Sonra anladım. Arnavudun bulduğu iki fesmiş. Müslümanlık geri gelecek deniyormuş camide.»

Gazetelerde, hiç haberim olmadan İstanbul Belediyesi seçimine Serbest Fırka Listesine aday konduğumu okudum. Serdengeçtiye vaziyeti anlattım ve partiden affımı yazı ile rica ettim.

İ Z M İ R S U İ K A S D İ

«İzmir'den bahseden bu kitapta «İzmir Suikast» inden söz etmekden kendimi alamadım.

İstanbul'da Tepebaşı'nda Naim'in kardeşi Süleyman'ın işlettiği Bristol Oteli'ne öğle yemeğine sık giderdim. Küçük salonda Edip Sarı Efe, Manisalı Avukat Abidinle karşılaştım. İzmirli polis komseri Kürt Mehmed Ali yanıma geldi o anda. Onu yemeğe davet ettim, birlikte bar'a geçtik. Biz operatiflerimizi içerken bar'a Ediple Abidin geldiler.

Abidini, Mütarekede İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyetimizin Manisa Kardeş Dalı'nda faal üye tanırdım. SARI Efe Edibi Umumi Harpde ve İstiklâl Harbinde yakından tanırdım.

Sarı Efe istirdattan sonra ötede beride Mustafa Kemal

Yönetimine karşı hareketlere başvurmuştu. Bunu ben de duyuyordum.

Edip barın yüksek taburesine çıkamıyordu. Edib'e «Çık otur mastabai ibrete cimşidâne» dedim ve ilâve ettim. «Edip Alış yükseğe çıkmağa, nasıl olsa bir gün altındaki sandalyayı çekecekler.» Bununla seni bir gün asacaklar dalyayı çekecekler.» Bununla seni bir gün asacaklar demek istiyordum. Bu konuşmaları Komiser Mehmed Ali de duyuyordu.

Yemekten Mehmed Ali çabuk kalktı.

Bristol Otel'i'nin önündeki durakta bindiğim tramvay arabasındaki arka sahanlıkta dururken, yanıma Sarı Efe geldi. Efe yalnız değildi, tanımadığım biriyle beraberdi. Afakî konuştuk. Sonradan farkına vardım Edip konuşmak istemiyordu. Eminönü'nde ben indim, o tramvayda kaldı.

Ertesi gün gazetelerde suikasd havadisini okurken öğrendim ki, Edib'in benimle tramvay yolculuğu Emniyet Müdürlüğüne götürülmesi içinmiş.

Edip ve Abidin ile Bristol'de buluşmamız İzmir'de çabuk duyulmuş. Arkadaşlar telaşlanmışlar.

Gazi Paşanın arkasından İzmir'e gelen dostum Necib Ali Küçükağa - İstiklâl Mahkemesi üyesi idi - bu işte hiç bir ilgim olmadığını, Kürt Mehmed Ali'nin raporundan öğrendiklerini arkadaşlara söylemiş.

Edibin avenesi içinde Çamur Hilmi, zahire mubayyası için gittiğim Dinar'da Askerî Hat Muhafız Tabur Komandanı idi. Oturduğum Dinar İstasyon Oteline akşam soframa gelirdi. Otelde oturan Beşiktaşlı Canfesci Çerkez Ali Riza ile kafaları çekince çiftetelli oynarlardı.

Tertipçilerden iken, hazırlığı ihbar eden Giritli Şevkiyi de tanırdım.

Bu adamların Mustafa Kemâl'in nesini beğenme-

diklerine akıl erdirmek mümkün değildir. Gazi'yi öldürüp, hükûmet devirerek ne yapacaklardı, hangi mevkilere geçmek istiyorlardı, hâlâ şaşarım.

Tutuklananlardan tanıdıklarım çoktu. Ziya Hurşidi İstiklâl Harbinde Büyük Millet Meclisinde tanıdım. Fevri konuşmalarını, mutlaka konuşmuş olmak için yaptığı eleştirmeleri hatırlardım.

Eski Maarif Nazırı Şükrüyü, dostum Sabur Sami (Dıraz) Beyle Kadıköy eğlence alemlerinden bilirdim. Tutuklular arasında Doktor Nazım Beyden bu kitapta, başka fasıllara söz etmişimdir.

Gazi Mustafa Kemâl Paşa, İttihatçılara yüz vermediği için Dr. Nazım İstirdadı müteakıp. İzmir'de «GAZÖZ PAŞA» diye söylenmeğe başlamıştı.

Fakat yanılıyorsam Allah beni affetsin, bu teşebbüs ona bırakılsa idi, Dr. Nazım, Çopur Hilmi'ye, Giritli Şevki bey'e görev vermezdi.

İstiklâl Mahkemesi yürürkenki bir anımı da kaydetmekten kendimi alamıyorum:

O zamanlar, İstanbul'da Rus Ticareti Hariciye Mümessisliğinin «Rustog» örgütüne İzmir, Antalya, Mersin, v.s. den tedarik ettiğim toprak ürünlerini satıyordum. Beni Ruslara, Türklerle münasebetlerinde Müşavir olarak çalışan, Genev arkadaşım Pr. Hamid Nafiz (Pamir) tanıştırmıştı. Hamid Direktör Andreyeff yoldaşa benim Ankara'da nüfuzlu dostlarım olduğunu söylemiş.

Birgün kendisini ziyaretimde Andreyeff: «İstiklâl Mahkemesinde CAVİT Beyi asacakmışsınız, yazık olur» dedi. Sanki Cavid Beyi asmak veya asmamakta benim yetkim varmış gibi.

Andreyeff sözüne devam etti: —« Cavid Bey Uluslar arası bir kıymettir. Size bir hikâyesini anlatayım. Cavid Bey Sefirimiz Karahan'a başvurdu. Türkiye'nin İk-

F : 13

tisadî, Malî tarihini yazacakmış. Rus Arşivlerinden yararlanmak istiyormuş. Cavid Bey Sefire bu konudaki dökümanların Moskova'da, Leningrad'da bulunduğu yerleri söyleyince, Karahan çok alâkalandı. Moskova'ya iş derhâl iletildi. Moskova konuyu bir mütehassız kurula vermişti. On kişilik eksper hey'etin 20 Steno - daktilosu vardı. Hazırlanan rapor Cavid Beye İstanbul'da verildi. Şimdi anlıyorsunuz bu adamı niçin asamazsınız dediyimi?»

Andreyeff'e Cavidî çok genç yaşımdan beri takdir edenlerden olduğumu, Türkiye'de İhtilâlin İnkilâp şeklinde devam ettiğini söyleyip yanından ayrıldım. «Sizde ne büyük kıymetler yok oldu» diyemedim.

Bence Cavid'in en büyük kabahati. Yabancı Maliyecî ve siyasîlerinin onu görmeyen Ankara'ya gitmedikleri intibâ'nın hükûmetete yer etmesidir. «Cavit bizimle Avrupa arasında bir SEDDİ - ÇİN dir diyenler olduğunu işitirdik.

Andreyeff'in dediği doğru ise, o dosyanın «Türk Tarih Kurumuna hediye edilmesini Cavid Beyin varislerinden temenni edebiliriz.

HARBİ KAYBETTİK - İNANÇLA, İMANLA, BİRLİKLE KURTARACAĞIMIZ ÇOK ŞEYLER VARDI

Yunan tecavüzünü önlemek için harekete geçerken, «Mütarekede İzmir Olayları» kitabımda da bildirdiğim gibi Anadolu'nun Türk çoğunluk çevresi içinde Greklerin böyle bir teşebbüslerinin kendileri için zararlı, ve fecî akîbetini, bizim Girit'teki Rumlarla çevrili kıyı şehirlerinde barınamamamız örneğinden cesaret alıyorduk.

Mudafaai Hukuk çalışmamızda bilhassa İngiliz halkının harbden bıkmış olmalarının Yunanlıları kayırmak, korumak için insan fedakârlığına niyet edemeyecekleri bizi cesaretlendiriyordu.

Hiç unutmam? Mütareke başlarında İstanbul'un Alman askerlerinden daha arınmadığı günlerde, Tokatlıyan'ın arka sokaklarında dolaşırken sırsıklam sarhoş İngiliz askerlerle karşılaştım. Çavuşları eliindeki Cop'la sağa sola saldırıyordu. Bir şarkı tutturmışlar. Önerine geçtim. Bu bildiğim bir şarkı idi. Beraber zırlandım. Şarkı durunca eli jopluya seslendim. «Sergeant dikkat edin. Almanlar hâlâ burada. Rahat durmazsanız İstanbul'dan gitmezler.» dedim. Çavuş imana geldi. Arkadaşları ile suspus olup yola geldiler. Avrupa gazetelerinde bıkkınlık izleniyordu.

Galîplerin askeri mevzilerimizi işgalleri sırasında Mevki Kumandanı FAHRİ Paşa'nın MEDINE'yi Arap kuvvetlerine teslim etmemesi üzerine İngilizlerin BAB-İ ALİ'ye bir nota vererek teslim gecikirse ÇANAKKALE İstihkâmatının hedm edileceğini bildirmelerini öğrenmiş bulunuyorduk.

Eğer kendini düşünen korkak padişah, haris, satılmış yeni politikacılar olmasa idi korunmamız, ner şeyi kaybetmememiz pek âlâ mümkün olacaktı.

Diğer mağlup devlerin hemen hiç birinde bizdeki biçimde hiyanet, âcizlik görülmemiştir. İnançla, imanla, birlikte hareket edilse herşeyi kaybetmeyecektik.

D Ö K T O R B E H Ç E T U Z

İzmir ve İzmirliilerden bahseden bu kitapta Dr. Behçet Uz'u unutmak ayıp olur.

Dr. Uz'u Mütarekede Müdafaai Hukuk Cemiyetiminin İstanbul mümessilliğini yaparken tanıdım.

Yazı işlerinde, gençlik teşekkülleri ile temas kurmakta bana büyük yardımcı olan Lozan Türk Yurdu Kongresinde arkadaşlık ettiğim, Darülmualimin Umum Müdürü Ahmet Servet (Dülge) bana gelip giderken tramvaylarda aldığı TİFÜS'e tutulduğunda, onu misafir ettiğim Tokatlıyan Oteline arkadaşı olduğunu bildiğim Behçet Beyi Hamidiye Etfal Hastahanesinden haberdar ettim. Dr. Behçet Servetin başından ayrılmadı. Ne yazık ki, memlekete ilerde büyük hizmetlerini, beklediğimiz Servetimizi kaybettik.

Kurtuluştaki İzmir'de Belediye Başkanlığı bir mes'ele oldu. Bu göreve ilk getirilen eniştem Alemdar Zade Ethem Beydi. Sonra; Yanılmıyorsam Şükrü Kaya getirildi.

İzmir'i İzmir eden muhakkak Dr. Behçet Uz'dur. Geliri hemen hiç yok olan günlerde Göztepe, Kokaryalı bataklıklarını temizlik arabalarındaki çöplerle doldurması gazetelerde figanlar uyandırırken Behçet bey tınmadır.

Şehrin imar plânını çizen odur. Kültür Parkı, Kordon boyundaki palmyeleri yetiştiren Behçet Beydir.

Behçet Beyin bir kabahati vardır. Siyasete kapılıp meb'us olması, bakan olması; İzmir Belediyesini bırakması.

Ç E Ş M E V E P L A J L A R I M I Z

1924 de Çeşmeye gittiğimde Rasim Beyin otelinde rahat, temiz oda ve iyi lokanta bulmuştum. Bu nedenle İzmir Turizm hareketine RASİM Bey Önderlik şerefini hak etmiştir.

Nitekim İstanbul'da Rusya muhacirlerinden YAHYA Florya'da Moteli, yine Rusya muhacirlerinden MUSTAFA «SUADIYE» plâjlarını kurmuşlardır. Suadiye Plajı, elli sene evvel kurulmadan Bağdad Caddesi, Göztepe'den sonra uçsuz bucaksız bir TARLA hâlinde gibi idi.

Bodrumu turizme hediye eden Şakir Paşa Zade Halikarnas Balıkcısı, Kumburgaz'ı yaratan merhum Mümtaz olduğu gibi.

Şunu da kabul etmeliki bize plaj işini Mütarekede Bolşeviklerden kaçıp, İngilizlerin yardımı ile İstanbul'a gelen Beyaz Ruslar öğretmiştir. İşgalde İstanbul'a taşındığımızda Büyükdaya yerleşince İtilâf Devletlerinin arada konuklattıkları Ruslarla Çam Limanı, Yorguli - Yürük Ali-, kumsallarında deniz, güneş banyoları yapardık. Rus dilberleri buralarda «Ohnekini - mayosuz» güneşlenir, denize girerlerdi.

Eskiden İzmir'de denize girmek hemen hemen erkeklere münhasırdı.

Kordonda şimdiki Alsancak Vapur İskelesinin bulunduğu yere Rihtım Şirketi sahibi Guiffray bir deniz hamamı yaptırmıştı. Buraya uzunca bir köprü - iskeleden geçilerek, Banyo kısmına girilirdi. Burada çepçevre kaplamalar ortasındaki havuza yüzme bilmeyenler için baştan başa tutunacaklar konmuştu. O zamanlar Colliba-cille'in lâfını, dahi bilmediğimizden şifa niyetine, umumi veya hususi banyolardan korkusuz denize atlardık.

Karataşta, Salhanede, Göztepe'de, umumi dediz satış banyoları vardı.

Deniz banyolarına en çok peştemalla girilirdi. Bizlerin de uzun mayolarımız vardı. Yalılarda kadınlar için kapalı banyolar yapılırdı.

İnciraltı, Narlıdere sahillerinde genç kızlarımız, تنها yerlerde, kaçamak denize girebilirlerdi.

B E N R U M O L S A Y D I M

19. Asrın başında Çarlık Rusyasının bir oyunu olarak Odesada «Etniki Eteriya» kuruldu. Grekleri bağımsızlığa kavuşturmak gayesini güden bu kuruluş, yalnız Osmanlı İmparatorluğunun aleyhine değil, Rumların da huzurunu bozan neticeler doğurmuştur.

Türk çoğunluğu içindeki ticarî, sınaî, ziraî, kültürel üstün durumlarını, devletin en yüksek mevkilerinde görevlendirilmeleri Greklere yeterli olmak lazım gelmeli ve en eski zamanlarda bile vücut bulmamış bir sahada İmparatorluk kurma hülyasına kapılmamalıydı.

Yunan İstiklâli sağlandıktan sonra, artık rahat oturup dünyanın dört bir tarafına yayılmış, bütün dünya nimetlerine sahip olmuş bu millet neden rahat oturamaz, hayret edilecek şeydir. Filhakika bugün Suriye'de, Mısırda, Afrika'nın Kuzeyinde, Ortasında, Güneyinde, Tiryestede Marsilya'da, Londra'da, başta New York, Amerika'da koloniler kurmuş, refah, servet içinde yaşayan bu millet hâlâ «Megalo İdea» yı bırakamamıştır.

Ben Rum olsaydım İngilizlerin Kıbrıs'tan çekilip gitmelerini istemezdim. Meselâ 1949 da Doğan Sigorta Şirketinin Acentalığını kurmak için Kıbrıs'a gittiğimde görmüştüm, Ada'nın İhracatı 5 milyon, İthalâtı 20 milyon Sterling idi. Aradaki farkı İngilizler sağlıyordu. Hele Süveyş hadisesinden sonra İngiliz ve Amerikalıların askeri tahkimat için döktükleri para, ve bu işler için hemen yalnız greklerin sağlayabildikleri işçilik geliri onlara servet üstüne servet kazandırıyor.

Ne ise olan oldu. Rahat duramaz bu millet. Türklerle

ri rahat bırak.ıp, onlara ve bize milyarlarca mâl olan son durumların neticesi meydanda.

Halbuki iyi geçinip, karşılıklı menfaatler sağlamak ne kolaydı.

Mesela Türkler az tuzlu, çok dalgalı Bulgar, Rumen plajları yerine rahat Rodos'un eşsiz kumsallarına turist gidemezlermi idi.

Bütün ülkelere yayılarak dünyanın bir ucundan diğerine kurdukları «Evrensel Ekonomik Ampir» Greklere yetmiyor mu? Bu Ampir, onlara ne ordu, ne donanma, ne uçak filoları, ne atom, ne polis, jandarma kullanmadan, milyarlar ve milyarlarca mal olan masrafları onlar için kaç devlet harcıyor, bir hesap etseler. Koca ampirlerini rahat rahat yürütseler olmaz mı?

— S O N —

İçindekiler

- 5 — Yirminci Yüzyılın Başlarında İzmir
- 7 — İzmir'de Maarif
- 10 — Ege Üniversiteleri
- 10 — Yusuf Rıza Efendi
- 12 — Kış Hazırlıkları
- 12 — Hayır İşleri
- 13 — Ramazan ve Bayram
- 14 — Dinî Görevler, Adetler
- 15 — Kurban Bayramları ve Kandiller
- 16 — Hacılar
- 16 — Mevlitler
- 17 — Cenozeler
- 17 — Sünnet, Gelin Alayları
- 18 — Tanınmış Aileler
- 19 — Ev Hizmetleri
- 20 — Süt Neneler, Dadılar
- 20 — Paskalya
- 20 — Isınma, Yakıt
- 21 — Işıklarımız
- 21 — Dana Bayramı
- 22 — Deve Eti
- 23 — Eşkiyalar
- 24 — İzmirde Binek Arabaları
- 25 — Tramvaylar

- 26 — Yük Arabaları
- 27 — Soğutma İşleri
- 28 — Bakkallarımız, Kasaplarımız, Manavlar
- 28 — Kocakarı İlâçları
- 30 — Anadolu Çocuğunun Derdi
- 30 — Hacı Hasan
- 31 — İçeçek Su
- 31 — İzmir’de Karagöz Orta Oyunu ve Tombala
- 32 — İzmir şimendöferleri
- 33 — Muharremde Acemler
- 33 — Giyim Kuşam
- 35 — Yakma Araçları
- 36 — Uçurtma
- 36 — Yabancı Dil
- 37 — Yıkama Temizlenme
- 37 — İzmir Limanının Ticarî Muvazenesi
- 42 — İthalât
- 46 — Meşrutiyetin İlânı
- 47 — Hıdıkaî Maarif Mektebi
- 48 — Hürriyet Kahramanı Enver Bey
- 49 — Tiyatrolar
- 49 — Avusturya’ya Boykataj
- 50 — Agayef Heyeti
- 51 — Balkan Harbi
- 52 — İzmir’de Ahmet Haşim ve Arkadaşları
- 53 — Hacı Davut Ferkuh Vapurları
- 53 — İzmir’de Sanayi Mektebi Piyangosu
- 53 — Büyük Harbden evvel İzmirde Ticaret
- 57 — İhraç Yasakları
- 57 — Türk Ailelerde Kadın
- 59 — Sakal, Bıyık
- 59 — Yaşam
- 60 — At koşuları
- 62 — Okuma Sevgisi
- 63 — Londra’da

- 63 — Büyük Harb Başlarken
- 64 — Cami Bey (Baykut)
- 65 — Kulüpler
- 66 — Büyük Harpte Ticaret
- 67 — Harpte Eğlenceler
- 67 — Borazan Tevfik, Paskal Sami
- 68 — Harpte Türk Tüccarları
- 70 — İzmir’de İşçiler - Esnaf
- 70 — Cenap Şehabettin
- 70 — Adnan Bey Menderes
- 71 — Tren Yolculukları
- 72 — Rakım Hoca (Elkutlu)
- 73 — Şükrü Saraçoğlu
- 74 — Vali Rahmi Bey
- 75 — Harpte Levantenlerin Hayırsever müsamereleer
- 76 — Sinemalar, Tilki Hafız
- 76 — Oteller
- 77 — Lokantalar, Pastaneler
- 77 — Rum Kordon
- 78 — İzmir Münevverleri
- 79 — Mustafa Turgut
- 80 — Bektaşî Pasaportçu Cemil Bey
- 82 — İzmir’de Yahudiler ve Gad Frango
- 84 — Doktor Şükrü Şenozan
- 84 — İzmir Gazeteleri
- 85 — Mabaacılık
- 85 — Kara Avları
- 86 — İzmir’de Deniz Avları
- 87 — Tokadi Zade Şekip Bey
- 89 — Yahya Kemal Bey
- 95 — İzmir Nargileleri
- 95 — Sigortacılar
- 102 — Ressam Kadri, Ressamlar
- 103 — Kunduracı Mehmet Ali Bey
- 104 — İzcilik

- 106 — Genel Evler
- 107 — Doktorlar
- 108 — Dişçilik
- 108 — Eczaneler
- 108 — İstikrazı Dahili Tahvilleri
- 110 — Baba Raşit ve Giritliler
- 111 — Hatkinson Vak'ası
- 112 — Ege Bölgemizde Madencilik
- 113 — Harpte Vagon - Koli Furyası
- 115 — İzmirde Şömendöfer Okulu
- 115 — İzmir'de Para İşleri
- 116 — İzmir ve Ege Sahillerinde Rumlar
- 123 — Pontos - Ermenistan İmparatorlukları
- 125 — 1910'da Osmanlı Devleti Nüfusu
- 126 — Ege Okulları
- 129 — İzmir Ermenileri
- 130 — Operetler
- 131 — İzmir Rumlarının öteden beri imtiyazlı durumları
- 132 — Harp İçinde Azınlıklar
- 132 — Türkün İyi Niyetine Karşılık
- 133 — Hıfzı Nalbantoğlu
- 135 — Mütareke Başlarında
- 136 — Görev İçin Masonluk
- 137 — Kraemerde Nurettin Paşaya ve bana Tasallütler
- 138 — Galatasaray Kulübü
- 139 — Fuat Cebesoy Paşa Kamhi Apartmanında
- 140 — İsmail Sıtkı Bey
- 141 — İstanbul Gazetecileri
- 142 — Bronzetti Hikâyesi
- 145 — Kambur İzzet
- 146 — Hasan Tahsin
- 147 — Nusret Hilmi Meray
- 148 — Paris Sulh Konferansı'na Gitmesini Sağladığımız Heyet Konusu
- 150 — Yunan İşgalinde

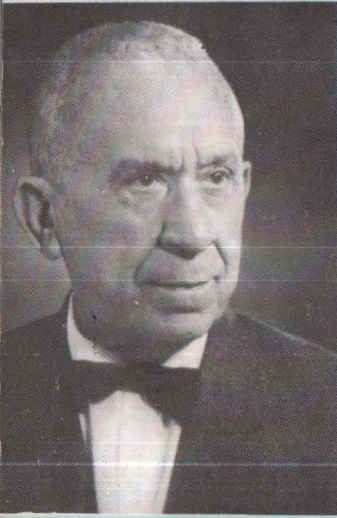
- 152 — İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İstanbulda
- 153 — Pasaport - Laisser - Passer Makinası
- 153 — Antalya'dan Ankara'ya
- 154 — Ankara'da
- 156 — Kemalettin Sami (Paşa)
- 157 — Ankara'da Neden Kalmadım
- 158 — İtalyan Süvari Filintası
- 159 — İstiklâl Mahkemesi
- 160 — Rodosta Yerleşmeler
- 162 — Georges Palamarî
- 163 — İzmir'in Kurtuluşunda Nurittin Paşa
- 164 — İzmir Büyük Yangını
- 164 — Nurittin Paşaya Memorandum
- 171 — 17 Mart Muhtırası
- 183 — Kâzım Karabekir İzmir'de
- 184 — Türk İzmir
- 185 — Türk Hanımlarımızla İlk Balo
- 186 — Kooperatifler
- 188 — Fevzi Paşa (Çakmak)
- 190 — Serbest Fıkra
- 191 — İzmir Suikasti
- 198 — Son Söz - Ben Rum Olsaydım.

YANLIŞ—DOĞRU CETVELİ

Sahife Satır Yanlış

Doğru

47	Başlık	HADİKAI MASARİF	HADİKAI MAARİF
		MEKTEBİ	MEKTEBİ
	Son	Ali Efendi,	Ali Efendi arabca
72	6	Rafai	Rüfai
81	13	durmak	durmaz
89	1	geriye	giryе
90	24	ifşaat	inşat
93	1. Beyit 4. Misra başına		Yüz yıl
126	15	«Sronyrne Turque»	«Smyrne Turque»'e
136	13	iğne	iğ
142	26	Çamur	Çöpur
174	5	mahsusatına	mahsusasına

BU KİTABI NİÇİN YAZDIM

Türk Tarih Kurumunun, Cumhuriyetin 50. Yıldönümüne armağan diye bana büyük şeref olarak yayınladığı «MÜTAREKEDE İZMİR OLAYLARI» kitabım, kitapçılarda satılmadığı için istekleri zor karşılıyordum. O kitabımdaki hatıralara temas eden beni tanıyanların, daha başka anılarım olduğu yolundaki uyarılarına da bakarak eksik kalanları tamamlamak istedim.

Bu vesile ile, bilhassa asrımızın başlarında İzmirin, ve İzmirliğin alemini de dile getirmek hevesine düştüm. İzmirin ve Hinterlandının ticari, iktisadi, maarif, nüfus, ekalliyetler konuları hakkında incelemeler yaptım.

Kitabımda biyografi, ve hatta otobiyografi kılığında yazılar olacak. Fakat bir devrin hayat, renk ve hususiyetlerini sergilemek niyetim var. Onun için beni hoş görün. Kusurlarım da olacaktır. MÜTAREKEDE İZMİR OLAYLARI'nda olduğu gibi anılarım yazılı mazbut notlara dayanmayacaktır. Tabii vesikalar, ve biyografiler müstesna.

«WILL DURANT'ın Histoire De la Civilisation» unda okudum. Romalı meşhur, filozof, şair, tarihçi PETRARQUE'ın sözünü hatırlıyorum. Petrarque, «Yazılarım eksik olur, mübalâğalı olur. Pek lâıyk kimseleri unutmuş olurum. Beni affedin» demiş. Büyük adam böyle derse, bu naçizin yeni teşebbüsünü de müsamaha ile karşılayın lütfen.

N. M.